

Syntyperän, taustan ja varallisuuden rajoittamatta

Koulutuksellisen tasa-arvon ja syrjäytymisen diskurssien rakentuminen
valtioneuvoston hallitusohjelmissa vuosina 1995–2015

Maisterintutkielma

Mari Kröger

Suomen kieli

Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto

2016

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Mari Kröger	
Työn nimi – Title Syntyperän, taustan ja varallisuuden rajoittamatta. Koulutuksellisen tasa-arvon ja syrjäytymisen diskurssien rakentuminen valtioneuvoston hallitusohjelmissa vuosina 1995-2015	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro gradu
Aika – Month and year marraskuu 2016	Sivumäärä – Number of pages 105
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten valtioneuvoston hallitusohjelmissa konstruoidaan koulutuksellista tasa-arvoa ja syrjäytymistä tai syrjäytymisen ehkäisemistä. Vuotta 2015 on luonnehdittu koulutuspolitiikan ja koulutuslupausten vuodeksi. Juha Sipilän hallitus ministereineen tuli heti hallitusohjelman ja talouslukujen julkistamisen myötä tunnetuksi hallituksena, joka kollektiivisesti petti ennen vaaleja annetut koulutuslupaukset, joiden mukaan koulutuksesta ei leikattaisi. Tämä oli suuri kolaus maalle, jossa uskotaan koulutukseen ja jossa koulutuseetokseen kuuluvat tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuus. Aiheen ajankohtaisuus tuotti ajan ja paikan selvittää, onko suomalainen koulutusdiskurssi todella muuttunut ja jos on, miten.</p> <p>Teoreettisena viitekehyksenä toimii diskurssianalyysi, tarkemmin kriittinen diskurssianalyysi. Kriittisen diskurssianalyysin keinoin voidaan kyseenalaistaa ja päästä lähemmäksi tekstissä piileviä valtarakenteita. Keskeinen kantava ajatus on kielen ja vallan ominaisuuksissa sekä siinä, miten ilmiöt ja asiat rakentuvat kielellisesti. Tavoitteena on selvittää, miten tasa-arvosta tehdään tasa-arvoa ja syrjäytymisestä syrjäytymistä. Metodologisena teoriataustana hyödynnän Hallidayn systeemifunktionaalista kieliteoriaa, erityisesti prosessityyppien kuvausta, osallistujarooleja sekä ideationaalista metafunktiota. Näiden avulla pyrin tarkastelemaan ihmisryhmien ja prosessien konstruointia sekä sitä, miten ilmiöitä ja yhteiskuntaa kielen keinoin luodaan ja kuvataan.</p> <p>Aineistoni koostuu valtioneuvoston hallitusohjelmista vuosilta 1995–2015. Hallitusohjelmista olen hyödyntänyt koulutus- ja tiedepolitiikkaa käsitteleviä osia ja tarkemmin niitä osia tai kirjauksia, joissa puhutaan koulutuksellisesta tasa-arvosta tai syrjäytymisestä. Yhteensä kirjauksia on 48, ja tutkimuksessa esittelen niistä suurimman osan analysoiden ja pohtien. Lopuksi pohdin tasa-arvo- ja syrjäytymisdiskurssien yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia.</p> <p>Tasa-arvo- ja syrjäytymisdiskurssit näyttävät kehittyvän kollektiivisesta yksilökohtaiseen suuntaan. Yksi merkittävimmistä kehityssuunnista on koulutuksen ajatteleva polkuna, jonka eri koulutusasteet muodostavat. Tähän linkittyy ajatus tasa-arvosta yksilöllisenä suhteessa muihin. Tasa-arvodiskurssin kanssa yhtä matkaa kulkee syrjäytymisdiskurssi, joka niin ikään liikkuu alueiden ja kansalaisten syrjäytymisestä kohti syrjäytymistä yksilöllisenä ilmiönä. Tasa-arvoa konstruoidaan eri ihmisryhmät huomioon ottaen, mutta syrjäytymisestä puhuttaessa syrjäytymisvaarassa olevat ja jo syrjäytyneet näyttävät homogeenisena ulkoryhmänä.</p>	
Asiasanat – Keywords kriittinen diskurssianalyysi, systeemifunktionaalinen kieliteoria, politiikka, hallitusohjelmat, tasa-arvo, syrjäytyminen, koulutus	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto, suomen kielen oppiaine	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	7
1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet.....	7
1.2 Koulutuksellinen tasa-arvo ja syrjäytyminen	9
2 POLITIIKKA TEKSTISSÄ.....	12
2.1 Genre	12
2.1 Valtioneuvosto tekstien takana	13
2.2 Hallitusohjelma tekstinä	14
2.3 Poliitiikka tekstissä	16
3 DISKURSSIT JA DISKURSSIANALYYSI	21
3.1 Diskurssit ja kriittinen diskurssianalyysi	21
3.2 Sosiaaliset rakenteet ja käytänteet sekä diskurssijärjestys	23
3.3 Teksti toimintana ja representoijana	25
3.4 Kieli ja ideologiat	26
4 SYSTEEMIS-FUNKTIONAALINEN KIELITEORIA.....	28
4.1 Merkityspotentiaali ja merkityksen muodostuminen	28
4.2 Tekstit luovat merkityksiä	29
4.3 Konteksti.....	30
5 AINEISTON ESITTELY JA TUTKIMUSMETODI	32
5.1 Aineiston esittely	32
5.2 Systemis-funktionaalinen kieliteoria tutkimusmetodina	35
5.2.1 Ala, osallistujaroolit ja ilmenemismuoto	35
5.2.2 Metafunktiot	36
6 TASA-ARVODISKURSSI.....	40
6.1 Yleisiä huomioita tasa-arvokirjauksista	40
6.2 1990-luku: Lipposen 1. ja 2. hallitus	43
6.3 2000-luku: Jäätteenmäen hallitus sekä Vanhasen 1. ja 2. hallitus	47
6.4 2010-luku: Kiviniemen hallitus, Kataisen hallitus ja Sipilän hallitus	56
7 SYRJÄYTYMISDISKURSSI.....	66
7.1 Yleisiä huomioita syrjäytymiskirjauksista.....	66
7.2 1990-luku: Lipposen 1. ja 2. hallitus	66
7.3 2000-luku: Jäätteenmäen hallitus, Vanhasen 1. ja 2. hallitus.....	69
7.4 2010-luku: Kiviniemen hallitus, Kataisen hallitus ja Sipilän hallitus	75
8 PÄÄTÄNTÖ	84
8.1 Ikäluokkien tasa-arvosta kohti yksilöllistä koulutuspolkua	84
8.2 Koulutus ja työelämä ovat syrjäytymisen mittareita	86
8.3 Tasa-arvo- ja syrjäytymisdiskurssit yhdessä: yksilöllisten mahdollisuuksien ja vastuiden maailma.....	89
8.4 Tutkimuksen onnistumisen arviointi.....	91
LÄHTEET.....	93
LIITE	98

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta ja tavoitteet

Voidaan väittää, että Suomi on koulutususkovainen maa. Suomi on 1950-luvun jälkeen noussut maatalousyhteiskunnasta kehittyväksi tieto- ja tuotantoyhteiskunnaksi. Merkittävin syy kehitykseen on ollut 1950- ja 1960-luvuilla tehty koulutuksen uudistus. Uudistus tehtiin, koska muuttuva ja kehittyvä yhteiskunta tarvitsi osaavia työntekijöitä ja koulutuksen piiriin haluttiin saada laajempi joukko sen sijaan, että olisi koulutettu vain pieni osa ikäluokasta. 1960-luvulla luotiin kaikille yhteinen 9-vuotinen peruskoulutus. (Kupiainen, Hautamäki & Karjalainen 2009: 10.) Diskurssi elää yhä vahvana, kun vanhemmat sukupolvet kertovat tarinoita siitä, kuinka koulutus on tarjonnut mahdollisuuden kehittyä ja päästä esimerkiksi paremmille ansioille kuin aiemmat sukupolvet. Korkea koulutustaso ja koulutukseen osallistumisen väestöosuus on usein mielletty kansakunnan ylpeydeksi.

Vuonna 2015 pidettyjen eduskuntavaalien yhteydessä tapahtui merkittävä diskurssin muutos. Korkeakouluopiskelijoiden yhteinen vaalikampanja Koulutuslupaus oli hetkeä aiemmin koonnut ehdokkaat lupaamaan muun muassa sen, että koulutuksesta ei leikata. Kun Juha Sipilän hallitus julkisti hallitusohjelmansa ja taloudelliset tavoitteensa, diskurssin näkyvin muutos oli alkamassa ja pohja suurelle mediamylläkkälle oli rakennettu, mikä ilmeni esimerkiksi aktiivisena keskusteluna sosiaalisessa mediassa, kuten Twitterissä. (Ks. esim. Helsingin Sanomat 2015a; Helsingin Sanomat 2015b, Yle 2015). Osana julkista keskustelua nostettiin esiin myös koulutuksellinen tasa-arvo ja kysymys siitä, kenelle koulutusta jatkossa tarjotaan ja toisaalta se mikä koulutuksen tehtävä nykyisellään on.

Julkista keskustelua tuntuu vielä nykyäänkin leimaavan ajatus koulutuspuheessa tapahtuneesta muutoksesta: keskustelijat näkevät, että puhe koulutuksesta on muuttunut, ja usein syypäänä esitetään koulutusvihamieliseksikin tituleerattu Juha Sipilän hallitus. Monet etsivät syitä ja syypäitä suunnanmuutokseen, ja julkisesta keskustelusta on tehty analyysia (Ks. esim. SYL 2016), jotta diskurssin keinoihin ja konkreettisiin muutoksiin päästäisiin käsiksi. Väitän kuitenkin, että koulutuspoliittisen puheen ja sitä kautta diskurssin muuttuminen ei ole yksin Sipilän hallituksesta kiinni, sillä diskurssi on elävä ja dynaaminen ilmiö, jonka muokkaamiseen osallistuvat kaikki tekstien käyttäjät (diskurssin käsitteestä ja luonteesta tarkemmin ks. luku 3). Voidaan siis olettaa, että diskurssi on muuttunut ajan mittaan ja toisaalta heijastelee sitä aikaa, jossa se esiintyy.

Tätä taustaa vasten syntyi mielenkiinto tutkia koulutuspuheen muutosta ja tarkastella sitä, miten koulutuksesta puhuminen on muuttunut ajan mittaan. Analyysivaiheiden edetessä tarkastelun kohteeksi valikoitui koulutuksellinen tasa-arvo ja syrjäytyminen, tai tarkemmin syrjäytymisen ehkäiseminen. Näkökulman valitsemiseen ja rajaamiseen vaikuttivat kaksi tekijää: Ensinnäkin analyysin alkuvaiheilla kävi ilmi, että aineistossa koulutuksellinen tasa-arvo on varsin pysyvä ja laajahkosti käsitelty teema tai teemakokonaisuus. Lähes jokaisesta kuluneen 20 vuoden aikana tehdystä hallitusohjelmasta löytyi kirjauksia koulutuksellisesta tasa-arvosta. Toiseksi halusin tarkastella syrjäytymisdiskurssin rakentumista. Lähes koko aineiston läpi koulutus näyttäytyy tasa-arvon edistäjän lisäksi syrjäytymisen ehkäisijänä: ajatellaan, että kun ihminen koulutetaan, ihminen pysyy yhteiskunnassa ja työelämässä kiinni. Syrjäytymisen ehkäiseminen palautuu tasa-arvodiskurssiin siinä, että aineistossa on tuotu ilmi sitä, miten jokaisella on oikeus koulutautua. Tasa-arvo- ja syrjäytymisdiskurssit ovat erilliset mutteivät erottamattomat, ja siksi pidän niiden tarkastelua yhdessä perusteltuna ja kiinnostavana. Näistä lähtökohdista käsin tarkastelen hallitusohjelmia, ja varsinaiset tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten koulutuksellisen tasa-arvon diskurssia konstruoidaan valtioneuvoston hallitusohjelmissa vuosina 1995–2015?
  - a. Millaisia osallistujarooleja tekstissä luodaan?
  - b. Millaisiin tekijöihin tai ympäristöön tasa-arvo liitetään?
  - c. Millaisia muutoksia tasa-arvon konstruoinnissa tapahtuu?

2. Miten syrjäytymisdiskurssia konstruoidaan valtioneuvoston hallitusohjelmissa vuosina 1995–2015?
  - a. Millaisia osallistujarooleja tekstissä luodaan?
  - b. Millaisiin tekijöihin tai ympäristöön syrjäytyminen liitetään?
  - c. Millaisia muutoksia syrjäytymisen konstruoinnissa tapahtuu?

Näiden kysymysten lisäksi pyrin tarkastelemaan sitä, miten nämä kaksi diskurssia liittyvät toisiinsa: miten ne linkittyvät osaksi toisiaan ja miten ne pelaavat yhteen? Laajemmin, myös yhteiskuntaa koskevan, pohdinnan taustalla on ajatus siitä, että koulutus on Suomessa perusoikeus, mutta mitä tapahtuu sitten, kun oikeus ei jostain syystä toteudu tai ihminen ei pysy koulutuksen piirissä? Edellä kuvatun lisäksi pohdin sitä, miten tasa-arvo- ja syrjäytymisdiskurssit muokkaavat yhteiskuntaa ja tapoja ajatella.

Yksi kantavista ajatuksista tutkimuksessa ja analyysissä on ollut Eskelisen ja Sorsan (2012: 169) esittämä ajatus siitä, kuinka institutionaalisia faktoja tuotetaan. Teorian mukaan instituutioita voidaan luoda ja muuttaa diskurssien kautta. Sosiaalista toimintaa, kuten tasa-arvoa, tehdään diskursiivisesti tasa-arvoksi. Tavoitteena on, että diskurssi saataisiin näyttämään vallalla olevien käsitysten mukaiselta (Eskelisen ja Sorsan teoriasta tarkemmin ks. luku 2.3).

Koulutuksellista tasa-arvoa on tutkittu paljon kasvatustieteiden alalla, samoin kuin syrjäytymistä yhteiskunnallisena ilmiönä puolestaan on tutkittu yhteiskuntatieteiden tieteenalalla. Koulutuksellisen tasa-arvon alalla viime aikoina on kiinnostanut esimerkiksi koulutukseen hakeutuminen ja koulutuksen periytyminen, josta muun muassa Opiskelun ja koulutuksen tutkimussäätiö (Otus) on tehnyt useita tutkimuksia. Diskurssianalyysia poliittisista teksteistä, kuten ohjelmateksteistä ja vaalimateriaaleista, on tehty sekä yhteiskuntatieteiden että kielitieteiden aloilla (Ks. esim. Herneaho 2016). Koulutuksellisen tasa-arvon tai syrjäytymisen diskursseja ei tähän tietoon ole aiemmin tutkittu, ainakaan samanlaisella teorialla, metodilla ja näkökulmalla. Tutkimus siis ottaa osaa aiempaan tutkimustietoon ja -diskurssiin sitä täydentäen ja uusia näkökulmia tuoden.

1.2 Koulutuksellinen tasa-arvo ja syrjäytyminen

Suomalaista koulutusta ja koulutusjärjestelmää on luonnehdittu yhdeksi maailman parhaista, ja hehkutus on yleensä johtunut suomalaisten nuorten verrattain hyvästä PISA-koemenestyksestä. Menestymisen tekijöiksi on nimetty esimerkiksi toimiva koulutusjärjestelmä ja korkeasti koulutetut opettajat. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016a) Erinomaista koulutusjärjestelmää on tutkittu myös kansainvälisesti: vuonna 2015 Michael Moore tutustui dokumenttielokuvassaan *Where to Invade Next* suomalaisen koulutusjärjestelmään ja päätyi hehkuttamaan sitä (Ks. esim. Helsingin Sanomat 2016a). Koulutus nähdään ihmisten keskinäisen tasa-arvon edistäjänä ja keinona siirtyä yhteiskuntaluokasta toiseen. Jopa korkeasti koulutetut poliitikot (Ks. esim. Valomerkki 2016) kertovat duunaritaustastaan tuoden ilmi nykyisen koulutusjärjestelmän antamia mahdollisuuksia.

Koulutuksellisen tasa-arvon määritelmä ei ole aivan yksiselitteinen. Se, mikä tasa-arvona nähdään, riippuu näkökulmasta ja se on samalla sidottu myös kulttuuriin ja aikaan. Pulkkinen (2014: 12–13) esittää tasa-arvon käsitteelle kolme mahdollista määritelmää: Yksi

tasa-arvon määritelmistä on sosiaalisen tasa-arvon ajatus (*equality*), joka on esimerkiksi suomalaisessa yhteiskunnassa ollut varsin vakiintunut. Sosiaalisen tasa-arvon ajatus pohjautuu alun perin YK:n ihmisoikeuksien julistukseen, ja Suomen perustuslaissa on niin ikään maininta oikeudesta koulutukseen. Perustuslaissa säädetään myös siitä, että on julkisen vallan velvollisuus järjestää koulutus niin, että jokaisella on mahdollisuus osallistua siihen. Toinen määritelmä on niin kutsuttu yksilöllinen tai yksilökohtainen tasa-arvo (*equity*). Yksilöllinen tasa-arvo on osa liberalistista ajatusmaailmaa, ja Suomessa siitä on puhunut muun muassa kokoomuspuolue. Kolmas määritelmä tasa-arvolle on osallistava tasa-arvo, josta puhutaan myös inklusiona (*inclusion*). Vammaisjärjestöt ovat tuoneet inklusion käsitteen osaksi tasa-arvodiskurssia. Osallistavan tasa-arvon tärkein ajatus on siinä, että jokaisella on oikeus koulutukseen osana muuta ryhmää ja että mahdolliset tukitoimet tulee tuoda oppilaan luokse. Tässä tutkimuksessa tarkasteltavan tasa-arvon käsitettä ei ole etukäteen määritetty tai arvioitu, vaan sen konstruointia pyritään tarkastelemaan objektiivisesti ja kielellisistä valinnoista lähtien. Yhtenä tutkimustavoitteena kuitenkin on tarkastella tasa-arvon konstruoinnissa näkyviä muutoksia, jolloin tasa-arvon käsitteiden taustat on syytä avata.

Vaikka koulutus järjestelmiseen ja rakenteeseen määritettäisiin säädösten tasolla tasa-arvoiseksi, osa nuorista ja aikuisista jää koulutuksen ja muiden yhteiskunnallisten järjestelmien ulkopuolelle. Syrjäytyminen tai syrjässä oleminen voidaan nähdä ”tilallisena tai symbolisena ulkopuolisuutena” (Jokinen 2004: 77). Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan nuorten syrjäytymisen tutkimisessa syrjäytyminen nähdään juuri järjestelmien, kuten koulutus- ja työmarkkinajärjestelmien, ulkopuolelle jäämisinä tai ajautumisena. Syrjäytymisen riskitekijöiksi määritetään muun muassa ”matala koulutus, pitkäaikainen työttömyys ja toimeentulo-ongelmat”. Jokinen (mts. 76) lähestyy syrjäytymistä ja syrjäytyneitä marginaalisuuden käsitteen kautta. Marginaali on ”tilallinen vertauskuva”, sillä se ilmaisee sivussa tai reunalla olemista. Jokinen (mp.) kirjoittaa marginaaleista seuraavasti: ”Syrjäytyneenä ja marginaalisena paikka on kielteisesti leimautunut ja sen status on ympäröiviä paikkoja alhaisempi. Marginaali ei kuitenkaan ole yksi ja yhtenäinen, vaan marginaalillakin on vielä marginaalinsa, reunimmaisat reunat, ja marginaaliryhmillä omat epätoivottunsa.” Marginaalien määrittämiseen liittyy myös normaalien tai normaaliuden määrittäminen: jotta voidaan tehdä marginaaleja, on määritettävä se, mikä on tavallista tai normaalia, tietynlainen keskiö. Tila normaalin ja marginaalin välillä ei ole staattinen, vaan se elää jatkuvasti.

Tutkimuksen kannalta syrjäytymisen sosiaalinen ulottuvuus on erityisen merkityksellinen. Diskurssit jäsentävät sosiaalista toimintaa ja luovat esimerkiksi osallistujarooleja ja ryhmäidentiteettejä. Siksi syrjäytymisen sosiaalinen luonne ja sosiaalisen ulottuvuuden representointi on tässä olennainen: pyrkimyksenä on nähdä 'normaalin' määritteitä sekä löytää marginaaliin määritettyjä osallistujia tai ryhmiä. Näiden hahmottaminen auttaa syrjäytymisen diskursiivisen luonteen ymmärtämisessä ja kertoo siitä, kuinka diskursiivisin keinoin luodaan maailmaa, jossa syrjäytymistä esiintyy.

Edellä olen esitellyt tutkimukseni taustoja sekä motiiveja. Olennaisimmat ilmiöt ovat tasa-arvo ja syrjäytyminen sosiaalisina, yhteiskunnallisina ja diskursiivisina ilmiöinä. Lähestyn valtioneuvoston hallitusohjelmia institutionaalisenasiatexteinä, joiden analysoinnissa on tärkeää ymmärtää tekstien syntyperä ja -mekanismi, tekstilaji ja perustehtävä. Aloitan tekstien analysoimisen tekstilajista ja esittelen sitä perinnettä, jolla hallitusohjelmat yleensä laaditaan. Taustoittavan työn jälkeen keskityn teoreettiseen viitekehykseen ja tutkimusmetodiin: 3. pääluvussa käsittelem diskurssianalyysia kriittisestä otteesta ja peruskäsitteistä käsin. Luvussa 4 tarkastelen systeemifunktionaalista kieliteoriaa erityisesti merkityksen muodostumisen näkökulmasta, sillä merkityksen muodostuminen on yhteydessä aiemmin käsiteltyyn diskurssianalyysiin sekä tiedon ja vallan tuottamisen näkökulmiin. Varsinaisten teorialukujen jälkeen esittelen tutkimusaineiston sekä -menetelmät tutkimuksen 5. pääluvussa, jossa käsittelem systeemifunktionaalista kieliteoriaa edellistä lukua tarkemmin. Luvussa 5.2 esittelen analyysin kannalta relevantimmät systeemifunktionaalisen kieliteorian käsitteet eli metafunktiot sekä prosessityypit. Olen jäsentänyt systeemifunktionaalisen kieliteorian kahteen eri päälukuun, sillä siten hahmottuvat paremmin taustoittava teoria ja konkreettisen kielen analyysivälineet ja -kohteet. Analyysin olen jakanut tarkasteltavien diskurssien mukaan kahteen päälukuun, joista 6. pääluku keskittyy tasa-arvotutkimukseen ja 7. pääluku syrjäytymistutkimukseen. Käsittelem molemmissa analyysiluvuissa hallitusohjelmia kronologisessa järjestyksessä. Viimeisessä pääluvussa esittelen keskeisimmät tutkimustulokset ja pohdin niitä osana laajempaa kontekstia.

2 POLITIIKKA TEKSTISSÄ

2.1 Genre

Genret eli tekstilajit ovat tapoja jäsentää sosiaalista toimintaa. Pietikäisen ja Mäntysen (2009, 61) mukaan genre on tiivistetysti ilmaistuna ”kielellisen ja sosiaalisen toiminnan yhteenliittymä, joka on jokseenkin vakiintunut ja jonka sen käyttäjät tunnistavat”. Tekstilajit ovat siis sidoksissa siihen ympäristöön, jossa ne toimivat, ja niiden käyttäjät oppivat ne sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä. Genret ovat siis yhteisön tekstilajeja, jotka ovat sosiaalisesti ratifioituja tai hyväksytyjä (Leckie-Tarry 1995: 7, alkup. lähde Kress & Threadgold 1988). Määritelmä hahmottuu tekstin käyttäjien yhteisön kautta: genre määrittyy siis osana yhteisöä, joten se määrittyy osana kulttuuria. Genrellä ja siten tekstillä on yhteisössä tehtävä, kuten kommentointi, arviointi tai tiedon tarjoaminen (Eggins & Martin 1997: 11).

Genreissä olennaista ovat konventiot (Bhatia 2004: 23) eli se, millaisiin periaatteisiin tai normeihin teksti pohjautuu. Genrejen normit kumpuavat sosiaalisesta ja kulttuurisesta ympäristöstä. Genren ulkoisia normeja määrittävät esimerkiksi konteksti ja tekstin toiminta. Mitä tahansa tekstiä ei voi nimittää kolumniksi tai pääkirjoitukseksi. Esimerkiksi pääkirjoituksen laativat tietyt henkilöt, ja se ilmestyy tietyssä ympäristössä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 63.) Esimerkiksi hallitusohjelmalla on tietyt esiintymisympäristöt ja käyttötavat, ja sen kirjoittavat tietyt henkilöt (Ks. luku 2.1). Genre määrittää myös sisäisiä konventioita, kuten sitä, millaiset rakenteet ja ilmaukset ovat tekstissä mahdollisia. Toisaalta vaikka genret ovat konventionaalisia, ne eivät esiinny aina samanlaisina tai näyttäyty kaikille samanlaisina. Vaikka genret voidaan määritellä niiden konventioiden mukaan, kielenulkoisessa maailmassa rajat häilyvät ja genret näyttäytyvät hybrideinä. Genret voivat myös rikkoa rajoja ja limittyä. (Bhatia 2004: 23–25; 29, 32.)

Sen lisäksi, että genret muuttuvat ja limittyvät, ne voivat verkottua. Genreverkoiksi kutsutaan genrejen yhteenliittymiä. Yhteenliittymissä toimivat yhdessä sellaiset tekstit, joilla on jokin yhteinen asiayhteys, mutta niillä saattaa olla erilaiset tehtävät tai ne esiintyvät eri konteksteissa. (Bhatia 2004: 57–58.) Esimerkiksi hallitusohjelmien kanssa samassa genreverkossa voisivat toimia esimerkiksi puolueiden ohjelmapaperit, vaaliohjelmat tai esimerkiksi poliittisten järjestöjen linjapaperit. Kaikki ovat eri genrejä, mutta ne esiintyvät eri yhteyksissä ja niillä on eri tehtävä. Kuitenkin ne linkittyvät toisiinsa ja hyödyntävät

resursseja toinen toisiltaan. Bhatian (2004: 58, 62) mukaan samassa verkostossa esiintyvät genret voivat myös sekoittua, ja niiden jäsenyydet verkostossa voivat niin ikään muuttua, onhan kyse alati muuttuvista teksteistä.

2.1 Valtioneuvosto tekstien takana

Edellä olen käsitellyt genreä yleisesti peilaten sitä tutkimuksen aineistoon, valtioneuvoston hallitusohjelmiin. Jotta hallitusohjelmagenreen ja taustoihin voidaan pureutua syvällisemmin, on syytä tarkastella instituutiota ohjelmatekstien takana sekä ohjelmatekstin syntyprosessia.

Antti Mykkänen (2009: 7) toteaa Matti Wibergin teoksen *Hallitseeko hallitus?* esipuheessa valtioneuvoston olevan ”yhteiskunnallisen uudistustyön hermokeskus”, joka valmistelee lait eduskunnalle ja vastaa lakien toteutumisesta. Hallitus käyttää myös toimeenpanovaltaa. Mykkäsen määritelmää valtioneuvostosta voidaan pitää edelleen sopivana.

Valtioneuvoston historia ulottuu 1800-luvun alkupuolelle aikaan, jolloin Suomi irrotettiin Ruotsista ja siirrettiin osaksi Venäjän keisarikuntaa. Vuonna 1809 Suomi sai oman keskushallinnon, ja samaan aikaan perustettiin myös valtioneuvostoa edeltänyt hallintokokoonpano, hallituskonselji. Hallituskonseljin tehtävänä oli vastata valtion yleisestä hallinnosta. (Valtioneuvosto 2016.) Nykyään valtioneuvosto instituutiona kattaa sekä ministeristön että ministeriöt. Hallitus puolestaan koostuu ministereistä, ja ministerit käyttävät ministeriöissä ylintä päätösvaltaa. Hallituksen toimintaa johtaa pääministeri, jolla voidaan katsoa olevan ylin toimeenpanovalta.

Hallitus valitaan neuvottelujen kautta viisivaiheisen prosessin kautta: ensiksi hallitustunnustelijaksi valitaan käytännössä suurimman eduskuntaryhmän puheenjohtaja. Tämän jälkeen valitaan hallitusneuvotteluun osallistuvat puolueet ja neuvotellaan hallitusohjelmasta. Lopuksi ministerien salkut jaetaan hallituspuolueiden kesken, ja viimeisenä valitaan ministerit tehtäviinsä. Yleensä puolueet nimittävät itse haluamansa ministerit. Wibergin (2009: 17–19) mukaan hallituskokoonpano muodostetaan ”koalitio- ja ohjelmaperusteisesti”. Opposition jäivät siis ne puolueet, jotka eivät ole sitoutuneet hallituksen kaavailemaan linjaan (mp.). Hallitus siis kootaan ohjelmaperusteisesti, joten voidaan päätellä, että hallituksen politiikka noudattelee hallituspuolueiden linjauksia tai tarkemmin linjauksista muodostettua kompromissia. Hallituksen määrittämää linjaa voidaan

siis ennustaa melko tarkasti tarkastelemalla hallituspuolueita periaate- ja vaaliohjelmineen, ja ohjelmapapereiden suhdetta voidaan pitää intertekstuaalisena. Lisäksi monet hallitusohjelman linjaukset ovat palautettavissa hallituspuolueiden agendoihin.

2.2 Hallitusohjelma tekstinä

Hallitusohjelman voidaan ajatella olevan keskeinen hallituksen toimintaa ohjaava dokumentti, sillä se ilmaisee paitsi hallituksen poliittiset tavoitteet ja tahdon, se myös tiedottaa hallituksen linjasta ulkopuolisille, kuten medialle. Hallitusohjelmaa voidaan pitää myös hallituspuolueiden yhteisen sopimuksen kirjaamisena, sillä hallitusohjelma on yleensä varsin pysyvä ja sen tavoitteisiin voidaan vedota myöhemmin. Vaikka hallitusohjelmien rakenne vaihtelee hieman ohjelmien välillä, niiden perusrakenteen ja -tehtävän voi katsoa olevan melko lailla saman ohjelmasta toiseen.

Perusrakenteeseen kuuluu, että hallitusohjelma nimetään pääministerin mukaan, esimerkiksi *Pääministeri Sipilän hallituksen ohjelma*. Tämän lisäksi hallitusohjelmalla voi olla jokin erillinen otsikko, kuten Sipilän hallituksen ohjelmalla on nimi *Ratkaisujen Suomi*. Hallitusohjelmat koostuvat pääluvuista, jotka käsittelevät eri hallinnonaloja, kuten koulutusta, työvoimapolitiikkaa tai ympäristöpolitiikkaa. Pääluvut on voitu otsikoida eri tavoin. Esimerkiksi Paavo Lipposen 2. hallituksen ohjelman koulutus- ja tiedepolitiikkaa käsittelevä luku on otsikoitu *Koulutus, tiede ja tasa-arvo*, kun taas Sipilän hallituksen ohjelman vastaava luku on nimetty *Osaaminen ja koulutus*. Päälukujen alla oleva teksti on voitu jäsentää eri tavoin, ja teksti voi sisältää väliotsikoiteja tai muita jaksotuksia.

Hallitusohjelmat ovat myös jossain määrin intertekstuaalisia. Hiidenmaan (2001: 39) mukaan hallinnolliset tekstit ovat usein intertekstuaalisia eli ne viittaavat useampaan eri dokumenttiin. Yleisemmissä hallinnon teksteissä, kuten pöytäkirjoissa ja esityslistoissa, viittaukset ovat eksplisiittisesti näkyvillä. Hallitusohjelmissä on kahdenlaista intertekstuaalisuutta: eksplisiittisempää ja implisiittisempää. Eksplisiittistä intertekstuaalisuutta on esimerkiksi se, kun Alexander Stubbin hallituksen ohjelmassa todetaan, kuinka ”uudistus toteutetaan rakennepaketissa, sen toimeenpanolinjauksissa ja kevään 2014 kehyspäätöksessä sovitun mukaisesti”. Tässä intertekstuaalisia viittauksia ovat *rakennepaketti*, *toimeenpanolinjaukset* ja *kevään 2014 kehyspäätös*. Vaikka tekstejä ei tuntisi, asiayhteydestä voisi päätellä, että kyseessä on aiemmin tehtyjä tekstejä, jotka viittaavat yhdessä sovittuihin linjoihin tai muihin päätöksiin. Implisiittisempiä

intertekstuaalisia viittauksia hallitusohjelmissa on muun muassa ilmauksissa. Sipilän hallituksen ohjelmassa puhutaan *mahdollisuuksien tasa-arvosta*, joka on kokoomuksen laajalti käyttämä käsite, joka viittaa yksilölliseen vapauteen ja tasa-arvoon (ks. luku 6.4).

Tekstin ominaispiirteisiin kuuluu rakenteen ja intertekstuaalisuuden lisäksi myös hallitusohjelmille tyypillinen kieli. Hallitusohjelmien kieli on myös niin kutsuttua virkakieltä, sillä kyseessä on hallinnollisen toimielimen tuottama hallinnollinen tai institutionaalinen teksti. Virkakielellä on omat tekstuaaliset piirteensä. Ei voida kuitenkaan sanoa, että kaikki virkakieli olisi joka paikassa samanlaista, vaan kyse on aina rekisterin eli tilannesidonnaisen kielenkäytön tarkastelusta. Rekisterien tarkasteleminen perustuu ”kielen systemaattisuuteen ja ennustettavuuteen”. Kielelliset valinnat pohjautuvat aina johonkin käytänteeseen eivätkä siten ole erillisinä valittavissa. (Hiidenmaa 2001: 37.) Esimerkiksi genreen eli tekstilajiin liittyvät käytänteet vaikuttavat siihen, millaiset kielelliset ja rakenteelliset valinnat ovat tekstissä mahdollisia. Tekstilajissa keskeisiä ovat tekstiä ohjaavat käytänteet ja normit (Bhatia 2004: 23). Normit puolestaan liittyvät sosiaalisiin tapoihin ja kulttuuriseen kontekstiin. Esimerkiksi hallitusohjelmassa ei olisi kulttuurinen ja sosiaalinen ympäristö huomioiden sopivaa käyttää murteellisia ilmauksia tai alakulttuurien omaa slangia (genrestä tarkemmin ks. luku 2.1).

Tekstien tuottamisen ydin on siinä, että ne ovat aina kielellisiä valintoja. Näillä valinnoilla ”välitetään merkityksiä, konstruoidaan erilaisia tilanteita luonnollistetaan toimintatapoja ja ajatuksia, luodaan rooleja ja instituutioita” (Hiidenmaa 2001: 42). Kyse on pitkälti siitä, miten ilmiöitä luodaan kielellisesti eli miten esimerkiksi tasa-arvosta tehdään tasa-arvoa kielellisin keinoin. Kielen virallisuus syntyy käytetyistä fraaseista ja rakenteellisista ilmiöistä, joita ovat esimerkiksi adjektiivijohdokset, kuten *liikunnallinen merkitys*. Asiantuntijuuden sävyä teksteihin luodaan puhumalla asioista siten kuin ne olisivat kaikille ennalta tuttuja. Tällainen oletus ohjaa sitä, miten tietoa esitetään tai annetaan tekstissä. (Hiidenmaa 2001: 42–43.) Esimerkki ilmiöstä, jossa tieto oletetaan ennalta tiedetyksi, voisi olla nominaalistus, jota hallitusohjelmateksteissä välillä näkyy. Nominaalistuneella ilmauksella esitetään asia ennakolta tuttuna tietona (Shore 1992: 288). Nominaalistuneita ilmauksia ovat esimerkiksi *keskeyttämisen vähentäminen* ja *syrjäytymisen ehkäiseminen*.

Mitä tulee hallitusohjelmatekstien tuottamiseen ja osittain intertekstuaalisuuteen, niiden pohjana toimivat puolueiden tekemät linja- tai ohjelmapaperit. Papereissa ei kuitenkaan linjata politiikkaa kovinkaan tiukasti. (Wiberg 2009: 19.) Politiikka osaa olla yllättävää, minkä vuoksi ohjelmateksteissä vältetään liian tiukkojen kirjausten tekemistä

(Nieminen & Wiberg 2015: 54). Wibergin (2009: 20) mukaan hallitusohjelman toteutumista seurataan tiiviisti, ja projekteja ohjelman ulkopuolelta on vaikea tuoda pöytään sen jälkeen, kun hallitusohjelma on jo laadittu. On siis puolueille tärkeää, että omat tavoitteet tulevat kirjatuksi hallitusohjelmaan, sillä hallitusohjelma antaa mandaatin edistää asiaa hallituskauden aikana. (Wiberg 2009: 20).

Wiberg (2009: 20–21) esittää kiinnostavan huomion hallitusohjelmien laadinnasta. Wiberg (mts. 20) toteaa: ”*Hallitusohjelmaa luonnostelevat valmisteluryhmät eivät kenties lainkaan kuuntele virkamiehiä ohjelmaan kirjattavien tavoitteiden osalta, vaan he haluavat virkamiesten vain tarjoavan jonkinlaista tilannekuvaa ja ennustuksia mahdollisista tulevaisuuden vaihtoehdoista ja niiden todennäköisyydestä.*” Johtavat virkamiehet, kuten ministeriöiden kansliapäälliköt, osallistuvat hallitusohjelman laadintaan nykyisin vähän ja lähinnä kommentaattorin roolissa (mts. 20–21). Tästä voidaan päätellä, että hallitusohjelmatekstistä tulee väkisin arvolatautunutta, kantaaottavaa ja poliittista. Väite ei toki sulje pois sitä, etteikö virkamiesten kirjoittama tai ainakin merkittävästi vaikuttama teksti voisi olla arvolatautunutta tai poliittista. Enemmänkin kyse on siitä, että tiettyä arvomaailmaa edustavista teksteistä kootaan suurempi neuvottelu- tai kompromissiratkaisu. Voidaan olettaa, että tekstit keskustelevat keskenään ja niissä on runsaasti intertekstuaalisuutta. Tämän vuoksi hallitusohjelmia on syytä käsitellä poliittisina ja arvolatautuneina teksteinä, vaikka ne tekstuaalisilta piireiltään voivatkin olla asiatekstimäisiä.

2.3 Poliitikka tekstissä

Edellä olen käsitellyt hallitusohjelmia teksteinä. Vaikka ne ovatkin luokiteltavissa asiateksteiksi, niissä on sisäänkirjattuna paljon arvoja, mielipiteitä, kannanottoja ja politiikkaa. Diskursseja tarkastelemalla päästään käsiksi siihen, kuinka ”normatiivisia olemisen ja tekemisen tapoja ja oletuksia oikeanlaisesta tiedosta ja tietämisestä tuotetaan ja ylläpidetään ja miten niiden kanssa neuvotellaan” (Brunila & Ikävalko 2012: 285). Nieminen ja Wiberg (2015: 55) esittävät *Politiikka*-lehden artikkelissaan moniheuristisen näkökulman puolueiden ohjelmateksteihin. Vaikka ohjelmatekstit ovatkin eri asia kuin valtioneuvoston hallitusohjelma, katson ne tässä rinnakkaisiksi teksteiksi ja sovellan Niemen ja Wibergin ajatuksia pohdinnan taustalla.

Nieminen ja Wiberg (mp.) ovat eduskuntapuolueiden periaateohjelmia analysoidessaan soveltaneet Mintzin ym. (1997) moniheuristista päätöksentekoteoriaa. Teorian mukaan toimijat eliminoivat päätöksentekotilanteessa sellaiset linjaus- tai toimintavaihtoehdot, jotka jostain syystä eivät ole sopivia. Näin voidaan ajatella toimittavan myös puolueiden ohjelmatekstejä luotaessa, sillä niidenkin osalta kyse on valinnoista. Eliminointi tapahtuu ohjelmateksteissä kielellisin keinoin. Eliminoivat ilmaukset voivat olla luonteeltaan ja sisällöltään sekä positiivisia että negatiivisia. Eliminoivat kirjaukset erotetaan muista sillä, että niistä voidaan tehdä vain yhdenlainen toimintatavan tulkinta.

Esimerkkinä eliminoivasta kirjauksesta Nieminen ja Wiberg (2015: 58) käyttävät RKP:n ohjelmakirjausta *Ihmisten kloonauksen pitää olla kiellettyä*. Kirjaus ei anna mitään muita toimintavaihtoehtoja, joten ihmisten kloonaamisen mahdollisuus katsotaan eliminoiduksi. Eliminointi tehdään kirjauksessa kielen keinoin. Ehdottomuus syntyy lauserakenteesta ja sananvalinnoista: lauseen eteen asetettu objekti tekee siitä korosteisen – juuri ihmisten kloonauksen tulee olla kiellettyä. Lisäksi predikaatti *pitää olla* on itsessään ehdottomuutta ilmaiseva, sillä verbirakenne on modaalinen. Deonttisen modaalisuuden keinoin ilmaistaan puhujan tai puhujayhteisön normeihin liittyviä pakkoja tai velvollisuuksia (VISK § 1554, § 1668). Predikaattia täydentävä predikaatiivi *kiellettyä* korostaa predikaatin ehdottomuutta ja viittaa objektiin, mikä luo kirjaukseen lisää ehdottomuutta ja siten eliminoi muut toimintavaihtoehdot. Ehdottomuus sulkee pois myös pienemmätkin tulkinnan mahdollisuudet.

Kaikki ohjelmateksti ei kuitenkaan ole näin suoraviivaista, vaan tulkintoja kirjauksista voidaan tehdä. Tulkinnanvaraisiin ilmauksiin Nieminen ja Wiberg (2015: 55) soveltavat ”arvokeskeistä ajattelua”. Arvokeskeinen ajattelu näyttäisi tekevän eron periaatteiden ja periaatteista kumpuavan toiminnan välille. Periaate tässä tarkoittaa perussääntöjä ja ohjeita, jotka jäsentävät toimintaa. Osana analyysia Nieminen ja Wiberg (mts. 56) esittävät myös periaatteiden operationalisoinnin. Operationalisointi tarkoittaa sitä, kun jokin periaate viedään käytännön tasolle. Esimerkiksi sukupuolineutraali avioliitto voidaan nähdä tasa-arvon edistämisen operationalisointina. Ohjelmatekstien osalta on kiinnostavaa, miten periaatteet tuodaan toiminnaksi, jos tuodaan.

Niemisen ja Wibergin (2015: 56) mukaan politiikalla on käytössään kolme työkalua, joilla vaikuttaa todellisuuteen: ”normin asettaminen, ja virkamiesten nimittäminen sekä määrärahan varaaminen.” Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että ohjelmassa on esitettävä jokin näistä kolmesta työkalusta, jotta periaate voidaan katsoa operationalisoiduksi: jotta operationalisointi voidaan katsoa tapahtuvaksi, ohjelmassa tulisi esittää vaatimus lain

säättämisestä, virkamiesten asettamisesta tai talousarvion laatimisesta. Ajatus on olennainen myös silloin, kun tutkitaan hallitusohjelmia. Kuten edellisessä luvussa totesin, hallitusohjelma on hallituksen toimintaa ohjaava dokumentti. On siis merkityksellistä, miten periaatteita esitetään ja operationalisoidaan, jos niin tehdään.

Niemisen ja Wibergin esittämä näkökulma on antoisa ja hyödyllinen tutkimukseni kannalta. Vaikka lähtökohtana onkin kielitieteellinen diskurssianalyysi, moniheuristinen näkökulma valottaa sitä, millaisin periaattein ohjelmatekstiä tuotetaan – millaiset ovat taustatekijät tekstin ja diskurssin takana. Paitsi että ohjelmateksteissä tehdään valintoja, niissä myös esitetään tietoa faktoina esimerkiksi tilannekuvien tai tietyn alan diskurssin kautta. Eri teemoista, kuten taloudesta, voidaan tehdä taloutta diskurssien avulla. Eskelinen ja Sorsa käsittelevät artikkelissaan institutionaalisten faktojen tuottamista, ja esimerkkinä heillä on talous ja talouspuhe. Eskelisen ja Sorsan mukaan talous ja siihen liittyvät instituutiot voidaan luoda ja muuttaa diskursiivisesti. Sosiaalista toimintaa siis ”tehdään taloudeksi”, jotta se vastaisi talouspuheen käsityksiä. Toisaalta talous ei ole pelkästään diskursseja, vaan se kattaa myös ne prosessit, joilla sosiaalista toiminnasta tehdään ”taloutta”. (Eskelinen & Sorsa 2012: 169. Alkup. lähteenä Çaliskan & Callon 2009.) Diskurssien ja siten puheen muuttaminen on tarkastelussa myös tässä tutkimuksessa. Merkitystä ei järin suuresti ole sillä, mikä määrittellään tasa-arvoksi tai syrjäytymiseksi, vaan enemmän merkitystä on sillä, miten tasa-arvo ja syrjäytyminen eri ilmiöineen esitetään eli mikä tehdään tasa-arvoksi tai syrjäytymiseksi. Samaan tapaan koulutuksellisesta tasa-arvosta voidaan tuottaa erilaisia faktoja diskurssien avulla, ja näiden faktojen avulla paitsi arvotetaan tasa-arvoa myös muokataan tasa-arvon ja syrjäytymisen diskursseja.

Taloudiskurssin ja talousinstituutioiden välisissä suhteissa on olennaista keskittyä kielellisiin elementteihin – kielenkäyttöön ja sen käytänteisiin. Eskelinen ja Sorsa (2012: 171) määrittävät instituution kokonaisuudeksi ”vakiintuneita käytäntöjä, joilla on yhteiskunnallisten toimijoiden vastavuoroisesti vahvistama ja vakiintunut, muttei välttämättä kaikkien samalla tavalla tiedostama merkitys”. Instituutioille tai jollekin diskurssille voi olla leimallisia piirteitä, ja talouspuheelle on leimallista, että esitetään erilaisia pakkoja ja lakeja (mts. 170).

Poliittinen toiminta jäsenyy diskurssissa siten, että kolmesta vaihtoehdosta kaksi saadaan näyttämään kolmatta paremmalta. Diskurssi jäsenyy siis kolmen olemassa olevan vaihtoehdon kautta, jotka tässä ovat A, B ja C, ja valintaa tehtäessä niitä peilataan vakiintuneisiin käytänteisiin. Esimerkiksi vaihtoehdot A ja B näyttävät parhailta ja C kaikista huonoimmalta ja epäloogiselta vakiintuneisiin käytäntöihin nähden. Kun tehdään

valinta eri vaihtoehtojen välillä, syntyy mielikuva siitä, että valinta olisi ollut aito, vaikka todellisuudessa C-vaihtoehtoa ei aidosti ole otettu harkintaan mukaan. Tällöin aidolta näyttävä valinta häivyttää vallan osalta instituutioista. Valta keskittyy siis niille instituutioille tai ihmisille, joilla on mahdollisuus määritellä käytänteet. (Mts. 171.)

Eskelinen ja Sorsa esittävät, että instituutioita koskevien faktojen esittämisessä noudatetaan Searlen (1979, 2001) puheaktiteoriaa, jossa faktat jaetaan paljaisiin ja institutionaalisiin faktoihin. Paljaat faktat ovat faktoja, hyväksyttiinpä niitä sosiaalisesti tai ei. Institutionaaliset faktat sen sijaan vaativat sosiaalisen hyväksynnän. Jälkimmäisten faktojen esittämisessä olennaista on se, tunnistaako vastaanottaja sen todeksi vai ei. Vallitsevia instituutioita voidaan vahvistaa jatkamalla vakiintuneiden käytänteiden mukaan toimimista tai levittämällä käytäntöjä eteenpäin. (Eskelinen & Sorsa 2012: 170–171, 173.) Eskelisen ja Sorsan esittämiä ajatuksia voidaan soveltaa myös poliittisen tekstin tai ohjelmatekstin tarkasteluun. Voidaan nimittäin ajatella, että niissäkin kyse on käytänteiden vahvistamisesta ja levittämisestä: on loogista, että valtioneuvosto ja poliittiset toimijat haluavat pitää valtaa luovista ja ylläpitävistä käytänteistä kiinni. Valtioneuvosto on toki instituutio myös sen konkreettisemmassa merkityksessä. Voidaan kuitenkin väittää, että poliittinen virkakieli tai ohjelmakieli on Eskelisen ja Sorsan määritelmän mukaista institutionaalista, sillä siihen liittyy vakiintuneita käytänteitä ja toimintatapoja.

Yksi poliittisen kielen ja poliittisten tekstien elementeistä on tulevaisuusorientoituneisuus ja tulevaisuuskuvioiden luominen. Poliittisessa ohjelmatekstissä esitetään näkökulmia siihen, miten asiantila pitäisi tulevaisuudessa olla ja miten poliittista tilaa pitäisi muuttaa nykyisestä paremmaksi. (Nieminen & Wiberg 2015: 56.) Poliittisen diskurssin tehtävänä on tehdä ehdotuksia ja ratkaisumalleja yhteiskunnan kehittämiseksi. Lisäksi poliittisessa diskurssissa esitetään väittämiä ja julkilausumia siitä, mitä tulevaisuudessa tulee olemaan: mitä tulevaisuudessa tulee tapahtumaan ja mihin on vaikutettava. Dunmire (2005: 483–484) esittää Edelmanin (1971) lainaten, että poliittiset instituutiot ovat omaksuneet uskonnollisten yhteisöjen roolin julistaessaan ja ennustaessaan tulevaisuutta. Instituutiot näyttävät tulevaisuuden asiantuntijoina. Poliittiset mielikuvat tarttuvat ihmisten kokemaan epävarmuuteen tulevaisuudesta ohjaten sosiaalista toimintaa.

Jos ajatellaan valtioneuvoston luomaa ohjelmatekstiä, tulevaisuuskuvioiden luominen niissä on erittäin merkityksellinen ja huomionarvoinen seikka. Nähdäkseni yksi hallitusohjelman tärkeimmistä tehtävistä on luoda ja ylläpitää kuvaa poliittisesta tilanteesta ja tulevaisuuskuvesta. Voidaan ajatella, että kansalaisten tulisi luottaa valtionhallintoon siinä määrin, että ne katsoisivat esimerkiksi valtioneuvoston arvion poliittisesta tilasta ja

tulevaisuuskuvista realistisimmiksi. Poliittinen tilannearvio on kuitenkin aina ihmisten ja diskurssien luomaa eikä välttämättä absoluuttinen totuus.

Dunmiren (2005: 484) mukaan tulevaisuuskuvia representoidaan modaalisiin ilmauksiin – deonttisen ja episteemisen modaalisuuden keinoin. Deonttinen modaalisuus tarkoittaa sitä, kun asioita *pitäisi* tehdä. Deonttiseen modaalisuuteen sisältyy puhujan tai hänen yhteisönsä normeja tai velvollisuuksien ilmaus. Deonttista modaalisuutta ilmaistaan muun muassa nesessiivirakenteilla ja lupaa ilmaisevilla modaaliverbeillä. (VISK § 1554I Episteeminen modaalisuus puolestaan ilmaisee tahtoa. Episteeminen modaalisuus käsittelee tietoa, uskomuksia ja totuutta niitä arvioiden. (Dunmire 2005: 484.) Episteemisen modaalisuuden keinoin ilmaistaan puhujan arviota tai tietoa asiointilan todennäköisyydestä tai mahdollisuudesta. Episteemistä modaalisuutta ilmaistaan muun muassa adverbeilla, moduksista potentiaalilla sekä verbeillä, kuten *ennustaa*. (VISK § 1556) Jako deonttiseen ja episteemiseen modaalisuuteen on tärkeä, jotta poliittisesta diskurssista voidaan nähdä paitsi valta ja mahdollisuus toimia tietyllä tavalla myös tulevaisuutta koskevaa tietoa.

Dunmire (mts. 485–486) on omassa tulevaisuuskuvia tarkastelevassa analyysissään lähtenyt liikkeelle kolmiosaisesta näkökulmasta. Hänen tarkastelussaan ovat 1) kilpailevat tulevaisuuskuvat, 2) prosessi, jonka mukaan jokin tulevaisuuskuva nousee muiden edelle ja 3) prosessi, jossa puhe implikoi yleisön läsnäoloa kilpailevissa tulevaisuuskuvissa. Vaikka tulevaisuuskuvat eivät olekaan analyysin ytimessä tai varsinaisesti analyysin kohteena, niiden tarkastelu tuottaa hyödyllistä tietoa koulutusdiskurssista, sillä tulevaisuuskuvat arvottavat ja esittävät hyväksytyjä totuuksia koulutuksesta ja sen tilasta.

3 DISKURSSIT JA DISKURSSIANALYYSI

3.1 Diskurssit ja kriittinen diskurssianalyysi

Diskurssi on dynaaminen käsite lausetta suuremmille kokonaisuuksille ja toisaalta tilannekohtaiselle kielenkäytölle. Diskurssin käsitteeseen liittyy olennaisesti ymmärrys todellisuudesta. Sanotaankin, että diskurssit ovat yhteisössä muodostuneita tapoja, joilla merkityksiä tuotetaan. (Pietikäinen & Mäntynen 2009: 19–21.) Fairclough (2004: 124) määrittää diskurssin tavaksi representoida maailmaa. Diskursseilla on kahtalainen rooli: toisaalta sosiaaliset käytänteet ovat pitkälti diskursiivisia, kuten esimerkiksi puhuminen ja kirjoittaminen. Toisaalta monet asiat ja ilmiöt representoituvat diskurssien kautta. Diskurssit ovat näin ollen sosiaalisten käytänteiden semioottisia ilmentymiä. (Chouliaraki & Fairclough 1999: 37–38.)

Fairclough (2004: 124) jaottelee kuvaamansa representaatiot osiin: sosiaaliseen maailmaan, materiaalisesta maailmasta kertoviin prosesseihin, rakenteisiin ja suhteisiin sekä mentaalisen maailman uskomuksiin ja ajatuksiin. Eri diskurssit ovat siis erilaisia näkökulmia maailmaan, ja ne verkottuvat eri toimijoihin ja suhteisiin. Diskurssi sisältää sekä kielen kirjoitettuna ja puhuttuna, nonverbaalisen viestinnän sekä kuvat (Chouliaraki & Fairclough 1999: 38). Diskurssit myös vaikuttavat toisiinsa muun muassa täydentämällä toisiaan, kilpailemalla tai vaikuttamalla toinen toisiinsa (Fairclough 2004: 124). Diskurssin luonteeseen kuuluu olennaisesti sen konstruktivisuus ja muokkautuvuus: toisaalta diskurssi määrittää sitä, miten kielen tai tekstin käyttäjä toimii, toisaalta kielenkäyttäjällä on mahdollisuus horjuttaa ja muuttaa diskurssia (Brunila & Ikävalko 2012: 286).

Mitä diskurssianalyysiin tulee, Fairclough (2004, 123) siteeraa omassa teoksessaan Foucaultia (1984), joka määrittelee diskurssianalyysin tekstien ja tekstejä rakentavien ilmausten analyysiksi. Fairclough (mp.) toteaa kuitenkin, että diskurssianalyysillä ei voida käsittää pelkästään tekstien analyysia, vaan kyse on enemmän pyrkimyksestä ymmärtää niitä periaatteita, jotka määrittävät tekstien ja ilmausten rakenteita ja ydintä. Diskurssianalyysi pyrkii siis käsittelemään ajallisesti ja paikallisesti relevanttia tietosisältöä ja tarkastelemaan sitä. Olennaista tekstien tutkimisessa on se, mitä teksteillä tehdään ja millaisia vallan elementtejä niihin liittyy. Ei ole kiinnostavaa tutkia vain sitä, miten diskurssit ilmentävät sosiaalista toimintaa. Sen sijaan ja lisäksi on syytä tutkia sitä, mihin diskurssit pyrkivät ja mitä tehtäviä varten ne ovat. (Jäger 2001: 34.)

Kriittisessä diskurssianalyysissä yhdistyvät kielitieteelliset ja yhteiskuntatieteelliset näkökulmat. Analyysin kohteena on kieli ja tekstit käyttötilanteissaan. Pietikäinen (2000, 192–193, alkup. lähteenä Kress 1990, Fairclough & Wodak 1997) toteaa kriittisen diskurssianalyysin olevan ”kiinnostunut tekstin tuottamisen ja vastaanottamisen prosesseista, tekstin sosiokulttuurisista piirteistä ja yleisemmästä organisoitumisesta”, mikä on kielitieteelliselle diskurssintutkimukselle tyypillistä. Yhteiskuntatieteellisiä diskurssianalytyikkoja sen sijaan kiinnostaa ympäröivä maailma diskursseineen. Siinä missä yhteiskuntatieteellinen diskurssintutkimus liikkuu yhteiskunnallisista ilmiöistä kohti kieltä, kielitieteellinen tutkimus lähtee kielenkäytöstä pyrkien selittämään ilmiöitä.

Kriittiseen diskurssianalyysiin liittyy erottamattomina kolme tekijää: vallan, historian ja ideologian käsitteet. (Wodak 2001: 2). Kielen ja yhteiskunnan suhde on vuorovaikutteinen: toisaalta kulttuuri sanelee sitä, miten puhutaan ja kirjoitetaan, toisaalta kielenkäyttö muokkaa sitä ympäristöä, jossa se esiintyy (Pietikäinen 2000: 197). Tekstejä tuotetaan tietyssä ajassa ja paikassa, jolloin diskurssit muodostuvat valtasuhteiden ehdolla. Toisin sanoen diskurssien tuottaminen on omanlaistaan valtapoliittikkaa, kun voimakkaampi kanta voittaa heikomman. Kriittinen diskurssianalyysi pyrkii purkamaan sosiaalisiksi konventioiksi muodostuneita valtarakenteita. (Wodak 2001: 2-3, alkup. lähteenä mm. Fairclough & Kress 1993).

Valtasuhteiden tarkastelu ja paljastaminen ovat kriittisen diskurssianalyysin ydintä. Varsinkin poliittista tekstiä tutkiessa on syytä kiinnittää huomiota tekstin luomiin valtarakenteisiin. Toinen erinomaisen tärkeä käsite, joka valtaan liittyy, on tieto. Tietoa on käsitelty mm. Jäger (2001). Jägerin (2001:33) mukaan kriittisen diskurssianalyysin pohja on Foucaultin diskurssiteoriassa. Teorian mukaan diskurssianalyysi juontuu tiedon (knowledge) käsityksestä ja sen käsittelystä. Tiedon suhteen olennaista on viisi tiedon elementtiä: 1) mistä esitetty tieto koostuu, 2) mistä se juontuu, 3) miten se on välitetty, 4) mitä tehtäviä tai funktioita sillä on ja 5) mikä vaikutus sillä on. Tiedolla tässä tarkoitetaan kaikenlaista (tiedollista) sisältöä, joka on tuotettu historian saatossa jäsentämään ja muokkaamaan ympäröivää todellisuutta. Diskurssianalyysin tehtävänä onkin poimia kussakin ajassa, paikassa ja tilassa olennainen tieto ja tutkia sitä sekä asettaa se alttiiksi kritiikille.

Diskurssit harjoittavat valtaa toimimalla tiedon (knowledge) siirtäjinä eli agentteina, luomalla valtasuhteita ja toimintaa. Hypoteesissaan Jäger (2001: 38) toteaa, että diskurssit harjoittavat valtaa siirtämällä sitä tietoa, jota yhteisön ja yksilöiden tietoisuus ruokkii. Muodostuneen tiedon perusteella toimimme sekä yksilöinä että yhteisöinä todellisuutta

muokaten. Edellisen lisäksi on syytä huomioida Foucaultin (1978) ajatus, jota Jäger lainaa: tieto lisääntyy ja kehittyy historian myötä. Niinpä aiheen tarkastelussa se on syytä sijoittaa historialliseen kontekstiinsa. (Mp.) Diskurssit eivät siis ole pelkästään kielellisiä, vaan niillä on ajattelua ja toimintaa jäsentäviä tehtäviä. Jäsentämistehtävät ovat yhteyksissä valtaan ja vallankäyttöön, sillä diskurssit esittävät asiat sellaisinaan, luonnollisina ja totuuksina. Mahdolliseen ja mahdottomaan jakautuva toiminta antaa valtaa toiminnan subjekteille. Diskurssissa tapahtuva muutos muuttaa siis myös valtaa. (Brunila & Ikävalko 2012: 288., alkup. lähteenä St. Pierre 2000.)

Tämän tutkimuksen kannalta käsitteet tiedosta ja vallasta ovat keskeisiä, eikä pelkästään sen vuoksi, että valtioneuvosto käyttää valtaa. Hallitusohjelmateksti on asiateksti, jonka tehtävä on paitsi asettaa tavoitteita myös antaa tilannekuva esimerkiksi juuri koulutuksen tilasta. Hallitusohjelman kirjaukset esittävät esimerkiksi *säilyttämis*ä ja *parannuksia*, jotka voidaan tulkita heijasteina asian nykytilasta. Kun tarkastellaan hallitusohjelmakirjausten tehtäviä ja tarkoituksia, on kiinnitettävä huomiota siihen, mikä niiden ohjaus- ja toimeenpanovalta lopulta on: hallitusohjelma ohjaa työskentelyä hallituskauden ajan. On siis tarkoitus, että hallitus työskentelee kirjausten mukaisesti ja edistää ohjelmaa. Se, että toteaa asiointilan yhdenlaiseksi, on jo diskurssien kautta ohjaamista ja vallankäyttöä. Toisaalta hallitusohjelma tekstinä myös valtuuttaa, sillä siihen voidaan vedota aina ohjelman julkaisemisen jälkeen.

3.2 Sosiaaliset rakenteet ja käytänteet sekä diskurssijärjestys

Sosiaaliset rakenteet (*social structures*) on kuin kehikko sosiaaliselle toiminnalle – mahdollisuuksien joukko (Fairclough 2004: 23). Sosiaalisten rakenteiden ajatus toimii samaan tapaan kuin Hallidayn ja systemis-funktionaalisen kieliopin merkityspotentiaali: on joukko mahdollisuuksia, joista jokin toteutuu (merkityspotentiaalista tarkemmin ks. luku 4.1). Se, mitä oikeasti tapahtuu verrattuna siihen, mitä olisi voinut tapahtua, on kuitenkin varsin monimutkainen prosessi. Kielet ovat osa sosiaalisia rakenteita, sillä niissäkin on sisään kirjoitettu ajatus merkityspotentiaalista sekä erilaisten muotojen mahdollisuuksista. On rajattu määrä mahdollisuuksia, miten kieli voidaan järjestää järkevaksi rakenteeksi. Mitä lähemmäs abstrakteista mahdollisuuksista mennään kohti konkreettisia tilanteita, sitä vaikeampi kieltä on erottaa muista sosiaalisista tekijöistä. (Fairclough 2004: 23–24.)

Sosiaaliset rakenteet eivät kuitenkaan johda suoraan sosiaaliseen toimintaan, vaan rakenteiden ja toiminnan välissä on entiteettejä, kuten organisaatioita. Näistä syntyvät sosiaaliset käytänteet (*social practices*), kuten opettamisen tai johtamisen käytänteet. Sosiaaliset käytänteet rajaavat mahdollisuuksien joukkoa sosiaalisen toiminnan huomioiden (Fairclough 2004: 23–24.) Sosiaaliset käytänteet ovat siis tapa olla vuorovaikutuksessa kaikessa sosiaalisessa elämässä. Sosiaalisia käytänteitä ja vuorovaikutusta on myös ilman diskurssia, mutta on todettava, että suurin osa vuorovaikutuksesta on diskursiivista. (Chouliaraki & Fairclough 1999: 38.) Sosiaaliset käytänteet toisintavat sitä diskurssia, joka ei ilmene diskurssissa itsessään. Sosiaalisissa käytänteissä on viisi elementtiä: 1) toiminta ja vuorovaikutus, 2) sosiaaliset suhteet, 3) henkilöt, 4) fyysinen ympäristö ja 5) diskurssi. (Fairclough 2004: 25.)

Tasa-arvo ja syrjäytymisdiskursseja voidaan hahmottaa Fairclough'n viisiosaisen jaon mukaan, joskin on hyvä huomata, että kaikki elementit eivät toteudu suoraviivaisina tai erillisinä toisistaan. Pääosassa on luonnollisesti itse diskurssi eli se, millaisena ilmiöt esitetään ja miten niitä konstruoidaan. Tässä yhteydessä diskurssia luovat pääasiassa valtioneuvosto ja hallitusohjelmatekstin tuottajat, sillä heidän tuottamansa teksti on tarkastelun kohteena. Tekstit ovat toimintaa ohjaavia, ja intertekstuaalisuudellaan ne ovat vuorovaikutteisia. Hallitusohjelmissa ei ole auki kirjoitettua vuorovaikutusta tai sosiaalisia suhteita, mutta teksteissä puhutaan ihmisryhmistä, joita nimetään ja konstruoidaan tietyillä tavoilla. Teksteissä asetetaan tavoitteita, jotka koskevat esimerkiksi *syrjäytyneitä* tai *vähävaraisia perheitä*. Tekstit eivät suoraan puhuttele tai ole vuorovaikutuksessa nimettyjen ryhmien kanssa, mutta ne puhuvat kyseisistä ryhmistä, jolloin puhe linkittyy uusiin diskursseihin, sosiaalisiin käytänteisiin ja henkilöihin. Mitä tulee tekstin fyysiseen ympäristöön, se on tässä tilanteessa ymmärrettävä varsin laajasti. Hallitusohjelma ottaa kantaa koko valtakunnan asioihin, joskin se voi sivuta esimerkiksi kuntapolitiikkaa. Hallitusohjelma tekstinä ilmestyy ja elää pääosin valtioneuvostossa, mutta sen elinpiirejä voi olla monissa muissakin ympäristöissä, kuten mediatoimituksissa tai järjestöjen pöydillä. Teksteinä ne ottavat kantaa lähes kauttaaltaan siihen ympäristöön, jossa yhteiskunta on ja elää. Niiden fyysinen ympäristö on näin ollen varsin moninainen.

Diskurssijärjestyksellä (*orders of discourse*) tarkoitetaan sitä, miten sosiaaliset rakenteet verkottuvat kielessä. Kielellä ei tässä tarkoiteta kielen rakenneosia, kuten sanoja ja lauseita, vaan tekstin ominaisuuksia, kuten genreä ja tyyliä. Diskurssijärjestys siis järjestää ja säätelee sitä, miten kieltä käytetään osana sosiaalista toimintaa. Mitä lähemmäs sosiaalisista rakenteista siirrytään kohti konkreettisia kielitekoja, sitä vaikeampaa on erottaa

kieli muista sosiaalisista elementeistä. Kielen sosiaalista ulottuvuutta on mahdoton ohittaa, ja mm. systeemis-funktionaalisen kieliteorian kehittäjät ovat rakentaneet näkemyksensä sen varaan, että kieli rakenteita myöten on sosiaalista. Diskurssijärjestys on sosiaalinen tekijä, joka säätelee ja kontrolloi tekstien tuottamista. Se säätelee sekä diskursseja että tekstien tyyliä ja genreä. Ilmiö on itse kieltä ja tekstejä laajempi: diskurssijärjestyksessä ei ole kyse vain kielen rakenteista ja niiden sosiaalisuudesta vaan sosiaalisesta toiminnasta laajemmin. On siis hankala erottaa pelkästään tekstuaalisia elementtejä muusta sosiaalisesta toiminnasta. (Fairclough 2004: 24–25, tekstilajista ja tekstin tuottamisen normeista ks. luku 2.1)

3.3 Teksti toimintana ja representoijana

Fairclough (2004: 27–28) sitoo oman näkemyksensä merkitysten muodostamisesta ja representaatioista funktionaalisuuteen, joskin hän toteaa, että puhuu mieluummin merkitystyypeistä (*types of meaning*) kuin funktioista (*functions*). Merkitystyyppillä tarkoitetaan funktionaalisuuden kanssa yhtenevää ajatusta kielen ja sosiaalisen maailman yhteenliittymästä, tekstin tehtävistä ja tekstiin liittyvistä sosiaalisista ihmissuhteista.

Faircloughin (2004: 27) mukaan diskurssi ilmenee sosiaalisissa käytänteissä kolmella tavalla: (sosiaalisella) toiminnalla, representaatiolla ja identifikaatiolla. Näistä kolmesta toiminta (*action*) on Hallidayn interpersoonaista metafunktiota vastaava ja representaatio (*representation*) puolestaan ideationaalista. Hallidayn teoriassa ei ole suoraa vastinetta identifikaatiolle (*identification*), mutta Fairclough (mp.) laskee interpersoonaisen metafunktion suunnilleen vastaavan sitä. Identifikaation kautta voidaan ilmaista sitoumuksia, kuten ehdottomuuden tai kannanoton ilmauksia Fairclough (mp.) ei erottele tekstuaalista metafunktiota, vaan hän laskee sen kuuluvaksi *toimintaan*. Näistä kolmesta representaatio kuvaa eksistenssiä ja olemista ja asioiden välisiä suhteita, kun taas toiminta voi kuvata esimerkiksi tiedon välittämistä ja siihen liittyviä sosiaalisia roolituksia. Tekstissä ilmeneviä toiminnan tapoja ovat esimerkiksi tiedon välittäminen, neuvominen ja varoittaminen. Fairclough (mts. 28) liittää kolme tekijää laajemmin tekstianalyysiin siten, että toiminta on yhteydessä tekstilajiin, representaatio diskursseihin ja identifikaatio tyyliin. Tekstilajit, diskurssit ja tyylit ovat suhteellisen pysyviä tapoja toimia. Kun tekstiä analysoidaan, tulkitaan sitä, miten edellä kuvatut elementit kietoutuvat toisiinsa.

3.4 Kieli ja ideologiat

Ideologioiden tutkimisella on pitkät perinteet erityisesti yhteiskuntatieteiden saralla. Yhteiskuntatieteessä ideologioiden taustalla on marxilainen traditio, ja lukuisat teoreetikot ovat määrittäneet ideologian käsitettä. Ideologia on käsitteenä olennainen myös diskurssianalytikoille, sillä ihmisryhmät ja diskurssit linkittyvät toisiinsa, ovathan kieli ja diskurssi sosiaalisia ilmiöitä. (Heikkinen 2012: 112–113.)

Ideologian käsitteelle on tarjottu sekä neutraalia, negatiivista että kriittistä määritelmää. Neutraalin määritelmän mukaan ideologia on ”ajatusten ja uskomusten järjestelmää” sekä ”näkemys maailmasta”. (Heikkinen 2012: 114–115.) Näin ollen ideologia näyttäytyy varsin henkilö- ja yksilökohtaisena järjestelmänä. Heikkinen (2012: 115) toteaa kuitenkin Lahtista (2002) mukailleen, että ideologiassa ei ole kyse pelkästään tietoisuuden tason ilmiöstä, vaan arkisilla asioilla, kuten mainonnalla ja työmarkkinoiden käytännöillä, on vaikutusta siihen, minkä ihminen mieltää järkeväksi ja itselleen mahdolliseksi. Heikkisen mukaan (mp.) ideologia tulisi sen sijaan määrittää mieluummin ”mahdollisuudeksi tarttua niihin historiallisesti kehittyneisiin yhteiskunnallistaviin käytäntöihin ja instituutioihin – – joilla on vaikutusvaltaa ihmisyksilöiden, ideologisten subjektien, tapaan elää ja toimia – –”. Kolmas, negatiiviseen näkökulmaan nojaava määritelmä ideologialle on määrittää se tavaksi, jolla ”kuvataan, uusinnetaan, ja myös muutetaan yhteiskunnan valtasuhteita” (mp.). Edellisistä määritelmistä mm. Heikkinen pitää oikeellisimpana juuri viimeisintä eli valtasuhteisiin pureutuvaa määritelmää. Näistä kolmesta sovellan Heikkisen tapaan jälkimmäistä määritelmää.

Ideologioihin linkittyy myös hegemonian käsite. Fairclough (2004: 45) toteaa Gramscia (1971) siteeraten, kuinka ”politiikka on taistelua hegemonian saavuttamisesta”. Kyse on vallan konseptualisoinnista ja konsensuksen saavuttamisesta. Merkittävämpää on siis saavuttaa niin kutsuttu jaettu yhteisymmärrys kuin varsinaisesti käyttää valtaa. Poliittisten näkemysten taistelussa on lopulta kyse siitä, että osallistujat pyrkivät tekemään omasta ajattelumallistaan universaalin. Laajimmillaan hegemonia on sitä, kun vallankäytön kohteet hyväksyvät itse vallankäytön ja käyttäytyvät sen mukaan (Heikkinen 2012: 117). Se, minkä Fairclough kuvaa konsensuksena, on nähdäkseni melko lähellä Heikkisen näkökulmaa luonnollistumisesta. Luonnollistumisessa, naturalisaatiossa, on kyse siitä, kun asiat ja ilmiöt esitetään luonnollisina tosiasioina. Hegemonia puolestaan on sitä, kun joillekin ajatus- ja toimintatavoille syntyy tai synnytetään terveen järjen asema. (Heikkinen 2012:

116–117., alkup. lähteenä mm. Hall 1992) Ilmiöt kietoutuvat toisiinsa siten, ettei ole toista ilman toista: hegemonia edellyttää luonnollistumista ja valtasuhteiden tervejätkistymistä.

Ideologioita ei ole olemassa sellaisinaan, vaan niitä tuotetaan kielessä. Niin ikään ei ole olemassa vain kieltä, vaan kieltä ja tekstiä on tulkittava, ja tulkinnassa puolestaan on kyse valinnoista. Ideologia konkretisoituu tekstissä kielellisinä valintoina kaikissa konteksteissa. (Heikkinen 2012: 117, alkup. lähteenä Halliday 1992) Teksteistä voidaan tehdä oletuksia, jotka arvottuvat tekstin käyttäjälle eri tavoin. Valta näkyy useimmiten ilmauksissa, jotka otetaan kuin annettuina, jolloin on kyse ideologisista eli luonnollistuneista ilmauksista. Teksti tekee oletuksia ympäröivästä maailmasta ja tarjoilee ne valmiina ja kyseenalaistamattomina. (Fairclough 2004: 58.) Teksti siis esittää maailman tietynlaisena.

4 SYSTEEMIS-FUNKTIONAALINEN KIELITEORIA

4.1 Merkityspotentiaali ja merkityksen muodostuminen

Systeemis-funktionaalinen kieliteoria näkee kielen sosiaalisena. Kieliteoreetikot puhuvat nimenomaan funktioista, koska sillä on haluttu korostaa kielen sosiaalista luonnetta – kieltä tuotetaan ja sitä käytetään yhteisössä. Kielen sosiaalisuus näkyy esimerkiksi siinä, että tunnistamme tekstilajeja ja tekstityyppejä muun muassa rakenteen ja sanaston perusteella. (Shore 2012: 159–160, 162.)

Systeemis-funktionaalisen kieliteorian ydin on potentiaalin (*potential*) ja todellisen (*actual*) kahtalainen roolitus: *Potentiaali* kuvaa sitä, kun kieli tarjoaa resurssit siihen tilanteeseen, jossa sitä käytetään. On lähes rajaton määrä mahdollisuuksia, joiden mukaan edetä. *Todellinen* sen sijaan kuvaa sitä, mitä tilanteessa tehtiin ja mitkä valinnat käytännössä tehtiin. Kieli on potentiaalinen järjestelmä, joka antaa käyttäjälleen lukuisat mahdollisuudet tehdä valintoja ja siten luoda merkityksiä. Kyse on erityisesti leksikaalis-kieliopillisista resursseista, sillä niissä on Shoren mukaan suurin merkityspotentiaali. (Shore 1992: 23, 21.)

Shore (mts. 23) kiteyttää merkityspotentiaalin seuraavasti: Merkityspotentiaali realisoituu käytettävissä olevien kielellisten resurssien eli käytännössä leksikaalis-kieliopillisen systeemin mukaan. Merkitys- ja käyttäytymispotentiaali muodostavat yhdessä yhteisön semioottisen potentiaalin. Voidaan siis päätellä, että kielen realisoituminen ja sosiaalisissa konventioissa vahvistuva merkitys- ja käyttäytymispotentiaali on yhteyksissä teksteihin ja tekstilajeihin. Sosiaalisten käytänteiden kautta tuotetaan merkityksiä, jotka ilmenevät puheessa ja kirjoitetussa tekstissä ja linkittyvät edelleen diskursseihin. Potentiaalisista vaihtoehdoista realisoituvat tekstin tuottajan tietoiset ja tiedostamattomat valinnat, joita säätelee sosiaalisten konventioiden joukko.

Kielellinen järjestelmä koostuu osista, ja osat voivat olla hierarkkisissa suhteessa toisiinsa. Rakente on osa merkityksen muodostumista, ja rakenteellisella systeemillä on oma merkityksensä. Jokaisella rakenteen osalla on jokin funktio, ja osat rakentavat suurempia kokonaisuuksia. Toisaalta eri osien yhteenliittymä voi olla kompleksinen, jolloin kaksi erillistä osaa toimivat yhdessä. Eritasoiset systeemin osat muodostavat systeemin sekä erilaisia toistuvia kaavoja tai malleja. (Halliday & Matthiessen 2014: 20–22.)

Halliday ja Matthiessen (2014: 23) kuvaavat tekstiä verkkomaiseksi järjestelmäksi (*system network*). Kielioppi on verkottunut järjestelmä eikä niinkään käsitys tai kuvaus kielen rakenteesta vain rakenteena. Verkottunut systeemi koostuu niin ikään valinnoista,

jolloin pelkkä kielen rakenteen kuvaaminen ei riittäisi saavuttamaan ajatuksen ydintä. Kieli on resurssi, jonka avulla luodaan merkityksiä, ja merkitykset koostuvat kielellisistä valinnoista, jotka puolestaan rakentavat verkottuneen järjestelmän. Kielellisten valintojen tutkiminen paljastaa sen, miten eri tilanteet realisoituvat teksteissä ja toisaalta miten tekstilajit ilmentävät kielisysteemin ilmenemistä (Shore 2012: 185). Tekstin osat eivät kuitenkaan aina ole nimenomaan tietoisia valintoja. Silti, kun tekstiä tulkitaan, tulkitaan tehtyjä valintoja siinä kontekstissa, jossa ne esiintyvät. Kontrastina tehdyille valinnoille ja merkityksille ajatellaan niitä, joita ei siinä tilanteessa tehty. (Halliday & Matthiessen 2014: 24.)

Ilmausten voidaan ajatella olevan kerrostuneita. Kaikessa yksinkertaisuudessaan verbaalisissa ilmauksissa on kaksi kerrosta: sisällön kerros ja ilmaisun kerros. Näin ollen ilmaus on vain kaksikerroksinen. Kieli on kuitenkin paljon monisyisempi, joten kerroksiakin on enemmän. Ensinnäkin sisältö (*content*) voidaan jakaa kahteen osaan eli leksikko-kielioppiin ja semantiikkaan. Tästä johtuen kielen merkityspotentiaali voi kasvaa lähes äärettömiin saakka. Semanttinen merkitys syntyy silloin, kun sosiaalisesta vuorovaikutuksesta syntyy merkitys ja leksikko-kieliopillinen merkitys puolestaan silloin, kun merkitys muutetaan sanalliseen muotoon. Tekstin tuottajalle prosessi etenee semanttisesta merkityksestä leksikaalis-kieliopilliseen, kun taas tekstin tulkitsija tai kuulija kuljettaa prosessin toisin päin. Realisoitumisella tarkoitetaan sitä, kun ilmausten eri kerrostumat liittyvät toisiinsa. (Halliday & Matthiessen 2014: 24–25.) Sanat ja ilmaukset siis realisoituvat tiettyyn muotoon, joka saa semanttisen merkityksen sosiaalisessa kontekstissa.

4.2 Tekstit luovat merkityksiä

Kirjoittamalla ja puhumalla siis tuotetaan tekstiä, jota sen käyttäjät tulkitsevat. Teksti on merkityskokonaisuus, jota voi tulkita kuka tahansa, joka osaa kieltä, jolla teksti on tuotettu. Teksti on merkitysten muodostamisen prosessi, joka esiintyy aina osana kontekstia. (Halliday & Matthiessen 2014: 4.) Shoren (2012: 171, alkup. lähteenä Halliday & Hasan 1976) mukaan teksti on ”kielenkäytön kokonaisuus”, ”minkä lisäksi tekstilajit ja rekisterit todentavat sosiokulttuurisia instituutioita ja toimintatapoja”.

Tekstiä voidaan tulkita ja tarkastella eri näkökulmista, joskin Halliday ja Matthiessen (Halliday & Matthiessen 2014: 4) määrittävät tekstin tutkimiselle kaksi päänäkökulmaa:

yhtäältä teksti voidaan nähdä vain ja ainoastaan sellaisenaan tai toisaalta keinona nähdä tekstin itsensä yli, jotta nähdään jotain muuta. Tekstiin sellaisenaan suhtautuva näkee sen tekstinä pohtien sitä, mitä merkityksiä teksti välittää. Tekstin yli tutkaileva puolestaan etsii systeemiä kielen takana ja pohtii sitä. Ei silti ole toista ilman toista, vaan näkökulmat täydentävät toisiaan: ei voi tarkastella tekstiä ilman ymmärrystä sen takana olevasta systeemistä eikä kielellistä systeemiä ymmärtämättä, mitä merkityksiä se tuottaa.

Mitä merkityksen muodostumiseen tulee, on tarpeen hahmottaa myös se, että tekstin ilmenemismuoto on tässä olennainen, nimittäin kielellinen järjestelmä ilmenee tekstissä ja tekstinä. Kielellinen järjestelmä tekee sen merkityspotentialin, joka kielessä on. Kielen järjestelmä on kahtalainen: toisaalta se on järjestelmä, systeemi ja toisaalta tekstien sarja. Nämä ominaisuudet eivät sulje toisiaan pois vaan täydentävät toisiaan. Kielisysteemi ja teksti liittyvät toisiinsa juuri ilmenemismuodossa. (Halliday & Matthiessen 2014: 27–28.)

Shore (1992: 19) toteaa Firthiä (1957) mukailleen, että kielen muodostamat merkitykset voidaan ymmärtää vain, jos ymmärretään kielen ja yhteiskunnan tiivis suhde. Kielenkäyttö on aina sidonnainen siihen ympäristöön, jossa sitä käytetään. Kieli on myös olennainen osa psykologista ja sosiaalista, luonnollista elämää. Niinpä merkitykset muodostuvat yhteisöissä.

4.3 Konteksti

Kontekstin käsitteen perusajatus on kielen ja kielenulkoisen suhteessa. Usein puhutaan *kaksoiskontekstuaalisuudesta*, jolla tarkoitetaan sitä, kun tekstinulkoisen sosiaalisen ympäristö vaikuttaa tekstiin itseensä, ja samalla teksti muovaa sitä ympäristöä, jossa se esiintyy. Kontekstin käsite on moninainen, ja sillä voidaan tarkoittaa muun muassa kielenkäytön konkreettista ympäristöä, toisia tekstejä ja arvoja ja kognitioita. Konteksti voi myös tarkoittaa tekstin tuottamisen tai tekstin tulkitsemisen kontekstia. (Ks. esim. Heikkinen 2001)

Kontekstilla on eri tasoja kulttuurisesta tilanteiseen kontekstiin, joista ensimmäinen on tässä oleellinen. Kulttuurisessa kontekstissa jaetaan kielellisten ilmausten lisäksi monet sanattomat viestintäkeinot, kuten eleet, ilmeet, puheen rytmi ja äänen laatu. Kulttuuriin ja siten sen tasoiseen kontekstiin liittyy myös laajemmin kulttuurin elementit, kuten taide ja arkkitehtuuri. (Halliday & Matthiessen 2014: 32–33.) Myös Shore (1992: 22) liittää

systemis-funktionaalisen kieliteorian vahvasti kulttuuriin. Jokainen ihminen toimii osana kulttuuria, jossa viestintätavat ovat yhdessä sosiaalisesti hyväksytyjä. Niinpä kulttuurin tuntemukseen kuuluu muun muassa monet käytänteet, kuten tervehtiminen. On kulttuurisidonnaista, miten vierasta ihmistä tervehditään ja millainen käytös on soveliaista. Viestinnällinen ja kielellinen käytös on siis kulttuurisidonnaista, ja merkitykset muodostetaan osana tuota kulttuurista tieto- ja sisältöpohjaa. Kulttuuri siis luo puitteet, joiden sisällä kulttuurin jäsenet viestivät ja tuottavat merkityksiä. Siten kulttuurista nousee se merkityspotentiaali, joka yhteisöllä on. (Halliday & Matthiessen 2014: 33). Teksti tulee siis ymmärtää osana jotain kulttuurista kontekstia: esimerkiksi virkakieli tai hallitusohjelman kaltainen teksti on osa suomalaista hallintokulttuuria. Tekstin kieli ja siinä tehdyt valinnat ilmentävät kulttuurista kontekstia.

Kontekstin käsitteen monipuolisuuden ymmärtäminen avaa enemmän myös niitä konteksteja, joissa hallitusohjelmat esiintyvät. Tässä tutkimuksessa on syytä tarkastella suomalaista kulttuuria ja nimenomaan sen poliittista ulottuvuutta, kuten päätöksenteon kulttuuria, tasavallan peruseriaatteita ja demokratian toteutumista. Toisaalta kyseeseen tulevat myös poliittinen järjestelmä ja siihen liittyvä dynamiikka ja toimijat. Kulttuurisen kontekstin ulottuvuudet ovat tässä tutkimuksessa juuri yhteiskunnallinen ja poliittinen ulottuvuus, toisaalta yhteiskunnassa laajemmin jaetut arvot ja tavat ja yhtä lailla koulutuksen suhde yhteiskuntaan ja ihmisiin. Liitän tarkasteluni myös osaksi suomalaisen koulutuksen kulttuuria ja eetosta (ks. luku 1.1), johon kuuluvat olennaisena osana tasa-arvoisuus ja ajatus siitä, että koulutuksella rakennetaan yhteiskuntaa. Halliday & Matthiessen (2014: 33) esittävät kiinnostavan näkökulman kontekstiin: heidän mukaansa on tutkittava instituutioita, jotta voidaan tarkastella kulttuuria ja siihen liittyvää kieltä. Instituutioista kerätään tietoa tutkimalla niitä tilannekonteksteja, jotka niihin liittyvät. Hallidayn ja Matthiessenin mukaan (mp.) instituutiot ovat kulttuurien kiteytymiä. Tähän peilaten voidaan siis ajatella, että koulutuksen kaltaisten instituutioiden tarkastelu paljastaa myös jotain kulttuurista. Tasa-arvo- ja syrjäytymiskurssien tarkastelu valottanee myös kontekstin arvo- ja kognitioperustaisia ilmentymiä.

5 AINEISTON ESITTELY JA TUTKIMUSMETODI

5.1 Aineiston esittely

Aineistonani on valtioneuvoston hallitusohjelmien koulutuspolitiikkaa käsittelevät osat ja niistä koulutuksellista tasa-arvoa ja syrjäytymistä käsittelevät kirjaukset. Hallitusohjelmista puolestaan käytän kaikkia lähtien vuodesta 1995 päättyen vuoteen 2015, eli tarkastelun kohteena on yhteensä yhdeksän hallitusohjelmatekstiä. Ensimmäinen hallitus, jonka ohjelmaa käsittelen, on Paavo Lipposen 1. hallituksen ohjelma. Viimeinen puolestaan on tutkimuksen tekohetkellä voimassa oleva, pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelma. Hallitusohjelmat on koottu valtioneuvoston internetsivuilta (valtioneuvosto.fi) sellaisina kuin ne siellä ovat. Osa aineistosta on alkuperäisessä dokumentissaan alkuperäisine asetteluineen, mutta osa aineistosta on tekniikan vuoksi kopioitu tekstitiedostoksi. Asetteluilla ei analyysin kannalta ole merkitystä, vaan analyysi keskittyy pelkästään tekstisisältöön.

Hallitusohjelmat on nimetty valtioneuvoston tavan mukaisesti pääministerin mukaan. Hallitusohjelmaan viitattaessa käytän pääministerin sukunimeä ja tarvittaessa järjestysnumeroa indikoimaan sitä, mistä tekstistä kulloinkin puhutaan. Käsiteltävät hallitusohjelmat ovat:

Paavo Lipposen 1. hallitus, vuodet 1995–1999

Paavo Lipposen 2. hallitus, vuodet 1999–2003

Anneli Jäätteenmäen hallitus, vuosi 2003

Matti Vanhasen 1. hallitus, vuodet 2003–2007

Matti Vanhasen 2. hallitus, vuodet 2007–2010

Mari Kiviniemen hallitus, vuodet 2010–2011

Jyrki Kataisen hallitus, vuodet 2011–2014

Alexander Stubbin hallitus, vuodet 2014–2015

Juha Sipilän hallitus, vuodesta 2015 alkaen.

Näistä hallitusohjelmista Kiviniemen ja Stubbin hallitusten ohjelmapaperit poikkeavat muista siinä, että ne ovat muita hallitusohjelmia lyhyempiä ja suppeampia. Tämä taas puolestaan johtuu kyseisten pääministerien normaalia lyhyemmistä toimikausista. On kuitenkin perusteltua ottaa myös kyseiset hallitusohjelmat huomioon, sillä ne edustavat

omien vuosiensa koulutuspoliittista puhetta ja vievät kehitystä eteenpäin. Näistä ohjelmista ei erillistä koulutuspolitiikkaa käsittelevää lukua luonnollisestikaan löydy, joten käsittelen niistä vain niitä tekstinosa, jotka käsittelevät koulutus- tai tiedepolitiikkaa. Lisäksi hallitusohjelmista on huomioitava se, että Jäätteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelmat ovat keskenään samanlaisia. Oletusarvoista on, että Vanhasen 1. hallituksen ohjelma on pysynyt samana Jäätteenmäen lyhyen kauden vuoksi ja sen vuoksi, että hallituskumppanit pysyivät edelleen samoina. Viitatessani kyseiseen ohjelmaan tai ohjelmiin käytän molempien pääministereiden nimiä muodossa ”Jäätteenmäen & Vanhasen 1. hallitus”. Hallitusohjelmista aion siis hyödyntää niiden koulutus- ja tiedepolitiikkaa koskevien osien tasa-arvo- ja syrjäytymisteemoja käsitteleviä kirjauksia. Osat on voitu otsikoida eri tavoin, mutta pääosin kaikista hallitusohjelmista löytyy oma osansa, jossa käsitellään koulutus- ja tiedepolitiikkaa sekä asetetaan tavoitteita koulutuksen ja osaamisen kehittämiseksi.

Puhun esiin nostamistani tekstikokonaisuuksista kirjauksina. Kirjauksella tarkoitan muutaman virkkeen muodostamia sellaisenaan ymmärrettäviä kokonaisuuksia, jonka sisällä on jonkinlainen koheesio esimerkiksi puheena olevan aiheen tai tavoitteen suhteen. Valtionhallinnon kielessä puhutaan usein hallitusohjelmakirjauksista (ks. esim. Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016b), mutta käsitettä ei liene kukaan tieteellisesti määritellyt. Käsitän ja määrittelen hallitusohjelmakirjauksen itsenäiseksi ja sellaisenaan ymmärrettäväksi kokonaisuudeksi, jossa esitetään yksi tai useampi hallitusohjelmakauden tavoite. Tässä tutkimuksessa esitetyt tekstikatkelmat ovat sellaisinaan yksittäisiä hallitusohjelmakirjauksia. Pääosin kirjatukset on valittu niin, että analysoitavan ytimen ympärille on valittu lähin tekstikonteksti, jossa ydin esiintyy. Monet kirjauksista ovat esiintyneet sellaisinaan omina tekstikappaleinaan.

Aineisto on valittu ja rajattu tietyn perustein. Ensimmäinen rajaus koskee aikaa, jona hallitusohjelmat on tehty. Valitsin 20 vuoden aikajänteen, sillä se alkaa olla riittävä osoittamaan diskurssin muutosta. Lyhyemmän aikavälin tarkastelu ei välttämättä antaisi kiinnostavia tuloksia, ja toisaalta useamman kymmenen vuoden tarkastelu paisuttaisi tutkimusta liikaa.

Toinen rajausperiaate liittyy yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kehitykseen. Kuluneen 20 vuoden aikana on tapahtunut yhteiskunnallisia ja taloudellisia muutoksia, jotka ovat tutkimuksen kannalta kiinnostavia: Vuonna 1995 Suomi on liittynyt Euroopan Unioniin. Lisäksi valtion taloudellinen tilanne on edennyt 1990-luvun lamasta 2000-luvun Nokia- ja nousukauteen ja vuoden 2008 jälkeen edelleen laskeutunut lamaan. Taloudellisen kehityksen oletan näkyvän myös koulutuspoliittisessa diskurssissa. Euroopan unionin jäsenyyden

puolestaan voisi olettaa näkyvän aineistossa kansainvälistymisasioiden esiin nousemisena ja Eurooppa-politiikan läsnäolona.

Kolmas rajaus on tehty sisällön perusteella. Ensimmäisten analyysivaiheiden jälkeen aineistosta nousi esiin kaksi kiinnostavaa teemaa: koulutuksellinen tasa-arvo ja siihen liittyvä ajatus koulutuksesta syrjäytymistä ehkäisevänä tekijänä. Analyysissa käytettävä aineisto koostuu yhteensä 48 kirjauksesta, ja aineisto koostuu yhteensä 1218 saneesta. Varsinaisessa analyysin esittelyssä ei ole käsitelty aivan jokaista. Analyysiluvuissa pureudun niihin kirjauksiin, joissa tasa-arvo tai syrjäytyminen ovat jollain tavalla keskiössä tai muuten kirjauksen olennainen osa. Tasa-arvoa on sivuttu monissa muissa kirjauksissa, mutta niissä tasa-arvo on sivuroolissa.

Kirjaukset on valittu kokonaisista luvuista sisällön perusteella: valituissa kirjauksissa puhutaan eksplisiittisesti tasa-arvosta tai yhdenvertaisuudesta, niissä esitetään koulutuksen tarjoamista tai tuottamista kaikille tai esitetään tavoitteita esimerkiksi aliedustettujen ryhmien koulutustilanteen parantamiseen. Muita valintaperusteita ovat olleet kirjauksissa esiintyvät sananvalinnat, jotka indikoivat tasa-arvon edistämistä tai syrjäytymisen ehkäisemistä. Tällaisia ovat esimerkiksi seuraavat kirjaukset:

Erityistä tukea tarvitsevien lasten mahdollisuutta integroitua tavalliseen kouluopetukseen edistetään kaikilla varhaiskasvatuksen ja koulutuksen tasoilla.

Eri **väestöryhmien välisiä eroja** korkeakoulutukseen hakeutumisessa **kavennetaan**.

Yllä olevissa kirjauksissa valintaperusteena ovat toimineet lihavoidut kohdat. Ensimmäisessä verbi *integroitua* kuvaa ryhmään liittämistä, ja samassa kirjauksessa puhutaan tarkasti määritellystä erityisryhmästä. Toisessa kirjauksessa puhutaan *erojen kaventamisesta*, mikä kuvaa eri väestöryhmien keskinäisen yhdenvertaisuuden edistämistä.

Samaan tapaan olen valinnut myös ne kirjaukset, joita käsittelen syrjäytymisdiskurssia tarkastelevassa osassa. Aineistoon on valikoitu ne kirjaukset, joissa puhutaan eksplisiittisesti syrjäytymisestä tai sen ehkäisemisestä. Näiden lisäksi joukkoon kuuluvat ne, joissa puhutaan esimerkiksi varhaisesta puuttumisesta tai integroinnista.

Tutkimuksen tekemisen aikana ja erityisesti sen analyysivaiheessa kiinnitin huomiota omiin taustoihini tutkijana. Tutkimuksen tekohetkellä teen töitä yliopistopolitiikan parissa, ja minulla on vuosien historia koulutuspolitiikassa ja edunvalvonnassa. Taustani on huomioitava ensinnä objektiivisuuden takaamiseksi, mutta ennen kaikkea se on

merkityksellinen asiantuntemuksen ja laajemman ymmärryksen vuoksi. Koska olen tehnyt töitä koulutuspolitiikan ja koulutuksellisen tasa-arvon parissa, minulla on keino ymmärtää sitä ympäristöä, johon teksti liittyy ja josta se kertoo. Näin pääsen hyvin käsiksi esimerkiksi kielen kautta rakennettaviin diskursseihin ja ymmärrän esimerkiksi tekstien alaa ja osallistujarooleja ja osaan asettaa havaitsemani ilmiöt ja prosessit laajempaan kontekstiin.

5.2 Systemis-funktionaalinen kieliteoria tutkimusmetodina

5.2.1 Ala, osallistujaroolit ja ilmenemismuoto

Luvussa 4.3 tarkastelin kontekstin käsitettä ja sen monipuolisuutta. Systemis-funktionaalisen kieliteorian mukaan kontekstin sisällä on myös pienempiä rakennneosia, jotka ovat diskurssien tarkastelun kannalta olennaisia. Halliday on teoriassaan jakanut kontekstin tarkastelun kolmeen alakohtaan: alaan, osallistujarooleihin ja ilmenemismuotoon. Ala (*field*) tarkoittaa tiiviisti ilmaistuna sitä, mistä tekstissä tai tilanteessa on kyse. Ala kuvaa sosiaalista ja semioottista, tilannekohtaista toimintaa, josta tekstissä puhutaan. (Halliday & Matthiessen 2014: 34.) Ala jäsentää sosiaalista tilannetta, johon kieli liittyy. Se määrittää tilanteen esimerkiksi vierailuksi sairaalassa tai jääkiekon pelaamiseksi. (Shore 1992: 38.) Alan käsitteen kautta voidaan tarkastella muun muassa tekstin aihetta. Esimerkiksi hallitusohjelmien yksittäistä aihetta voi olla haastava määrittää, mutta sen alaluvuilla on jokin aihe, kuten koulutus- ja tiedepolitiikka. Laajemmin kyseessä on teksti, jonka tehtäväksi voi esittää esimerkiksi politiikan tekemisen tai diskurssiin osallistumisen tai sen muuttamisen.

Tekstin aiheen lisäksi olennaista on hahmottaa myös sen rooli tilanteessa, sillä roolilla ja tekstin käytöllä voidaan nähdä olevan yhteys myös tekstien muodostamiin diskursseihin. Ilmenemismuodolla (*mode*) tarkoitetaan tekstin roolia tilanteessa. Sillä kuvataan tekstin sävyä ja tarkoitusta, kuten sitä, pyrkiikö teksti suostuttelemaan tai tiedottamaan ja millaisia retorisia keinoja siinä käytetään. Tämän lisäksi ilmaisumuotoon kuuluu olennaisena se, missä muodossa teksti esiintyy, onko se puhuttua vai kirjoitettua. (Halliday & Matthiessen 2014: 34.) Hallitusohjelmat esiintyvät kirjoitetussa muodossa, ja ne ovat hallinnollisia, toimintaa ohjaavia dokumentteja. Paitsi että hallitusohjelmalla voi nähdä ohjaavia tehtäviä, sitä voisi luonnehtia myös tiedottavaksi tekstiksi, jolla on diskurssivaltaa. Hallitusohjelman jonkinlaisena sivutehtävänä näyttäisi olevan hallituskauden tavoitteista tiedottaminen: kun

hallitus on muodostettu ja yhteisistä tavoitteista sovittu, hallitusohjelma julkaistaan ja siitä pidetään tiedotustilaisuus (ks. esim. Valtioneuvosto 2015, hallitusohjelmasta tekstinä ks. luku 2.2). Tekstin ja sosiaalisen tapahtuman semanttinen etäisyys voidaan lisäksi määritellä kahdella tapaa: tilannetta rakentavaksi tai sitä tukevaksi. Rakentavia tekstejä ovat esimerkiksi luennot, kun taas esimerkki tukevasta voisi olla kortinpeluu. (Shore 1992: 38.)

Osallistujaroolit (*tenor*) kuvaa – nimensä mukaisesti – sitä, ketkä tilanteeseen osallistuvat (Halliday & Matthiessen 2014: 34). Osallistujaroolit voivat olla joko suoria tai epäsuoria. Suorissa osallistumisrooleissa on yleensä kyse siitä, kun kaksi osallistujaa puhuvat tai kirjoittavat suoraan toisilleen. Osallistujaroolit ovat epäsuorat esimerkiksi silloin, kun kirjoittaja tuottaa tekstin ja lukija lukee sen. (Shore 1992: 38.) Hallitusohjelmissa osallistujaroolit ovat pääosin epäsuoria, eikä tekstissä ole auki kirjoitettua vuorovaikutusta. Osallistujaroolit käsitteenä kattaa myös osallistujien roolituksen ja suhteet, kuten valtasuhteet ja mahdolliset tunnesiteet osallistujien välillä. (Shore 1992: 38).

Kontekstin rakenneosien eli alan, osallistujaroolien ja ilmaisumuodon kautta voidaan tarkastella tekstin tehtävää, aihetta, retoriikkaa ynnä muita piirteitä ja funktioita suhteuttaen kontekstiin ja tilanteeseen. Näiden avulla teksti voidaan hahmottaa suhteessa myös tekstin käyttöön ja diskursseihin, joita se rakentaa. Ala, osallistujaroolit ja ilmaisumuoto liittyvät paitsi teksteihin myös niiden metafunktioihin. Ala resonoi mieluiten ideationaalisia merkityksiä, osallistujaroolit intersubjektiveja merkityksiä ja ilmaisumuoto tekstuaalisia merkityksiä. (Shore 1992: 37–38.) Metafunktioita käsitellen tarkemmin seuraavassa luvussa.

5.2.2 Metafunktiot

Hallidayn teoria systeemis-funktionaalisesta kieliopista pitää olennaisena osana sisällään myös ajatuksen kolmesta metafunktiosta: intersubjektiveista, ideationaalisesta ja tekstuaalisesta metafunktiosta (Halliday & Matthiessen 2014: 30). Metafunktiot realisoituvat kielen rakenteissa (*grammar*) (Halliday 1994: 179). Hallidayn ja Matthiessenin (2014: 30) mukaan kielellä on kaksi tärkeää tehtävää: kokemusmaailman järkeistäminen ja suhteiden luominen ihmisten välille. Kieli konstruoi sitä maailmaa, jossa elämme.

Ideationaalisella metafunktiolla tarkoitetaan sitä, kun kokemus- ja elämysmaailmaa ja ympäristöä kuvataan erilaisin sanakääntein. Rakennusta voidaan kuvata mökiksi tai vajaksi, jalan kulkemista marssimiseksi tai askeltamiseksi. Sanan- ja ilmaisuvaihtoimet ilmentävät sitä ympäristöä, jossa ne esiintyvät. (Halliday & Matthiessen 2014: 30.) Ideationaalinen

metafunktio on tässä tutkimuksessa merkityksellinen, sillä ideationaalisen metafunktion kautta päästään käsiksi siihen, miten ilmiötä kuvataan: miten esimerkiksi tasa-arvoa kuvataan tai miten syrjäytymisestä puhutaan suhteessa yhteiskuntaan tai tasa-arvoon.

Siinä missä ideationaalinen metafunktio kuvaa asioiden ilmentymää, interpersoonainen metafunktio kuvaa aktiivista olemista ja tekemistä. Interpersoonainen metafunktio kuvaa tekemistä, tuntemista ja sanomista. (Halliday & Matthiessen 2014: 30.) Shoren (1992: 36) mukaan interpersoonainen metafunktio kuvaa kieltä elementtinä, jolla asioita saadaan aikaan. Interpersoonaisella metafunktiolla voidaan kuvata myös erilaisia puheakteja, kuten ehdottamista, puhumista ja käskemistä. Se kuvaa ihmisten välistä toimintaa ja suhteita. Interpersoonainen metafunktio kuvaa siis sitä toimintaa, joka on inhimilliselle elämälle luonnollista ja olennaista ja toisaalta jäsentää osallistujien välisiä suhteita. (Halliday & Matthiessen 2014: 30.)

Vaikka edelliset kaksi metafunktiota onkin eroteltu toisistaan, niiden yhdistäminen on kuitenkin luonnollista ja sopivaa. Kielenkäyttö on usein sellaista, että siinä kuvataan jotain ja toisaalta sanoma osoitetaan jollekulle. Näistä kahdesta erillään on vielä kolmas metafunktio, tekstuaalinen metafunktio. Tekstuaalinen metafunktio kuvaa tekstin koheesiota ja sujuvuutta. Jotta teksti toimisi, sen tulee olla rakenteeltaan ja sujuvuudeltaan oikeanlainen. Tekstuaalinen metafunktio kuvaa myös sitä, miten teksti toimii osana diskurssia. (Halliday & Matthiessen 2014: 30–31.)

Tämän tutkimuksen kannalta metafunktiot ovat kiinnostavia. Erityisesti ideationaalinen ja interpersoonainen metafunktio ovat niitä, joiden tarkasteleminen tuottaa relevanteimmat havainnot. Hallitusohjelmilla on kahtalainen tehtävä: yhtäältä ne kuvaavat nykytilaa ja sen ongelmia, tehtiinpä se tekstissä eksplisiittisesti tai implisiittisesti, toisaalta tekstit asettavat tavoitteita eri aikaväleille. Myös kunnianhimon ja konkretian taso tavoitteissa vaihtelee. Metafunktioiden osalta tämä on merkittävää siksi, että hallitusohjelma on instituution, valtioneuvoston, tuottamaa tekstiä, joten yksittäisillä sananvalinnoilla on siinä merkitystä. Ei ole ihan sama, luodaanko uusia työpaikkoja vai ottaako hallitus toimijana vastuun työllisyyden kehittämisestä. Sillä on myös merkitystä, kuvataanko tilannetta *uhkaavaksi* vai *haasteelliseksi*. Tässä tutkimuksessa tarkastelen prosesseja, kuvauksia ja toimijuuksia, joten metafunktiot tulevat ilmi näiden tarkastelujen kautta.

5.2.3 Prosessityypit

Yksi analyysin perusmetodeista on kirjausten tutkiminen prosessityyppien kautta. Prosessityypeissä on kyse lauseiden sisällön kuvaamisesta siten, että prosessityypit esittävät erilaiset kokemuksen ja tapahtumisen kuviot. Kokemukset ja tapahtumat voivat olla sekä sisäisiä että ulkoisia. Sisäiset kuvaavat esimerkiksi tietoisuuden ja mielikuvituksen käsittelemiä asioita, kun taas ulkoiset kuvaavat tekemistä ja tapahtumia, joissa ihmiset toimivat. (Halliday 1994: 106.) Hallitusohjelmatekstissä kuvataan ulkoisia tapahtumia ja tekemistä, keskittyhän ohjelma tekemään tulkintoja nykytilasta ja muovaamaan sitä haluttuun suuntaan.

Halliday (1994: 106–107) esittää kolme pääprosessityyppiä: materiaalsen, mentaalisen ja relationaalisen prosessin. Näistä mentaalinen prosessi liittyy sisäiseen mielen maailmaan, kuten tietoisuuteen. Materiaalinen prosessi puolestaan kuvaa aktiivista tekemistä ja liittyy edellä mainittuun ulkoisen maailman toimintakenttään. Näiden kahden ohkeen asettuu kolmas prosessityyppi, relationaalinen prosessi, jonka tehtävänä on kuvailla, indentifioida ja luokitella asioita ja ilmiötä. Relationaalinen prosessityyppi kuvaa myös asioiden ja ilmiöiden suhdetta toinen toisiinsa.

Materiaaliset prosessit kuvaavat konkreettista tekemistä. Materiaaliset prosessit esiintyvät usein transitiivisina lauseina, eli niillä on selkeä tekijä (actor) ja tekemisen kohde (goal). Esimerkissä 1 on esitetty materiaallinen prosessi.

(1) Koulutuksella **edistetään** sivistyksellisiä oikeuksia ja aktiivisen kansalaisuuden valmiuksia.

Koska hallitusohjelmatekstissä indefiniittimuotoiset verbit ovat vahvasti pääosassa, myös esimerkissä 1 on infinittiverbi. Näin ollen lauseessa ei ole ilmipantua subjektia eli tekijää. Prosessi on kuitenkin materiaallinen, sillä *edistää*-verbi kuvaa konkreettista tekemistä, joka tähtää tilanteen muutokseen. Toiminnan kohteena ovat *sivistykselliset oikeudet* ja *aktiivisen kansalaisuuden valmiudet*.

Relationaaliset prosessit kuvaavat ilmiöiden suhteita toisiinsa, ja Halliday nimittääkin niitä olemisen prosesseiksi (*processes of being*). Kyse ei kuitenkaan ole olemassa olemisen prosesseista, vaan tarkoituksena on kuvata suhteita ja ominaisuuksia. (Halliday 1994: 119.) Esimerkissä 2 ilmaistaan *suomalaisten korkean sivistystason, laadukkaan ja maksuttoman koulutuksen* sekä *hyvinvointiyhteiskuntamme perustan* välinen suhde.

(2) Suomalaisten korkea sivistystaso sekä laadukas ja maksuton koulutus **ovat** hyvinvointiyhteiskuntamme perusta.

Esimerkissä *olla*-verbi liittää ympäröivät elementit toisiinsa, jolloin niiden välille muodostuu suhde. Ennen predikaattia esitetyt elementit, kuten *suomalaisten korkea sivistystaso*, luonnehtivat sitä, mikä on *hyvinvointiyhteiskuntamme perusta*.

Kaikki prosessit eivät ole kuitenkaan aivan selkeitä tulkinnaltaan, vaan kielessä voi esiintyä myös ”sekä että”-prosessityyppejä. Tällaisia prosessityyppejä ovat esimerkiksi sellaiset, joissa kuvataan jotakin inhimillistä toimintaa, kuten *hymyilemistä*. Esimerkissä 3 on kuvattu relationaalisen ja materiaalisen prosessityypin ”sekä että”-muoto.

(3) Kansainvälistymisen rinnalla **korostetaan** alueellisuutta ja paikallisuutta.

Prosessiverbillä *korostetaan* on kahdenlainen tehtävä: toisaalta se korostaa konkreettista tekemistä, toisaalta ilmiöiden suhdetta toisiinsa. Suhde ei ole kuitenkaan pysyvä tai kuvaava, koska *korostaa* tähtää tilanteen muuttamiseen. Näin ollen kyseessä voi tulkita olevan ”sekä että”-prosessityypin.

Prosessityypit rakentuvat lauseen predikaatin ympärille. Yksinkertaistettuna prosessit koostuvat kolmesta osasta: prosessista itsestään, prosessiin osallistujista ja olosuhteista tai ympäristöstä, johon prosessi yhdistyy. Näistä prosessi realisoituu verbinä, osallistujat nomineina ja olosuhteet esimerkiksi adverbein. Esimerkiksi lauseessa *Birds are flying in the sky* (Taivaalla lentää lintuja) jako komponentteihin on seuraavanlainen: *in the sky* (taivaalla) kuvaa olosuhteita ja ympäristöä, *are flying* (lentää) kuvaa prosessia ja *birds* (lintuja) kuvaa osallistujia. (Halliday 1994: 107–109.) Hallidayn muotoilu on, kuten hän itsekkin toteaa, yksinkertaistus – prosessit ovat usein mutkikkaampia. Myös hallitusohjelmatekstissä lause- ja virkerakenteet ovat kompleksisempia, eikä niitä aina voida palauttaa Hallidayn kaavaan. Keskityn pääasiallisesti relationaaliseen ja materiaaliseen prosessiin, sillä ne ovat hallitusohjelmatekstille tyypillisimmät.

6 TASA-ARVODISKURSSI

6.1 Yleisiä huomioita tasa-arvokirjauksista

Ennen syvällisempää tasa-arvokirjausten analyysia on syytä puhua siitä, miten tasa-arvo näyttäytyy tekstissä ja suhteessa tekstiin itseensä. Suurimmassa osassa käsittelemiäni hallitusohjelmien koulutus- ja tiedepolitiikan lukuja tekstin perusrakenne on suhteellisen samanlainen, poikkeava tekstirakenne on esimerkiksi Kiviniemen ja Stubbin hallitusten ohjelmissa, jotka ovat muiltakin osin erilaiset muihin ohjelmiin verrattuna (hallitusohjelmista tarkemmin ks. luvut 2.2 ja 5.1). Perusrakenne pääosassa käsiteltäviä tekstejä on seuraavanlainen: luvun otsikon jälkeen ensimmäinen kappale kertoo asian tai tilanteen peruslähtökohdista, kuten Lipposen 1. hallituksen ohjelmasta voidaan havaita (esimerkki 1).

(1) Yksilön, yhteiskunnan ja elinkeinoelämän kyky vastata muutokseen, kansainvälistymiseen ja tiedon merkityksen korostamiseen **riippuu** perussivistyksestä, erityisosaamisesta ja luovuudesta. – –

Lipposen 1. hallituksen ohjelma

Esimerkissä 1 intransitiivinen verbi *riippuu* muodostaa ympärilleen relationaalisen prosessin, jossa verbin molemmiin puolin esiintyy joukko abstrakteja ilmiöitä. Joukot yhdistävä *riippua*-verbi ilmaisee tässä yhteydessä korrelaatiota, mikä luo ilmiöiden välille suhteen. Muun muassa *yksilön, yhteiskunnan ja elinkeinoelämän kyvyn vastata muutokseen* kerrotaan riippuvan *perussivistyksestä, erityisosaamisesta ja luovuudesta*. Ympäristössä tapahtuva muutos esitetään kirjauksessa annettuna ja väistämättömänä, mikä käy ilmi sanaparista *kyky vastata*. *Vastata*-verbi luo tekstiin toisen osapuolen, kuin ulkoisen uhan, joka tässä kirjauksessa on *muutos, kansainvälistyminen ja tiedon merkityksen korostaminen*. Vastaamisen keinoksi puolestaan esitetään *perussivistys, erityisosaaminen ja luovuus*. Näin merkityksellistetään *perussivistys, erityisosaaminen ja luovuus* kuin jaetuiksi arvoiksi tai tavoitteiksi, jotka koskettavat *yksilöä, yhteiskuntaa ja elinkeinoelämää*.

Edellä kuvatussa esimerkissä merkityksellistettiin muun muassa sivistys ja osaaminen. Seuraavassa kappaleessa kuvataan sitä, mitä ohjelman laatinut hallitus pitää toiminnan lähtökohtana tai tavoitteena (esimerkki 2).

(2) Hallitus **pitää lähtökohtana** koulutuksen perusturvan takaamista kaikille asuinpaikasta, kielestä ja taloudellisesta asemasta riippumatta. Hallitus takaa koko ikäluokalle maksuttoman peruskoulun ja sen jälkeisen lukio- tai ammatillisen koulutuksen.

Lipposen 1. hallituksen ohjelma

Esimerkin 2 verbirakenne *pitää lähtökohtana* tuo ilmi hallituksen näkökulman koulutukselliseen tasa-arvoon. *Lähtökohta* tarkoittaa toiminnan alkamiskohtaa tai toiminnan perustetta. Kun jotakin pidetään jonakin, on kyseessä mielipiteen tai kannan ilmaus. (KS s.v. *lähtökohta, pitää*). Toiminnan perustaksi esitetään siis *koulutuksen perusturvan takaaminen kaikille*. Huomionarvoista on myös se, että sekä aiemmin kuvatussa esimerkissä 1 että käsillä olevassa (2) käytetään yhdyssanan alkuosana *perus*-sanaa. *Perus* yhdyssanan alkuosana viittaa perustaan tai kaikista tärkeimpään (KS s.v. *perus*). Koulutus näyttäytyy siis osana kaikille tarjottavaa tai kaikille kuuluvaa perusturvaa, ja hallituksen mielipide ja toiminnan lähtökohta on tuon perusturvan takaaminen.

Edellä kuvatut esimerkit jäsentävät sitä, miten Lipposen 1. hallituksen ohjelman alussa sivistystä, koulutusta ja tasa-arvoa on merkityksellistetty. Kun edellä kuvattu tekstinosa esiintyy heti luvun alussa, sen voi päätellä kuvaavan muun tekstin arvo- tai näkemyspohjaa. Alussa on ikään kuin esitetty mielipide, johon myös teksti jäljempänä pohjautuu. Jäljempänä tekstissä on esitetty tavoitteita ja niiden toimenpiteitä, jotka ilmenevät pääsääntöisesti materiaalien prosessien kautta.

Edellä kuvatun kaltainen aloitus jatkuu Mari Kiviniemen hallitusohjelmaan saakka. Selittäväenä tekijänä voidaan luontevasti pitää Kiviniemen ohjelman suppeutta, mikä puolestaan johtuu tavallista lyhyemmästä pääministerikaudesta. Matti Vanhasen 2. hallituksen ohjelmassakin kirjaus on, tosin se on aiempia merkittävästi suppeampi, mutta maininta koulutuksellisesta tasa-arvosta on kuitenkin heti tekstin alussa, kun hallitus ”turvaa tasapuoliset mahdollisuudet laadukkaaseen koulutukseen varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen”. Kirjaus palautuu luvun alkuun Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmassa, ja kyseinen hallitusohjelma on aineiston viimeinen, jossa koulutuksellisen tasa-arvon linjaava aloitus on. Alexander Stubbin hallitusohjelmassa ei tasa-arvoon liittyviä kirjauksia ole lainkaan. Juha Sipilän hallituksen ohjelmassa tasa-arvon teemaa sivutaan kirjausten sisällä.

Tämä on huomionarvoinen muutos, sillä erilaisten kannanottojen, kuten tasa-arvokysymysten, sijoittuminen tekstissä vaikuttaa niiden tulkintaan. Kuten edellä olen todennut, tekstin alkuun – joko otsikkoon tai ingressimäiseen, ensimmäiseen kappaleeseen – sijoitettu arvopohjan tai mielipiteen kuvaus vaikuttaa tekstiin myös jäljempänä. Tietyn asiayhteyden tai -kokonaisuuden kanssa esiintyvät tasa-arvolausekkeet ovat myös vaikuttavia, mutta ne ovat helposti tulkittavissa vain juuri siihen yhteyteen kuuluviksi, eivät kaiken toiminnan lähtökohdiksi.

Hallitusohjelmateksti on kielellisiltä valinnoiltaan varsin yhtenäistä läpi aineiston. Genren sisällä siis hyödynnetään sille tyypillisiä keinoja esimerkiksi rakenteen ja sanaston suhteen. Kielelliset keinot konstruoida koulutuksellista tasa-arvoa ovat myös melko pysyvät hallitusohjelmasta toiseen. Pysyviä kielellisiä konstruktioita ovat esimerkiksi verbivalinnat, kuten *taata* ja *turvata*, jotka esiintyvät aina jonkin objektin kanssa. Hallitus esimerkiksi *takaa maksuttoman peruskoulun*. Turvaaminen ja takaaminen näyttävät aina olevan lupauksia esimerkiksi maksuttoman peruskoulutuksen säilyttämisestä.

Kaksi muuta yleisesti esiintyvää konstruktioita ovat ihmisiä ja ihmisryhmiä koskevat ilmaukset sekä koulutuksen institutionaalisuuteen liittyvät ilmaukset. Ihmisiin liittyviä ilmauksia ovat esimerkiksi *koko ikäluokka* ja *jokaiselle kansalaiselle*. Ihmisiin ja ryhmiin liittyvät ilmaukset esiintyvät yleensä rakenteellisessa roolissa osana prosessityyppiä (prosessityypeistä ks. luku 5.2.3). Ihmisiä kuvataan monipuolisesti eri ryhmien edustajina. Ihmisryhmiä nimetään esimerkiksi *maahanmuuttajiksi* ja *erityistä tukea tarvitseviksi*. Nimeämisillä tuodaan ilmi jokin ryhmään liittyvä ominaisuus, joka on siinä yhteydessä esimerkiksi tasa-arvon tai esitettyjen toimenpiteiden kannalta merkityksellinen.

Suhteessa toimiviin ihmisiin koulutus esitetään instituutiona tai jopa abstraktiona: ihmisillä esitetään olevan *oikeus* – – *koulutukseen*, ja koulutusta *suoritetaan*. Institutionaalinen rooli tulee ilmi edellä kuvatuista ilmauksista: koulutus on ihmisiä ja ryhmiä suurempi kokonaisuus, jota hallitaan jostain muualta kuin ihmisistä käsin. Koulutukseen instituutiona tai rakenteena liittyy myös tasa-arvo, jolloin tasa-arvoisuus liittyy osaksi koulutuksen instituutiota. Yksi *koulutuksen* ja *tasa-arvon* merkityksellistämisen ja rakentamisen keino on juuri diskurssissa, mitä tarkastelen seuraavissa luvuissa.

6.2 1990-luku: Lipposen 1. ja 2. hallitus

Lipposen 1. hallituksen ohjelmassa tasa-arvopuheessa huomio keskittyy linjauksiin jakamattomasta tasa-arvosta (esimerkki 3) ja toisaalta tietotekniikan kehitykseen. Kuten edellä toin ilmi, Paavo Lipposen 1. hallituksen ohjelman koulutuspolitiikkaa käsittelevän luvun *Koulutus, tiede ja kulttuuri* -luvun alkuosassa on koulutuksen tasa-arvoa käsittelevä, ja siten linjaava, kirjaus, jossa määritellään ne lähtökohdat, joista hallitus koulutusta ja koulutuspolitiikkaa lähestyy.

(3) **Hallitus pitää lähtökohtana koulutuksen perusturvan takaamista** kaikille asuinpaikasta, kielestä ja taloudellisesta asemasta riippumatta. **Hallitus takaa koko ikäluokalle** maksuttoman peruskoulun ja sen jälkeisen lukio- tai ammatillisen koulutuksen. Koulutuksen laadusta ja reagoitiherkkydestä yhteiskunnan muutoksiin huolehditaan mm. jatkuvalla arvioinnilla ja koulutuksen määrällinen sääntelyjärjestelmä uudistamalla.

Lipposen 1. hallituksen ohjelma

Koulutuksellinen tasa-arvo arvioidaan ensimmäisen virkkeen mentaalisen prosessin kautta: hallituksen mielipiteeksi muodostuu se, että koulutusta tulee tarjota kaikille (ks. esimerkki 2). Näin hallituksen näkökulma asettuu toiminnan perustaksi. Tavoitetta tarkennetaan ja konkretisoidaan jäljempänä toisessa ja kolmannessa virkkeessä.

Kirjauksessa hallitus esitetään mielipiteen muodostajana ja toiminnan jäsentäjänä. *Hallitus* on lauseen rakenteellinen subjekti, ja se on sijoitettu heti virkkeen ja kirjauksen alkuun, mikä korostaa paitsi sanan roolia virkkeessä myös hallituksen roolia osana kirjausta. Samalla hallitus on myös osallistuja relationaalisessa prosessissa *pitää* lähtökohtana. Toisena osallistujaroolina ensimmäisessä virkkeessä esiintyy *kaikki*. Kvanttoripronominina toimiva *kaikki* viittaa puheena olevan joukon suuruuteen (VISK § 740). Puheena olevaksi joukoksi siis määritellään kaikki, ja *kaikkien* joukkoa kuvataan laajemmin esittämällä ne piirteet, jotka eivät saa rajoittaa ryhmään kuulumista: asuinpaikka, kieli ja taloudellinen asema. Tämän lisäksi ilmaus luo implisiittisen kuvan ryhmistä, joille koulutuksen perusturva kuuluu: Ilmaus *asuinpaikasta [riippumatta]* ilmentää sitä, että koulutuksen tulee olla tarjolla eri puolilla maata tai että asuinpaikka ei saa olla este koulutuksen perusturvan saamiselle. Ilmaus *kielestä [riippumatta]* puolestaan asettaa yhdeksi ryhmäksi eri kieliä puhuvat ihmiset. *Taloudellisesta asemasta [riippumatta]* puolestaan luo yhdeksi ryhmäksi vähävaraiset, koska vakavaraisuus ei liene milloinkaan este koulutukselle.

Kirjauksen toisessa lauseessa hallitus esittää jonkinlaisen takeen tai lupauksen. *Taata-*verbillä kuvataan lupauksen antamista, jonkin vakuuttamista tai turvaamista (KS s.v. *taata*).

Intransitiivisen verbirakenteen *hallitus takaa* voi tulkita kuvaavan lupauksen tekemistä. Aktiivimuotoisesta verbirakenteesta *hallitus takaa* tulee ilmi myös tekstin oletetun puhujan eli hallituksen argumentaatiopositio, jossa hallitus näyttää toimivan henkilökohtaisesti. Hallituksen sitoutuminen käy ilmi *taata*-verbistä (argumentaatiopositioista ym. ks. tarkemmin Jokinen 2016). Edellisessä virkkeessä lähtökohtana on pidetty koulutuksen perusturvan takaamista kaikille, ja nyt käsiteltävä virke täydentää ensimmäistä virkettä ja tuo sille konkreettisen takeen. Toisena osallistujana, jolle maksuton koulutus taataan, esitetään *koko ikäluokka*. Kvanttoripronomini *koko* viittaa kokonaisuuteen tai kokonaisuuden osaan (VISK § 751), tässä se on kvantifioiva ja alleviivaa sitä, että koulutus taataan puheena olevalle *ikäluokalle* kokonaisuudessaan, eikä ketään jätetä ulkopuolelle.

Kun siirrytään Lipposen 2. hallituksen ohjelmaan, koulutus- ja tiedepolitiikkaa käsittelevä luku on otsikoitu toisin edelliseen verrattuna: luku on otsikoitu sanoilla *Koulutus, tiede ja tasa-arvo*. Otsikko on muodoltaan kolmiosainen lista, mikä on länsimaisessa retoriikassa tuttu käytäntö. Lisäksi otsikkotasolle nostetut teemat, kuten *tasa-arvo*, toimivat koko lukua tiivistävinä ja kuvaavina normaalin tekstin otsikon tapaan. Jäljempänä samassa ohjelmassa tasa-arvon periaatteita kuvataan, kuten esimerkki 4 osoittaa.

(4) **Yhtäläiset koulutusmahdollisuudet kuuluvat jokaiselle kansalaiselle** asuinpaikasta, iästä, kielestä ja taloudellisesta asemasta riippumatta elinikäisen oppimisen periaatteen mukaisesti. Koulutuspolitiikalla ehkäistään syrjäytymistä ja vastataan ikääntymisen asettamiin haasteisiin.

Lipposen 2. hallituksen ohjelma

Ensimmäisen virkkeen relationaalinen prosessirakenne *yhtäläiset koulutusmahdollisuudet kuuluvat jokaiselle kansalaiselle* tekee koulutuksesta kaikkien oikeuden. *Kuulua*-verbillä voidaan ilmaista omistus- tai jäsensuhdetta (KS s.v. *kuulua*). Koulutus siis kuuluu jokaiselle ikään kuin annettuna ja osana kansalaisuutta, mikä tekee verbiprosessista relationaalisen. Koulutuksen kerrotaan kuuluvan *jokaiselle kansalaiselle*. Universaali kvanttoripronomini *jokainen* viittaa kaikkiin puheena oleviin, mutta näkökulma on yksilökohtainen (VISK § 752). Tässä *jokainen* viittaa siis kaikkiin kansalaisiin, mutta asiaa katsotaan jokaisen yksilön kannalta: jokaiselle itsenäiselle yksilölle kuuluvat siis *yhtäläiset koulutusmahdollisuudet*.

Kaikkia, tai tässä tapauksessa *jokaista*, tarkennetaan kahdella ilmauksella. Ensinnä ”jokaisuus” rajataan kansalaisuuteen, *jokaiselle kansalaiselle*. Toiseksi ”jokaisuutta” täydennetään tai tarkennetaan myös ilmauksella *asuinpaikasta, iästä, kielestä tai*

taloudellisesta asemasta riippumatta. Ilmiö on samankaltainen kuin esimerkissä 3: kirjaukseen luodaan implisiittisesti eri ryhmät, joiden tasa-arvoisuutta halutaan ikään kuin erityisesti korostaa. Esimerkissä 3 tulivat mainituksi muun muassa kieliryhmät ja vähävaraiset, uutena ryhmänä esimerkissä 4 esitetään ikänsä puolesta perinteisesti koulutuksen ulkopuolella olevat ryhmät. Ilmaus *iästä [riippumatta]* luo mielikuvan aikuisista, ehkä keski- ja ikäihmisistä, jotka pääsääntöisesti eivät ole enää muodollisen koulutuksen piirissä, mistä syystä ikä on erikseen nostettu esiin, kun on käsitelty niitä tekijöitä, jotka eivät saisi rajoittaa *koulutusmahdollisuuksia*. Sen lisäksi että iän ei toivota muodostuvan esteeksi, koulutusmahdollisuudet kuuluvat *elinikäisen oppimisen periaatteen mukaisesti*, minkä voi tulkita viittaamaan ikään, jossa ainakaan muodollinen koulutus ei ole tavallista.

Koulutukselliseen tasa-arvoon on Lipposen 2. hallituksen ohjelmassa liitetty edellä kuvattujen ryhmien lisäksi myös koulutuksen maksuttomuus periaatteena, ainakin perus- ja toisella asteella (esimerkki 5).

(5) Lasten ja nuorten oikeus maksuttomaan opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen turvataan kaikkina koulupäivinä.

Lipposen 2. hallituksen ohjelma

Oikeus maksuttomaan opetukseen aiotaan *turvata* jokaisena koulupäivänä. Prosessiverbi *turvata* on ulkoisesti materiaallinen, joskin sen voi tässä olettaa kuvaavan lupausta tai taetta, kuten *taata*-verbi esimerkissä 3, sillä *turvata*-verbillä ilmaistaan varmistamista tai takaamista (KS s.v. *turvata*). Predikaatti on indefiniittimuotoinen, jolloin lauseessa ei ole ilmi pantua subjektia (VISK § 1331). Predikaatti *turvataan* sijaitsee lauseessa puheena olevan kohteen jäljessä, mikä tekee siitä indefiniittikategorian K-prototyypin. K-prototyyppiin kuuluvat lauseet rakentuvat siten, että puheena oleva kohde esiintyy ennen predikaattia, jolloin lauseen tarkoituksena on kuvata jotain, eikä agentin määrä ole merkityksen kannalta relevantti. Verbit ovat yleensä staattisia. Merkitys voi olla eksklusiivinen, jolloin tekstin puhuja ei osallistu toimintaan. (Shore 1986: 27–29.) Näin ollen kirjaus siis tähdentää ja korostaa *lasten ja nuorten oikeutta*.

Kirjauksessa niin ikään tähdennetään, että oikeus on *opetussuunnitelman mukaiseen* opetukseen, mikä voidaan tulkita koulutuksen laadun takeena. Opetushallitus (Opetushallitus 2016) kuvaa opetussuunnitelman perusteet määräykseksi, ”jolla koulutuksen järjestäjä velvoitetaan sisällyttämään koulu- tai järjestäjäkohtaiseen opetussuunnitelmaan

opetuksen tavoitteet ja keskeiset sisällöt”. Opetussuunnitelman perusteista todetaan myös, että sillä ”varmistetaan koulutuksellisten perusoikeuksien, tasa-arvon, opetuksellisen yhtenäisyyden, laadun ja oikeusturvan toteutuminen”. Sen lisäksi, että opetus on suunnitelman mukaista, sen tulee kirjauksen mukaan olla myös *maksutonta*. Koulutuksen maksuttomuus liitetään näin *oikeuteen* saada koulutusta, joka on määräystasolla säädetty. Tasa-arvoa siis konstruoidaan oikeuden, maksuttomuuden ja määräystasoon viittaamisen keinoin.

Edellä kuvatun esimerkin linjaa jatkaa myös toinen Lipposen 2. hallituksen ohjelman kirjaus, jossa tasa-arvoiseen koulutukseen liitetään myös maksuton esiopetus (esimerkki 6).

(6) **Hallitus toteuttaa maksuttoman esiopetuksen 6-vuotiaiden ikäluokalle.** Uudistus käynnistetään 1.8.2000. Tähän osoitetaan lisärahoitusta. Oikeus esiopetukseen ja kattava järjestämisvelvollisuus kunnille säädetään 1.8.2001 alkaen.

Lipposen 2. hallituksen ohjelma

Esimerkissä 6 hallitus ottaa aktiivisen roolin maksuttoman esiopetuksen järjestämisessä, mikä ilmenee hallituksen asettumisena lauseen subjektiksi ja materiaalisesta prosessiverbistä *toteuttaa*. *Toteuttaa*-verbillä ilmaistaan toteutumaan saattamista tai toimimista niin, että jokin toteutuu (KS s.v. *toteuttaa*). Teksti- ja kulttuurikontekstin turvin voidaan kuitenkin päätellä, että hallitus instituutiona ei fyysisesti toteuta esiopetusta, vaan hallitus tekee ne lainsäädännölliset ja hallinnolliset toimet, jotta maksuton esiopetus toteutuu. Toisena osallistujana kirjauksessa on *6-vuotiaiden ikäluokka*, joka tässä yhteydessä näyttäytyy toiminnan kohteena tai vastaanottajana. Ilmauksena *6-vuotiaiden ikäluokka* on tiivis ja viestii rajatusta ryhmästä. Kokonaisuudesta ikäluokasta puhuminen asettaa 6-vuotiaat yksilöimättömäksi massaksi, ja tälle massalle hallitus toteuttaa *maksuttoman esiopetuksen*. Ensimmäisessä virkkeessä esitetty tavoite operationalisoidaan: materiaaliset prosessiverbit indikoivat konkreettista tekemistä, kun uudistus *käynnistetään* ja uudistamiseen *osoitetaan lisärahoitusta* (operationalisoinneista ks. luku 2.3). Operationalisointi tekee kirjauksesta korostaisen ja erityisen merkityksellisen tekstikontekstissaan: aineiston muissa kirjauksissa ei samaan tapaan esitetä operationalisointia, kuten tässä.

6.3 2000-luku: Jätteenmäen hallitus sekä Vanhasen 1. ja 2. hallitus

2000-luvun tasa-arvokirjauksissa näkyy yhteiskunnallinen kehitys muun muassa useampina mainintoina kansainvälisyydestä ja monikulttuurisuudesta. Jätteenmäen, Vanhasen 1. ja 2. hallituksen ohjelmissa näkyy myös aluepoliittiset kannanotot. Mitä lähemmäs 2000- ja 2010-lukujen vaihdetta mennään, myös laman vaikutukset alkavat näkyä esimerkiksi työelämäteemojen nostoina, kuten Kiviniemen hallituksen ohjelmassa on tehty (ks. luku 7.4). Jätteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelmassa yhteiskunnan sanotaan rakentuvan osaamisen ja tiedon varaan, ja samassa kirjauksessa esitetään myös toiminnan arvopohja (esimerkki 7).

(7) **Suomi yhteiskuntana rakentuu osaamisen, tiedon ja luovuuden varaan.** Sen arvoihin kuuluvat ihmisten yhdenvertaisuus, suvaitsevaisuus, kansainvälisyys, vastuu ympäristöstä ja sukupuolten välinen tasa-arvo. **Koulutuksella edistetään sivistyksellisiä oikeuksia** ja aktiivisen kansalaisuuden valmiuksia.

Jätteenmäen & Vanhasen 1. hallitus

Ensimmäisen virkkeen materiaallinen prosessiverbi *rakentuu* on luonteeltaan juuri konstruktivisuutta osoittava: yhteiskunnan kerrotaan rakentuvan *osaamisen, tiedon* ja *luovuuden* varaan. Nollalauseelle (VISK § 1348, § 1362) tyypillinen, tässä intransitiivinen, rakenne korostaa itse *rakentumisen* toimintaa. Toiminnassa ei esitetä olevan ihmisiä tai ihmisryhmiä, vaan *Suomi* yhteiskuntana ja instituutiona rakentuu abstraktien ilmiöiden *osaamisen, tiedon* ja *luovuuden* varaan. Ilmauksen *Suomi yhteiskuntana* voi tässä kuitenkin tulkita olevan yhteishenkeä ja sisäryhmää rakentavana, sillä voidaan tehdä oletus, että hallitusohjelmaa lukevat lähinnä yhteiskunnan jäsenet. Sosiaalinen kategorisointi toimii sisäryhmä–ulkoryhmä-jaotteluna, jossa sisäryhmäksi katsotaan se, johon identifioidutaan. Sisäryhmäksi tulkitaan 'me' ja ulkoryhmäksi 'he'. Sisäryhmää pidetään lähtökohtaisesti positiivisena, ja ryhmän sisällä vallitsee yhtenäisyys. (Pälli 2003: 41.) Kun edellä on luotu yhtenäisyyttä esittämällä *yhteiskunnan rakentumisen* perusteita, seuraavassa virkkeessä esitetty arvopohja muodostuu sitä myöten jaetuksi ja yhteiseksi. Huomionarvoista luetelluissa arvoissa on se, että *ihmisten yhdenvertaisuuden* lisäksi esiin on nostettu esimerkiksi *suvaitsevaisuus*. Tulkitsen tämän kieliväksi yhteiskunnallisesta muutoksesta: jäljempänä hallitusohjelmassa on puhe kansainvälistymisestä ja monikulttuurisuudesta, ja *suvaitsevaisuus* sanana tarkoittaa sallivaa tai avarahenkistä (KS s.v. *suvaitseva*). Suvaitsevaisuus on myös yleisesti keskustelussa rinnastettu juuri erilaisuuden sietämiseen.

Luvun alussa siis jo asetetaan toiminnan arvoksi suvaitsevaisuus, sillä jäljempänä esitetyt tavoitteet sitä edellyttävät.

Viimeisen virkkeen materiaallinen prosessiverbi *edistetään* osoittaa aktiivista tekemistä, ja edistää-verbillä tarkoitetaan eteenpäin viemistä tai auttamista (KS s.v. *edistää*). Virkkeen alkupuolella oleva indefiniittimuotoinen predikaatti asettaa puheena olevan toiminnan keskiöön. Lauseenalkuinen predikaatti on yleensä dynaaminen, ja asiayhteydestä on pääteltävissä toiminnan osallistujat. Tällaisissa tapauksissa predikaatin merkitys on yleensä myös inklusiivinen, jolloin voidaan tehdä oletus, että puhuja itse osallistuu toimintaan. (Shore 1986, 27–28.) Näin ollen edistämiseen osallistuvat paitsi tekstin tuottava instituutio, myös tässä yhteydessä aiemmin puheena ollut sisäryhmä *yhteiskunta*. Lisäksi koulutus esitetään keinona edistää *sivistyksellisiä oikeuksia* ja *aktiivisen kansalaisuuden valmiuksia*, jolloin tekstin kautta tuodaan ilmi jaettu yhteisymmärrys siitä, että yhteiskunnan yksi rakennuselementeistä on koulutus tiedon ja osaamisen kautta ja rakentajina ovat kaikki, yhteiskunnan sisäryhmäläiset. Sisäryhmällä on jaetut arvot, joita ovat esimerkiksi *yhdenvertaisuus* ja *sukupuolten välinen tasa-arvo*.

Koulutuksellinen tasa-arvo liitetään ohjelmassa myös aluepoliittisiin kysymyksiin, jolloin se yhdistetään myös työelämäkysymyksiin (esimerkki 8).

(8) **Ihmisten yhdenvertaisuutta ja alueiden välistä tasa-arvoa** vahvistetaan. Koulutusta ja tutkimusta kehitetään alueiden vahvuuksia ja ominaispiirteitä tukien tavoitteena työllisyysasteen nostaminen.

Jäätteenmäen & Vanhasen 1. hallitus

Kirjauksessa on esitetty, että tavoitteena on *vahvistaa* sekä ihmisten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa, ja molemmat on virkkeessä esitetty rinnakkain *ja*-konjunktioilla yhdistäen. Tämä tekee niistä myös arvoltaan yhtenevät, eli molempia *vahvistetaan* yhtäläisesti. Vahvistaminen tarkoittaa jonkin vahvemmaksi tekemistä tai vahventamista (KS s.v. *vahvistaa*). Virkkeeseen luodaan siis presuppositio siitä, että ihmisten välillä on yhdenvertaisuutta ja alueiden välillä on tasa-arvoa, sillä *vahvistaa*-verbi antaa ymmärtää, että puheena oleva asia on jo olemassa. Ei siis voida vahvistaa jotain, joka ei olisi olemassa. On kuitenkin niin, että yhdenvertaisuus ja tasa-arvo kaipaavat vahvistamista eikä tilanne ole siis nykyisellään riittävä.

Lauseessa viimeisenä esiintyy objektin *ihmisten yhdenvertaisuutta ja alueiden välistä tasa-arvoa* jälkeen K-tyypin indefiniittipredikaatti (ks. Shore 1986, esimerkki 5 tässä tutkimuksessa) *vahvistetaan*. Predikaatin sijoittuminen lauseen loppuun korostaa puheena

olevaa toimintaa, tässä *yhdenvertaisuuden* ja *tasa-arvon vahvistamista*, toimintaa itseään kuvaten ja samalla häivyttää toiminnan osallistujat.

Edellä puhuttu tasa-arvo ja yhdenvertaisuus yhdistyvät koulutukseen ja tutkimukseen jäljempänä kirjauksessa. Alueelliseen tasa-arvoon näyttää liittyvän siis alueelliset ominaispiirteet, joita halutaan *tukea*. Tukeminen ilmaisee muun muassa vahvistamista ja pönkittämistä (KS s.v. *tukea*), mikä yhdessä ensimmäisen virkkeen kanssa luo mielikuvan siitä, että yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon yhtenä tärkeimpänä elementtinä on alueellisten vahvuuksien ominaispiirteiden tukeminen. Alueita ei siis haluta lähteä varsinaisesti muuttamaan, vaan lähtökohtana on nykyisten hyväksi koettujen piirteiden ja toimintatapojen vahvistaminen. Kun edellisessä virkkeessä indefiniittipredikaatin muoto häivytti *vahvistamiseen* osallistujat, voidaan tehdä tulkinta, että kirjaus esittää paitsi yhdessä todetun tavoitetilan (yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon vahvistaminen) myös heittää pallon *alueille* ikään kuin elollisina toimijoina.

Alueellisuus ja paikallisuus tulevat ohjelmassa puheeksi toistamiseen, kun Jätteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelmissa nousevat esiin kansainvälisyyden ja monikulttuurisuuden teemat. Kansainvälistyminen esitetään ohjelmassa suhteessa alueellisuuteen ja paikallisuuteen (esimerkki 9).

(9) Suomen asemaa vahvistetaan yhtenä maailman johtavista tietoyhteiskunnista. **Kansainvälistymisen** rinnalla korostetaan alueellisuutta ja paikallisuutta. Huomioidaan **monikulttuurisuus** ja **eri kieliryhmien tarpeet**.

Jätteenmäen & Vanhasen 1. hallitus

Kirjauksessa kansainvälisyys näkyy kolmen teeman kautta: Suomi suhteessa muuhun maailmaan, kansainvälistyminen yleisesti sekä valtion sisäinen monikulttuurisuus. Ensimmäisessä virkkeessä materiaallinen prosessi *vahvistetaan* kieliä siitä, että Suomesta halutaan tehdä nykyistä vahvempi tieto-osaaja, ehkä näkyvämpi ja kuuluisampikin (ks. *vahvistaa*-verbin merkitys esimerkissä 8). Lauseen alussa esiintyvä indefiniittimuotoinen predikaatti korostaa itse toimintaa (ks. Shore 1986, esimerkki 7 tässä tutkimuksessa), koska se sijoittuu lauseen alkuun heti objektin jälkeen. Koska inklusiivisuonteisen P-tyypin indefiniittiverbin kyljessä puhutaan *Suomesta* ja *Suomen asemasta*, voidaan ensimmäisen virke todeta yhteisen, annetun tahtotilan ilmaisuksi ja toisaalta sisäpiirin vahvistamiseksi. Virkkeessä institutionaalinen, ehkä yhteiskunnallinen, toimija *Suomi* esitetään suhteessa *maailmaan*, mikä tuo ilmi jaon 'meihin' ja 'muihin'.

On kuitenkin niin, että kansainvälisessä kehityksessä on pidettävä alueellisuuden ja paikallisuuden – ehkä siis suomalaisuuden – puolia, minkä paljastaa toisen virkkeen prosessiverbi *korostetaan*. *Korostaa*-verbillä ilmaistaan tehostamista ja vahvistamista (KS s.v. *korostaa*). Shoren (2012: 166) mukaan prosessityyppien rajat eivät aina ole selkeitä, vaan kielessä voi esiintyä myös ”sekä että”-prosessityyppisiä. Tällaisia prosessityyppisiä ovat esimerkiksi inhimillistä toimintaa kuvaavat käyttäytymisprosessit, kuten *hän hymyili*. Tulkitsen prosessiverbin *korostetaan* sekä materiaaliseksi että relationaaliseksi prosessiksi. Yhtäältä kyse on materiaalisesta tekemisestä, sillä korostaminen vaatii aktiivista toimintaa ja se voi ilmetä esimerkiksi sanallisina tai sanattomina tekoina. Toisaalta kyseessä on kahden ilmiön välistä suhdetta ilmaiseva prosessi: toista korostetaan suhteessa toiseen. Virke siis antaa ymmärtää, että kansainvälistyminen on tavoiteltavaa, kunhan sen ohella *korostetaan* alueellisuutta ja paikallisuutta ikään kuin kansainvälisyys ja paikallisuus muuten sulkisivat toisensa pois. Kirjauksessa otetaan kantaa myös ihmisryhmien väliseen yhdenvertaisuuteen, sillä siinä tavoitellaan monikulttuurisuuden ja eri kieliryhmien aseman *huomioimista*. *Huomioida*-verbillä tarkoitetaan huomioon ottamista, tarkkailua tai havainnointia (KS s.v. *huomioida*). Jonkin asian huomioiminen on yhtäältä materiaalista, toisaalta mentaalista toimintaa. Huomiointi voi olla konkreettista toimintaa, jolloin hallitus esimerkiksi lainsäädännön tasolla *huomioi* monikulttuurisuuden tai *eri kieliryhmät*. Toisaalta huomiointi voi olla tietoisuuden tason toimintaa, jolloin jokin asia on katsottu, sisäistetty ja sitä kautta huomioitu, mutta huomiointi ei aiheuta konkreettisia toimenpiteitä. Käytännössä kirjauksen voisi tulkita tarkoittavan esimerkiksi maahanmuuttajien ja sitä kautta kasvaneen eri kieliä puhuvien ihmisten joukon huomioimista osana yhteiskuntaa ja suhteessa siihen – onhan kuitenkin huomionarvoista, että monikulttuurisuuden teema ja *eri kieliryhmät* on nostettu esiin, joskin *eri kieliryhmiä* kohdellaan kirjauksessa yhtenä massana.

Käsittelin edellä niitä kirjauksia, joissa esitetään toiminnan arvopohjaa tai periaatteita sekä yksilön ja alueellisuuden suhdetta koulutukselliseen tasa-arvoon. Jätteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelmissa huomio kiinnittyy myös muihin kirjauksiin, joissa koulutuksellinen tasa-arvo liitetään sekä yksilöllisyyteen (esimerkki 10) ja toisaalta erityisryhmiin (esimerkki 11).

(10) **Jokaisella on tasavertainen oikeus** saada edellytystensä mukaista koulutusta elinikäisen oppimisen periaatteen mukaan. Syrjäytymisen ehkäisemiseksi painotetaan lasten ja nuorten oikeutta henkisesti ja fyysisesti turvalliseen kasvuympäristöön.

Jätteenmäen & Vanhasen 1. hallitus

Kirjauksen alussa on esitetty ensimmäinen vaade oikeuksien toteutumisesta relationaalisen prosessin *jokaisella on oikeus* kautta. Kvanttoripronomini *jokainen* kuvaa ryhmää, mutta näkökulma on yksilössä ryhmän jäsenenä (VISK § 752). Yksilöllisyyttä muiden joukossa korostavat myös ilmaukset *tasavertainen oikeus* ja *edellytystensä mukaista*. *Tasavertainen* ilmaisee tasavertaisuutta tai tasapäisyyttä (KS s.v. *tasaveroinen*), siis yksilöiden välistä tasa-arvoisuutta. Myös sanassa *edellytystensä* on viitteitä yksilöllisyydestä: possessiivisuffiksien pääte *-nsä* taipuu toki *jokaisen* kanssa (VISK § 96), mutta yhdessä ne luovat kuvan yksilöstä, jolla on edellytykset, ja niiden edellytysten mukaista koulutusta on *oikeus saada*.

Siinä missä edellisessä kirjauksessa huomio keskittyi yksilöön ja yksilöllä oleviin oikeuksiin, kirjauksessa 11 nostetaan puheeksi erityisryhmät, kuten erityistä tukea tarvitsevat lapset.

(11) **Erityistä tukea tarvitsevien lasten mahdollisuutta integroitua tavalliseen kouluopetukseen** edistetään kaikilla varhaiskasvatuksen ja koulutuksen tasoilla. Valtion erityiskouluja hyödynnetään erityisopetuksen osaamis- ja resurssikeskuksina. Hallitus edistää **eri etnisiin ryhmiin kuuluvien lasten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia**. **Maahanmuuttajaoppilaiden äidinkielen säilyttämistä tuetaan** tavoitteena toimiva kaksikielisyys.

Jäätteenmäen & Vanhasen 1. hallitus

Kirjauksen mukaan tavoitteena on, että erityislasten *mahdollisuus integroitua tavalliseen kouluopetukseen* olisi nykyistä parempi. Erityistä tukea tarvitsevat lapset esitetään joukkona, jonka oikeuksien parantamista tavoitellaan, ja ratkaisuksi siihen esitetään integroitumisen mahdollisuuden parantaminen. Lauseen jäljessä oleva indefiniittipredikaatti *edistetään* korostaa itse toimintaa (ks. Shore 1986, esimerkki 8), jolloin keskiöön nousee tekemisen lisäksi myös *erityistä tukea tarvitsevien lasten* ryhmä. Lauseen jäljessä esiintyvä indefiniittiverbi hälventää toimintaan osallistuvia. Toiminnan kentäksi esitetään kuitenkin *kaikilla varhaiskasvatuksen ja koulutuksen tasoilla*, minkä voi tulkita kahdella tavalla. Yhtäältä kyse voi olla retorisestä keinosta, kun kvanttoripronominilla *kaikki* tähdennetään *varhaiskasvatusta ja koulutuksen tasoja*. Ilmaus *kaikilla tasoilla* laajentaa esitetyn tavoitteen koskemaan kaikkia toimijoita koulutuksen saralla. Toisaalta kyse voi olla juuri toimijoiden ohjeistamisesta tai aktivoimisesta. Lauseen loppupuolella oleva indefiniittiverbi ei ilmaise, että kirjoittaja osallistuisi itse tekemiseen. Edistäminen kuitenkin kuvataan tapahtuvaksi *kaikilla varhaiskasvatuksen ja koulutuksen*

tasoilla, jolloin voidaan ajatella, että edistäminen asetetaan koulutuksen tasoilla toimivien tavoitteeksi tai tehtäväksi (passiivin ohjeistavasta funktiosta ks. Maaniemi 2004 ja VISK § 1654, § 1655).

Huomionarvoista erityisesti tässä kirjauksessa on kuitenkin se, miten yhdenvertaisuuden edistämiseen tähtäävä kirjaus tulee tehneeksi erityislapsista ryhmän, joka ei ikään kuin kuulu joukkoon: sen sijaan, että heillä olisi *oikeus* integroitua, heillä kuvataan olevan *mahdollisuus* siihen (vrt. oikeus kieleen ja kulttuuriin jäljempänä). Erityisyyttä ja joukkoon kuulumattomuutta luovat myös verbi *integroitua* ja ilmaus *tavallinen opetus*. *Integroituminen* jo sinällään viestii kahdesta eri ryhmästä: *integroida*-verbillä ilmaistaan yhtenäistä tai yhdistämistä (KS s.v. *integroida*), jolloin tullaan luoneeksi presuppositio siitä, että on kaksi eri ryhmää, jotka halutaan yhdistää. Ilmaus *tavallisesta opetuksesta* antaa ymmärtää, että erityislapsien saama opetus ei ole tavallista opetusta, vaan jotakin tavallisuudesta poikkeavaa. Toisena erityisryhmänä ja osallistujana kirjauksessa esiintyy *eri etnisiin ryhmiin kuuluvat lapset ja maahanmuuttajaoppilaat*. Materiaalisen prosessin *hallitus edistää* kautta hallitus asettuu aktiiviseksi toimijaksi. *Edistämisen* kohteena, lauseen objektina, esitetään *kielelliset ja kulttuuriset oikeudet*. Toisena osallistujana, tässä passiivisena vastaanottajana, esitetään *eri etnisiin ryhmiin kuuluvat lapset*. *Lapset* ovat tässä muodoton joukko, jota ei yksilöidä, vaan ryhmää koskevat oikeudet ovat toiminnan kohteena.

Viimeisessä virkkeessä indefiniittimuotoinen predikaatti *tuetaan* esiintyy lauseen jäljessä, mikä kuvaa puheena olevaa toimintaa (ks. Shore 1986, esimerkki 8). Näin ollen *maahanmuuttajaoppilaiden äidinkielen säilyttäminen* on se seikka, johon huomio lauseessa kiinnittyy. Koska *säilyttää*-verbillä kuvataan muun muassa jonkin asian ylläpitämistä tai pitämistä ennallaan (KS s.v. *säilyttää*), lauseessa annetaan implisiittisesti ymmärtää, että kieli ei ilman *tukemista* säilyisi, vaan *maahanmuuttajaoppilaat* alkaisivat puhua pääasiallisesti suomea. Säilyttämistavoitteelle asetetaan kuitenkin reunaehto *toimiva kaksikielisyys*. Sana *kaksikielisyys* viitanee tässä *maahanmuuttajaoppilaiden* omiin äidinkieliin sekä suomeen toisena kielenä ja erityisesti siihen, että molemmat kielet ovat oppilaalla sujuvat käyttöä. Tämä luo kirjaukseen lisää integroitumisnäkökulmaa ja toisintaa aiemmin ohjelmassa esiin tulleita monikulttuurisuuden ja alueellisuuden teemoja, suomalaisuuden ja kansainvälisyyden yhdistymistä.

Kun edellä käsiteltyä kirjausta tarkastelee kokonaisuutena, ei voi olla kiinnittämättä huomiota sen osallistujarooleihin ja ryhmäyttämisiin. Kirjauksessa erityistä tukea tarvitsevat lapset ja maahanmuuttajat esiintyvät samassa kontekstissa. Yhtäältä voidaan ajatella, että

kyse on positiivisesta syrjinnästä, jolloin erityishuomio johtaisi oikeuksien toteutumiseen tehokkaammin. Toisaalta kyse on diskurssin luomisesta: ryhmittelemällä ihmisiä erityisryhmiin ja esittämällä ne samassa kontekstissa keskenään luodaan tietynsuuntaista diskurssia, jossa maahanmuuttajat näyttäytyvät aina jonkinlaista tukea tarvitsevinä tai maahanmuuttajataustaisten kyvykkyys rinnastetaan esimerkiksi diagnostisiin oppimisvaikeuksiin (vrt. *erityistä tukea tarvitsevat lapset*). Tässä yhteydessä maahanmuuttajat näyttäytyvät erityistä tukea tarvitsevinä. Samalla syntyy riski siitä, että edistetään diskurssia, jossa syntyy sisä- ja ulkoryhmiä maahanmuuttajien ja kantasuomalaisten välille (sisä- ja ulkoryhmien konstruoinnista ks. Pälli 2003).

Edellä on käsitelty Jätteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelman kirjauksia, jossa näkyivät yksilöllisyyden ja alueellisuuden teemat suhteessa tasa-arvoon sekä kansainvälinen kehitys sekä erityisryhmät osana tasa-arvodiskurssia. Vanhasen 2. hallitusohjelma jatkaa pitkälti 1. hallituksen linjaa muun muassa jakamalla suunnilleen saman arvopohjan. Merkittävin kehitysaskel Vanhasen 2. hallituksen ohjelmassa on se, että siinä näkyvät ensimmäiset viitteet koulutuspolkuajattelusta (ks. luvut 1 ja 8).

(12) Suomalaisten korkea sivistystaso sekä laadukas ja maksuton koulutus ovat hyvinvointiyhteiskuntamme perusta. Hallitus turvaa **tasapuoliset mahdollisuudet laadukkaaseen koulutukseen varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen.**

Vanhasen 2. hallituksen ohjelma

Tarkastelussa olevan jälkimmäisen lauseen taustoittavana pohjana toimii kirjauksen ensimmäinen virke, jossa kuvataan relationaalisen prosessin kautta, kuinka *koulutus* on *yhteiskuntamme perusta*. *Olla*-verbi tekee prosessista relationaalisen ja kuvaa ilmiöiden suhdetta, *koulutusta* osana *perustaa*. On syytä huomioida puhujan keino luoda sisäryhmä itsensä ja lukijan ympärille. *Yhteiskunta* esitetään tässä yhteisenä, jaettuna piirinä, mistä kertoo possessiivisuffiksien päätte *-mme*. *Me*-pronominia käytetään usein kuvaamaan puhujalle luonnollista ympäristöä ja siinä toimivia ihmisiä. Esimerkiksi monista instituutioista, kuten koulusta, puhuttaessa käytetään mieluummin *me*-pronominia, sillä se liittää yksilön osaksi ryhmää. *Meidän* konstruoinnin relevanttiutta on syytä tarkastella tilanne- ja diskurssisidonnaisena ilmiönä. (Pälli 2003: 98–99.) Rinnastan omistusliitteen *-mme* käytön tässä Pällin kuvaamaan *me*-pronominin funktioon. Voidaan siis tulkita, että omistusliitteen tehtävä on luoda sisäryhmää, yhteiskuntaa, jonka peruskallioon kuuluu muun muassa *laadukas ja maksuton koulutus*.

Kirjauksen toisessa virkkeessä hallitus esittää lupauksen tai takeen omasta toiminnastaan edellä kuvatun koulutuksen takaamiseksi (esimerkki 12 edellä). *Turvata-*verbillä on merkitykseltään materiaallinen kaiku, joskin tulkitsen sen tässä intransitiivisuutensa vuoksi lupaukseksi tai takeeksi, kuten esimerkissä 3.

Hallituksen antamassa lupauksessa tasa-arvoa konstruoidaan ilmauksella *tasapuoliset mahdollisuudet*, jota täydentää virkkeen lopussa oleva adverbiaalilauseke *varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen*. Prosessin tietynlaista tapahtumaympäristöä kuvaava ilmaus *varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen* luo mielikuvan koulutuksellisesta jatkumosta tai koulutuspolusta. Ison suomen kieliopin mukaan (VISK § 1221) sijapäätte ilmaisee, ”missä syntaktisessä ja semanttisessa suhteessa nominaalinen sana tai lauseke on muuhun lauseeseen”. Kyseisessä lausekkeessa adverbiaalien sijojen eli semanttisten sijojen kautta syntyy mielikuva jatkumosta, kun elatiivimuotoinen *varhaiskasvatuksesta* yhdistyy illatiivimuotoiseen *korkeakoulutukseen* – jostakin edetään siis johonkin (VISK § 1223). Ihmiselle on siis annettu mahdollisuudet päiväkodista maisteriksi asti, jolloin voidaan tulkita, että vastuu tasa-arvon toteutumisesta, mahdollisuuksien käyttämisestä, on ainakin jossain määrin ihmisellä itsellään.

Koulutuspolun ja yksilöllisten mahdollisuuksien teemat nousevat esiin myös jäljempänä Vanhasen 2. hallituksen ohjelmassa (esimerkki 13).

(13) Hallitus sitoutuu edistämään **luovuutta, erilaista lahjakkuutta ja innovatiivisuutta varhaiskasvatuksesta alkaen**. Ympäristökasvatuksen asemaa vahvistetaan.

Vanhasen 2. hallituksen ohjelma

Esimerkissä 13 tuodaan ilmi hallituksen itselleen asettama tavoite, joka ilmenee prosessirakenteen *hallitus sitoutuu edistämään* kautta. Prosessityyppi on ”sekä että”-prosessityyppiä, sillä siinä yhdistyvät materiaallinen ja mentaalinen prosessi (prosessityypeistä tarkemmin ks. luku 5.2.3). Verbillä *sitoutua* kuvataan sitoumuksen antamista tai lupaamista sitovasti (KS s.v. *sitoutua*), ja sanan semanttisessa merkityksessä korostuu toimijan, tässä hallituksen, aktiivinen rooli (ks. Jokinen 2016). Hallitus toimii siis aktiivisesti luvattaessaan, joskin *sitoutuminen* ei konnotoidu konkreettiseen tekemiseen, vaan enemmän abstraktin tason *sitoutumiseen* ja lupauksen antamiseen. Se, mihin hallitus sitoutuu, on *erilaisen lahjakkuuden ja innovatiivisuuden edistäminen*. Sana *erilainen* viittaa muunlaiseen tai poikkeavaan (KS s.v. *erilainen*), jolloin sanapari *erilaista lahjakkuutta* voidaan tulkita kahdella tavalla. Joko edistetään yleisesti aiemmasta poikkeavaa

lahjakkuutta tai yksilöiden erilaisia lahjakkuuksia. Yksi avain tasa-arvon konstruoinnissa tämän kirjauksen osalta on lopun adverbiaalilausekkeessa *varhaiskasvatuksesta alkaen*. Elatiivimuotoinen *varhaiskasvatuksesta* luo mielikuvan siitä, että varhaiskasvatus on lähtöpiste tai pohja, josta edetään, ja tätä mielikuvaa täydentää sana *alkaen*. Näin ollen yhdessä edellisen kirjauksen kanssa samassa tekstikontekstissa esitettyä kirjaus näyttää jatkavan edellä kuvattua koulutuspolkuajattelua, ja sanapari *erilaista lahjakkuutta* näyttää viittaavan nimenomaan yksilökohtaiseen lahjakkuuteen.

Edellä on käsitelty koulutuksellisen tasa-arvon konstruointia yksilöllisistä mahdollisuuksista ja toisaalta koulutusjärjestelmästä lähtöisin. Vanhasen 2. hallitusohjelmassa, kahden edellisen ohjelman tapaan, myös koulutuksellinen tasa-arvo esitetään suhteessa alueelliseen sijoittumiseen ja siten alueelliseen tasa-arvoon (esimerkki 14).

(14) Hallitus turvaa **perusopetuksen saavutettavuuden lähipalveluna**. Madalletaan esteitä käydä koulua yli kuntarajojen.

Vanhasen 2. hallituksen ohjelma

Esimerkissä 14 koulutuksellista tasa-arvoa konstruoidaan *saavutettavuuden* eli alueellisen saatavuuden kautta. Hallitus esittää jälleen sitoumuksen tai lupauksen (ks. esimerkki 12, Jokinen 2016) *turvata perusopetuksen saavutettavuuden*. Saavutettavuudella yleisesti kuvataan esimerkiksi palvelun saavutettavuutta, ja usein näkee puhuttavan saavutettavuuden rinnalla esteettömyydestä. Kyse on siis jonkinlaisten esteiden poistamisesta tai saatavuuden takaamisesta. Hallitus siis lupaa, että (vähintään) perusopetuksen osalta ei pitäisi olla esteitä, kun koulutus järjestetään *lähipalveluna*. Yhdyssanan alkuosa *lähi* viittaa alueellisuuteen, siihen, että jokin on fyysisesti lähellä. Yhdyssanan loppuosa *palvelu* on tässä huomionarvoinen: *palvelu*-sana viittaa esimerkiksi asiakaspalveluun tai jonkin instituution tarjoamaan palveluun (KS s.v. *palvelu*). Palveluun konnotoituvat sanat, kuten *asiakas* ja *asiakaspalvelija*, mikä tuo sananvalintaan erilaisen, aiemmasta poikkeavan kaiun. Koulutus, ja koulutuksen saavutettavuus, näyttäytyy tässä jonkinlaisena palvelukonseptina, jossa on asiakkaita ja palvelun myyjiä. *Perusopetuksesta* puhuminen *palveluna* muuttaa koulutusdiskurssia uuteen suuntaan, kun koulutus näyttäytyy esimerkiksi virastojen tai kauppaliikkeitten kanssa rinnasteisena instituutiona, jolla on asiakkaita.

6.4 2010-luku: Kiviniemen hallitus, Kataisen hallitus ja Sipilän hallitus

2010-luvulle tultaessa tasa-arvokirjauksissa näkyy edelleen yhteiskunnallinen muutos muun muassa kansainvälistymisenä ja yksilöllisyyden korostumisena. Huomionarvoista on se, että Kiviniemen tai Stubbin hallitusten ohjelmissa ei puhuta tasa-arvosta ollenkaan. Pääsyynä voidaan pitää sitä, että ohjelmat ovat muita suppeampia ja niiden voidaan katsoa jatkavan edellisen hallituksen ohjelmaa. On kuitenkin todettava se, että Kiviniemen ohjelmassa puhutaan syrjäytymisestä nimenomaan työelämänäkökulmasta ja Stubbin ohjelmassa osaamisen kehittämisestä puhutaan lähinnä ”keskeisenä osana uuden kasvun ja työllisyyden edellytysten vahvistamisena”, ja koulutuspoliittisilla toimilla halutaan vaikuttaa työurien pituuteen. Tässä kontekstissa se, että Stubbin ohjelmassa hallitus haluaa pysäyttää ”tutkimuksissa havaitun oppimistulosten laskun”, ei vaikuta enää koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseltä vaan enemmän tehostamistoimelta, joka tähtää osaamiskilpailussa pärjäämiseen.

Kataisen hallituksen ohjelmassa tasa-arvokirjauksia on lukumäärällisesti paljon, ja tasa-arvokysymykset nostetaan esiin eri osissa lukua eri teemoihin yhdistellen. Kataisen hallituksen ohjelmassa paluun tekee myös aiemmin mainittu koulutus- ja tiedepolitiikkaa käsittelevän luvun aloituskappale, joka toimii kuin kattona muulle tekstile (ks. luku 6.1, esimerkki 15).

(15) Suomen koulutus- ja kulttuuripolitiikan tarkoituksena on taata **kaikille, syntyperän, taustan ja varallisuuden rajoittamatta, yhtäläiset mahdollisuudet ja oikeudet sivistykseen, laadukkaaseen maksuttomaan koulutukseen** sekä täysivaltaisen kansalaisuuden edellytykset. **Kaikessa koulutuksessa, tieteessä, kulttuurissa, liikunnassa ja nuorisotyössä on toteutettava yhdenvertaisuusperiaatetta.** Palveluiden on oltava **tasa-arvoisesti ja tasalaatuisesti kaikkien saatavilla.**

Kataisen hallituksen ohjelma

Kirjauksen, ja siten koko luvun, ensimmäinen kirjaus luo arvopohjan, jolle koulutus- ja kulttuuripolitiikka rakennetaan. Ensimmäisen virkkeen relationaalinen prosessi *tarkoituksena on* kuvaa *Suomen koulutus- ja kulttuuripolitiikan* tarkoitusta. Kun puhutaan jostakin *politiikasta*, voidaan päätellä, että sillä tarkoitetaan käytännössä politiikkaa tekeviä, politiikka itsessään kun ei tee mitään. Ilmaus paitsi antaa viitteen valtioneuvoston omista toiminnan suuntaviivoista myös toimii ohjenuorana muille koulutuspolitiikan toimijoille, kun puhe on *Suomen* koulutus- ja kulttuuripolitiikasta. *Suomen* voi tässä tekstikontekstissa

tulkita sisäryhmää rakentavaksi ilmaukseksi, joka tähtää yhtäläisen ja annetun arvopohjan ilmaistamiseen.

Koulutus- ja kulttuuripolitiikan tarkoituksiksi tarkennetaan *oikeuksien* takaaminen *kaikille*. Samaan tapaan kuin esimerkiksi Lipposen 1. ja 2. hallituksen ohjelmissa, Kataisen hallituksen ohjelmassa oikeuksien omistaja ilmaistaan kvanttoripronominilla *kaikki*. *Kaikkia* tarkoittaa ilmaus *syntyperän, taustan ja varallisuuden rajoittamatta*. Kun esitetään, että jonkin koulutusmahdollisuuksien pitää tapahtua jonkun piirteen *rajoittamatta*, implisiittisesti tuodaan ilmi ne ryhmät, joita tavallisesti nuo mahdollisuudet eivät koskisi samassa mittakaavassa kuin muita. Esimerkiksi sanalla *syntyperä* ilmaistaan sitä, ”millaisesta suvusta tai kansasta” joku on kotoisin. Syntyperä voi tässä viitata etniseen taustaan tai sosioekonomiseen luokkaan. Samaan tarkoitteeseen viitanee myös ilmaus *taustan [rajoittamatta]*, onhan tausta vielä *syntyperää* laajempi käsite. Sen voi tässä kontekstissa tulkita liittyvän esimerkiksi etnisyyteen, kieleen, sosio-ekonomiseen asemaan tai vaikkapa perheen koulutustaustaan.

Samassa kirjauksessa tasa-arvoa konstruoidaan myös nesessiivisten rakenteiden kautta. Toisessa virkkeessä passiivimainen nesessiivinen verbiliitto (VISK § 1343) *on toteutettava* ilmaisee ehdottomuutta ja toimii tekstiyhteydessä kuin ohjenuorana tai käskynä. Vaikka lauseessa ei tuoda ilmi syntaktista subjektia, edellä samassa virkkeessä on luetellut koulutus- ja kulttuuripolitiikan institutionaaliset toimijat ja toiminnot – *koulutus, tiede, kulttuuri, liikunta ja nuorisotyö* – saavat osallistujan roolin, ja nesessiivisen rakenteen kautta määrätään juuri niitä. Ilmaus *kaikessa koulutuksessa, tieteessä, kulttuurissa, liikunnassa ja nuorisotyössä* yhtäältä laajentaa toimintakentän koskemaan mahdollisimman isoa joukkoa, toisaalta tähdentää sitä, keitä kaikkia se ainakin koskettaa. Samanlainen tulkinta voidaan tehdä myös viimeisestä virkkeestä, jossa niin ikään nesessiivirakenne *on oltava* määrää *palveluita*.

Kataisen hallituksen ohjelmassa tasa-arvotekijät yhdistyvät myös osaamisen kartuttamiseen, kuten esimerkistä 16 voidaan nähdä. Tasa-arvon konstruointi osana osaamista ja koulutuksen periytyvyyttä on uusi elementti tasa-arvodiskurssin rakentamiseen.

(16) Hallituksen tavoitteena on nostaa suomalaiset maailman osaavimmaksi kansaksi vuoteen 2020 mennessä. Suomi sijoittuu OECD-maiden kärkijoukkoon keskeisissä nuorten ja aikuisten osaamisvertailuissa, koulupudokkaiden vähydessä sekä nuorten ja työikäisten korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden väestöosuudessa vuoteen 2020 mennessä. **Sukupuolten välisiä eroja osaamistuloksissa, koulutukseen osallistumisessa ja koulutuksen suorittamisessa kavennetaan ja koulutuksen periytyvyyttä vähennetään.**

Kirjauksen ensimmäisissä virkkeissä on esitetty, että Suomi tulee nostaa maailman osaavimmaksi kansaksi ja OECD-maiden kärkijoukkoon. Viimeinen virke on jatkumoa kahdelle ensimmäiselle, jolloin tasa-arvokysymykset kytkeytyvät osaksi osaamisen kehittämisen tavoitetta. Viimeisessä virkkeessä muodostuu kaksi materiaalista prosessia, kun toimintaa esitetään kahden indefiniittisen predikaatin avulla. Molemmat predikaatit sijoittuvat lauseessa loppuun, jolloin varsinainen puheena oleva toiminta korostuu ja toimintaan osallistuvat osapuolet hämärtyvät tai jäävät epäselviksi (ks. Shore 1986, esimerkit 5 ja 8 tässä tutkimuksessa). *Sukupuolet* esitetään toimintojen vastaanottajina tai elementteinä, joiden välisiä eroja kirjauksessa tarkastellaan. Sukupuolilla esitetään olevan *osaamistuloksia, koulutukseen osallistumista ja suorittamista*, joiden muuttamista tavoitellaan. *Sukupuolista* puhuminen inhimillistettyinä korostaa sitä, että kyse on nimenomaan *sukupuolella* perusteltavista eroista, joita halutaan kaventaa. *Kaventaa*-verbillä kuvataan pienentämistä tai vähentämistä (KS s.v. *kaventaa*), minkä avulla muodostuu presuppositio siitä, että *sukupuolten* välillä on kuilu tai merkittävä eroavaisuus *osaamistuloksissa, osallistumisessa ja suorittamisessa*, ja tuota kuilua halutaan kaventaa.

Kirjauksen viimeisenä lauseena oleva materiaallinen prosessi *koulutuksen periytyvyyttä vähennetään* kätkeytyy myös presuppositio siitä, että koulutus nykyisellään periytyy ja se on huono asia. Kun jotakin halutaan *vähentää*, sitä halutaan lieventää tai heikentää (KS s.v. *vähentää*). Huomionarvoista on, että puheena on prosessin tai ilmiön muuttaminen, vaikka *periytyvyys* sanana viittaa ihmiseen, ilmiöt sinänsä eivät voi periytyä sukupolvesta toiseen.

Edellisessä kirjauksessa tasa-arvo konstruointiin osaksi osaamista, ja *sukupuolet* nostettiin yhdeksi ikään kuin erityisryhmäksi. Yhtenä erityisryhmänä ja -teemana Kataisen hallituksen ohjelmassa esitetään kansainvälisyys ja maahanmuuttajat (esimerkki 17).

(17) Suomalainen sivistys ja koulutus ovat avoimesti kansainvälisiä. Maahanmuuttajien kotoutumista ja työllistymistä sekä kulttuurienvälisyyttä ja rasisminvastaisuutta edistetään koulutuksen keinoin. Erityistä huomiota kiinnitetään niihin maahanmuuttajanuoriin, jotka saapuvat Suomeen oppivelvollisuusiän loppupuolella tai oppivelvollisuusiän jälkeen. **Maahanmuuttajien jo olemassa olevan osaamisen, kielitaidon ja ammattitaidon tunnustamista kehitetään.**

Kataisen hallituksen ohjelma

Ensimmäisessä virkkeessä relationaalinen prosessiverbi *ovat* luo virkkeen osapuolille suhteen, *suomalaisen sivistyksen ja koulutus* esitetään suhteessa sitä luonnehtivan adjektiivin *kansainvälisiä*. Ilmausta on vahvistettu adverbilla *avoimesti*, mikä tekee virkkeeseen kahtalaisen tulkinnan: yhtäältä se alleviivaa sitä, että suomalainen sivistys ja koulutus todella

ovat kansainvälisiä, toisaalta se tuntuisi tarpeettomalta korostussanalta, jos asia todella olisi niin kuin väitetään.

Toisessa virkkeessä materiaallinen prosessiverbi *edistetään* on indefiniittinen ja intransitiivinen, ja se esiintyy lauseen lopussa (ks. Shore 1986, esimerkki 8). Tämä ohjaa huomion itse toimintaan, kuten *maahanmuuttajien kotoutumiseen ja työllistymiseen*. Maahanmuuttajat esitetään kirjauksessa yhtenä joukkona, jonka asioihin pyritään vaikuttamaan. Virkkeen loppupuoliskolla olevat tavoitteet *kulttuurienvälisyydestä* ja *rasisminvastaisuudesta* yhdistyvät syntaktisesti maahanmuuttajiin, vaikka voisi olettaa, että tavoitteena on lisätä yleistä kulttuurienvälisyyttä ja rasisminvastaisuutta. Huomionarvoista kuitenkin on se, että kulttuurienvälisyyteen ja rasisminvastaisuuteen esitetään keinoksi nimenomaan koulutus, sillä aiemmin virkkeessä kaikki tekijät on niputettu yhteen ja virkkeen lopussa annetaan keino kaikkiin tavoitteisiin: koulutus.

Koulutuksellisen tasa-arvon konstruoinnin kannalta merkityksellinen on myös kirjauksen kolmas virke. Siinä maahanmuuttajat asetetaan kielitaitoisiksi osaajiksi, joiden taitojen tunnustaminen ei nykyisellään onnistu. Indefiniittinen ja intransitiivinen prosessiverbi *kehitetään* esiintyy lauseen lopussa, eli olennaisimmaksi lauseessa nousee maahanmuuttajien *osaamisen, kielitaidon ja ammattitaidon tunnustaminen*. Virkkeessä eksplisiittisesti todetaan, että maahanmuuttajilla on *jo olemassa olevaa* osaamista, joka odottaa tunnustamistaan. Viimeinen virke yhdessä kahden ensimmäisen kanssa asettaa maahanmuuttajat positiivisella tavalla erityisryhmäksi, sillä kirjauksessa maahanmuuttajien ryhmä, vaikka onkin esitetty yksilöimättömänä massana, nähdään potentiaalisesti osaavana joukkona.

Kataisen hallitusohjelmassa tasa-arvoa konstruoidaan myös alueellisten rakenteiden kautta. Koulutuksen järjestämisen rakenteisiin otetaan kantaa esimerkissä 18.

(18) Oppilaitosverkkoa sopeutetaan väestökehitykseen **koulutuksen saatavuus ja sivistyksellinen yhdenvertaisuus maan kaikissa osissa turvaten**. Kehittämisessä kiinnitetään erityistä huomiota henkilöstön ja opiskelijoiden osallistamiseen.

Kataisen hallituksen ohjelma

Toiminnan, *sopeuttamisen*, kohteena esitetään *oppilaitosverkko*. Lauseen alussa esiintyvä indefiniittipredikaatti ohjaa huomion puheena olevaan toimintaan ja pitää sisällään sen oletuksen, että tekstin puhuja on osa toimijoiden joukkoa (ks. Shore 1986, esimerkki 7). Voidaan siis tehdä oletus, että hallitus tässä sisältyy *sopeuttajien* joukkoon ja ehkä tekee

varsinaiset sopeuttamistoimet. Sopeuttamistoimille asetetaan kuitenkin reunaehto *koulutuksen saatavuus ja sivistyksellinen yhdenvertaisuus maan kaikissa osissa turvaten*. Virkkeessä ei ole suoria viittauksia ihmisiin tai ihmisryhmiin, vaan esimerkiksi tasa-arvo konstruoidaan maantieteellisten alueiden kautta, kun *koulutuksen saatavuus ja sivistyksellinen yhdenvertaisuus* yhdistyvät tasavertaisina lauseenvastikkeeseen *maan kaikissa osissa turvaten*. Samassa hallitusohjelmassa koulutuksellista tasa-arvoa konstruoidaan paitsi aluepolitiikan, talouskysymysten ja erityisryhmien kautta myös kuvaamalla koulutuksen eri tasoja. Ensimmäiseksi koulutuksellisen tasa-arvon teemaksi nostetaan varhaiskasvatus ja esiopetus (esimerkki 19).

(19) Laadukas ja saavutettavissa oleva varhaiskasvatus ja esiopetus taataan koko ikäluokalle. Säädetään laki varhaiskasvatuksesta. Selvitetään esiopetuksen muuttamista velvoittavaksi **tavoitteena varmistaa koko ikäluokan osallistuminen varhaiskasvatukseen. Esiopetusta ja perusopetusta kehitetään koko ikäluokalle yhteisenä, tasavertaiset edellytykset turvaavana opetuksena.**

Kataisen hallituksen ohjelma

Esimerkissä 19 kuvataan varhaiskasvatuksen yhteyttä yhdenvertaisuuden toteutumiseen. Ensimmäisessä virkkeessä indefiniittimuotoinen intransitiivinen verbi *taataan* on retorisesti samaa perhettä hallitusohjelmissa tyypilliselle kielelle, jossa *taataan* ja *turvataan* esimerkiksi koulutus. Prosessityyppinä verbi on materiaallinen, mutta kyseessä ei ole konkreettinen tekeminen, vaan tässä yhteydessä *takaaminen* voidaan tulkita tekstin puhujan lupaukseksi tai takeeksi. Lauseen jäljessä oleva indefiniittimuotoinen predikaatti esittelee ja kuvaa toimintaa, joka *taataan*. Toisessa virkkeessä esitetään tavoitteen operationalisointi: lauseenalkuinen indefiniittiverbi *säädetään* viittaa lain muodostamiseen ja sulkee sisäänsä puhujan, tässä hallituksen, osaksi toimintaa. Hallitus siis säätelee lain varhaiskasvatuksesta edistääkseen kirjauksessa kuvattuja tavoitteita (operationalisoinneista ks. luku 2.3).

Kolmannessa virkkeessä lauseenalkuinen indefiniittimuotoinen ja materiaalista prosessityyppiä ilmaiseva verbi *selvitetään* kuvaa toimintaa, joka tässä on *esiopetuksen muuttaminen velvoittavaksi*. Predikaatti ilmaisee puhujan olevan mukana toiminnassa, joten voidaan olettaa, että hallitus osallistuu asian *selvittämiseen*. Selvitystyön tavoitteeksi kuvataan *varmistaa koko ikäluokan osallistuminen varhaiskasvatukseen*. *Varmistaa*-verbillä kuvataan jonkin asian vahvistamista tai varmuuden hankkimista jostakin (KS s.v. *varmistaa*). Kirjauksen laajempi tavoite, joka tarkentaa myös kolmatta virkettä, tulee ilmi kirjauksen viimeisessä virkkeessä, jossa kuvataan varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen

kehittämistä. Lauseenalkuinen indefiniittiverbi *kehitetään* on materiaalinen, ja predikaatin sijoittumisesta lauseessa voidaan päätellä, että tekstin puhuja osallistuu *kehittämiseen* (ks. esimerkki 7). Tasa-arvo konstruoidaan virkkeessä *tasavertaisina edellytyksinä*, jotka *koko ikäluokalle yhteinen* esiopetus ja perusopetus turvaavat. Esiopetus näin näyttäytyy yhtenä koulutuksellisen tasa-arvon elementtinä. Kun kirjauksen kaikki neljä virkettä tulkitaan yhteisessä kontekstissa, voidaan päätellä, että varhaiskasvatus ja esiopetus esitetään jonkinlaisena koulutus- ja kasvatuspohjana, jonka toivotaan olevan kaikille *velvoittava* ja sitä kautta tarjoavan tasa-arvoiset mahdollisuudet tulevaisuuteen. Tulkitsen varhaiskasvatuksen muuttamisen velvoittavaksi siis osaksi paitsi koulutuspolkuajattelua myös osaksi yksilökohtaisen tasa-arvodiskurssin kehittymistä: kun puhutaan jonkin asian tai elementin olevan pohja tai perusta jollekin, luodaan yhtäältä kuvaa arvoista ja periaatteista ja toisaalta mielikuvaa siitä, että kaikilla on yhteinen lähtöpiste, jonka jälkeen kukin etenee tahollaan. Näin tasa-arvo näyttäytyy sekä rakenteellisena että yksilökohtaisena, kun koulutus tarjoaa puitteet, mutta yksilö koulutuksessa on ryhmää merkityksellisempi.

Toisena osana koulutuspolkua on luontevasti peruskoulutus. Siinä missä varhaiskasvatus esitetään edellä yhteisenä pohjana kaikille, seuraava kirjaus esittää peruskoulun toki tasa-arvoisena mutta mahdollisuuksien tasa-arvoa lisäävänä instituutiona (esimerkki 20).

(20) Perusopetuksen järjestämisen lähtökohtina ovat laadukas ja turvallinen lähikoulu sekä yhtenäinen peruskoulu. **Vahvistetaan jokaisen yksilön mahdollisuutta oppimiseen sekä luovuuden, osaamisen ja erilaisten lahjakkuuksien kehittämiseen. Koulujen eriytyminen estetään. Parannetaan avohoidossa olevien oppivelvollisten oikeutta osallistua perusopetukseen sekä turvataan huostaan otettujen ja sijoitettujen lasten oikeus perusopetukseen.**

Kataisen hallituksen ohjelma

Esimerkissä 20 toisessa virkkeessä indefiniittimuotoinen ja materiaalista prosessia ilmaiseva predikaatti *vahvistetaan* on lauseen alussa, jolloin sen voi tulkita pitävän sisällään myös tekstin puhujan. Toisaalta kun edellisessä virkkeessä on puhuttu *yhtenäisestä peruskoulusta* ja jäljempänä samassa virkkeessä osallistujana on *jokainen yksilö*, voidaan tehdä johtopäätös, että indefiniittimuoto ilmaisee tässä paitsi koulutuksen kehityssuuntaa, jota hallitus toteuttaa, ja sen lisäksi toimii ikään kuin ohjeistuksena tai ylhäältä annettuna periaatteena heille, jotka ovat muun muassa *oppimisen, luovuuden ja osaamisen* kanssa tekemisissä, käytännössä siis opettajat ja muut koulutuksen parissa työskentelevät (passiivista ohjeistavassa funktiossa ks. mm. Maaniemi 2004). Tasa-arvon konstruoinnin

kannalta huomio kiinnittyy virkkeessä erityisesti substantiivilausekkeeseen *jokaisen yksilön* (ks. esimerkki 10 tässä tutkimuksessa). Substantiivilauseke korostaa sitä, kuinka *mahdollisuudet* esimerkiksi *oppimiseen* ovat yksilölliset. Näin rakennetaan mielikuvaa siitä, kuinka koulutuksellinen tasa-arvo on yksilöllinen ja yksilöön liittyvä ilmiö: kehittämisen kohteena ovat yksilön *mahdollisuudet*, joskin virkkeen semanttinen merkitys luo mielikuvan yksilön vapauksista ja vastuusta *luovuuden, osaamisen ja erilaisten lahjakkuuksien kehittämisessä*.

Kun toisessa virkkeessä puheena olivat yksilöt, kolmannessa virkkeessä tasa-arvo kytkeytyy instituutioihin, kouluihin. Lauseen viimeisenä on indefiniittimuotoinen, materiaalista prosessityyppiä ilmaiseva predikaatti *estetään*. Predikaatin sijoittuminen lauseen loppuun ohjaa huomion tekemisen kuvaukseen, jolloin keskiössä on *koulujen eriytyminen*. *Eriytyä*-verbillä kuvataan erilaiseksi kehittymistä (KS s.v. *eriytyä*), jolloin voidaan tehdä päätelmä, että koulujen eriytyemisellä tarkoitetaan nimenomaan kehittymistä laadullisesti erilaisiksi. Erilaiseksi kehittyminen tarkoittanee esimerkiksi koulujen kehittymistä hyväksi ja huonoiksi kouluiksi, millä voisi olla seurauksia esimerkiksi tasa-arvon toteutumisen tai oppimisen kannalta.

Kirjauksen viimeisessä virkkeessä nostetaan puheeksi kaksi erityisryhmää: *avohoidossa olevat oppivelvolliset sekä huostaan otetut ja sijoitetut lapset*. Molemmissa lauseissa materiaaliset prosessiverbit, jotka ovat indefiniittisiä ja intransitiivisia, on sijoitettu lauseiden alkuun P-prototyypin tapaan (ks. esimerkki 7). Näin ollen voidaan tehdä tulkinta, että hallitus asettaa tavoitteen *oikeuden parantamisesta* ja *oikeuden turvaamisesta*, ja samalla tuo tavoite toimii takeena tai lupauksena edellä kuvattujen erityisryhmien koulutuksellisten *oikeuksien* edistämiseksi.

Osana perusopetusdiskurssia Kataisen hallituksen ohjelmassa koulutukselliseen tasa-arvoon liitetään myös koulutuksen rahoituskysymykset, kuten esimerkissä 21.

(21) **Osana valtionosuusjärjestelmän uudistamista selvitetään perusopetuksen valtionosuuden perusteet tavoitteena tasa-arvoisen ja tasalaatuisen perusopetuksen saatavuuden varmistaminen myös jatkossa.** Uudistuksen tavoitteena on, että perusopetuksen rahoitus jatkossa perustuisi nykyistä enemmän perusopetuksen toimintaympäristöä kuvaaviin indikaattoreihin, esimerkiksi kunnan maahanmuuttajien väestöosuuteen, aikuisväestön koulutustasoon sekä työttömyysasteeseen.

Kirjauksen mukaan tavoitteena on *selvittää perusopetuksen valtiosuuden perusteet*, jotta tavoite tasa-arvoisesta perusopetuksesta toteutuisi. Materiaalisen prosessin muodostava indefiniittiverbi *selvitetään* on lauseen alkupäässä, jolloin lauseessa kuvattu toiminta nousee tarkastelun keskiöön ja tekstin puhuja tulee osaksi toimintaa. Toimintana kuvataan siis *perusopetuksen valtiosuuden perusteiden selvittäminen*, ja selvittämisen tavoitteeksi puolestaan kuvataan *tasa-arvoisen ja tasalaatuisen perusopetuksen saatavuuden varmistaminen myös jatkossa*, eli hallitus asettaa tässä tavoitteen omalle ja, kontekstista tulkiten, muun valtionhallinnon toiminnalle. Kokonaisuudessaan lauseen sananvalinnoista yhdessä rakenteellisten muotoseikkojen kanssa voidaan päätellä, että kyseessä on hallinnon ja rahoituksen perkaamisen prosessi, joka lopulta tähtää ihmisten väliseen koulutukselliseen tasa-arvoon. Huomionarvoista tämän kirjauksen osalta on se, että siinä keskitytään jälleen vahvasti peruskouluun ja peruskoulun rahoitukseen. Tämä tukee aiempien kirjausten linjaa siinä, että peruskoulutus nähdään koulutuksellisen tasa-arvon pohjana.

Edellä on käsitelty varhaiskasvatuksen ja peruskoulutuksen tasa-arvokysymyksiä. Yhtenä jatkumona toisaalta tasa-arvodiskurssille ja toisaalta koulutuspolkuajattelulle on aikuiskoulutuksen nostaminen esiin, kun aikuiskoulutusta käsitellään ryhmäkohtaisena koulutusmahdollisuutena (esimerkki 22).

(22) **Aikuiskoulutus on tasa-arvoisesti tarjolla koko aikuisväestölle.** Hallitus selvittää aikuiskoulutuksen julkisen rahoituksen uudistamista **tavoitteenaan tukea kansalaisten yksilöllisiin koulutustarpeisiin vastaamista** siirtymällä kansalaisten henkilökohtaisiin koulutustileihin.

Kataisen hallituksen ohjelma

Aikuiskoulutusta kuvataan relationaalisen prosessin kautta, jonka muodostaa verbiliitto *on tarjolla*. Verbiliitto kuvaa *aikuiskoulutusta* ja antaa sille ominaisuuden ja ilmenemismuodon, *aikuiskoulutusta on* jossakin ja sitä *tarjotaan*. *Tarjota*-verbi tarkoittaa sitä, kun ehdotetaan tai kehoitetaan ”jotakuta ottamaan jotakin vastaan” (KS s.v. *tarjota*). Se, että aikuiskoulutuksen kuvataan *olevan tarjolla* asettaa lauseen osallistujaroolin *koko aikuisväestön* aktiiviseen rooliin: on ehdotettu jotakin otettavaksi vastaan, ja on *aikuisväestön* vastuulla, tarttuuko se mahdollisuuteensa. *Aikuisväestöä* koskevaa tasa-arvoa konstruoidaan myös kvanttoripronominilla *koko*. *Koko*-pronomini on lauseessa kvantifioivassa käytössä eli tarkentamassa *aikuisväestön* lukumäärää tai suuruutta (VISK § 751) eli sitä, kuinka *aikuiskoulutus* on tarjolla kaikille, jokaiselle *aikuisväestössä*.

Kirjauksen toisessa virkkeessä hallitus on aktiivisessa roolissa materiaalisessa prosessissa *hallitus selvittää*. Kuten esimerkissä 21, myös aikuiskoulutuksen osalta taloudellinen näkökulma yhdistetään tasa-arvokysymyksiin. Hallituksen selvityksen tavoitteena kuvataan olevan *kansalaisten yksilöllisiin koulutustarpeisiin vastaamisen tukeminen*. Kansalaisten *koulutustarpeita* täydennetään adjektiiviattribuutilla *yksilölliset*, mikä konstruoi koulutuksellista tasa-arvoa yksilöllisenä ja yksilökohtaisena ilmiönä, myös aikuiskoulutuksen osalta. Samaa mielikuvaa tukee myös virkkeen lopussa kuvattu siirtyminen *henkilökohtaisiin koulutustileihin*. Lisäksi nimenomaan puhe *aikuiskoulutuksesta* antaa ymmärtää, että kyse on aikuisista kansankielisemmässä merkityksessä, jolloin voidaan ajatella, että aikuiskoulutus on jatkoa tai täydennystä muulle koulutuspolulle. Kokonaisuudessaan miellän kirjauksen osaksi aiemmin kuvattua näkökulmaa, jossa koulutus on jatkumo tai polku ja jossa tasa-arvo rakennetaan yksilökohtaiseksi kokemukseksi tuolla polulla.

Sipilän hallitusohjelmaan siirryttäessä yksilöllinen tasa-arvoisuus on jo huomattavasti korosteisempaa. Tekstissä yksilöllinen tasa-arvo, mahdollisuuksien tasa-arvo, on eksplisiittisesti ilmaistu, kuten esimerkissä 23.

(23) Suomalaisten osaamis- ja koulutustaso on noussut, **mikä tukee suomalaisen yhteiskunnan uudistumista ja mahdollisuuksien tasa-arvoa.**

Sipilän hallituksen ohjelma

Päälauseessa *suomalainen osaamis- ja koulutustaso* kuvataan aktiivisena subjektina, joka *on noussut*. Relatiivisessa sivulauseessa tulee ilmi tasa-arvon konstruoinnin ydin: päälauseessa ilmaistu *osaamis- ja koulutustason nousun* kerrotaan edistävän *mahdollisuuksien tasa-arvoa*. Mahdollisuuksien tasa-arvo määritellään muun muassa kokoomuksen periaateohjelmassa yhdistettynä yksilönvapauteen ja -vastuuseen. Periaateohjelmassa (Kokoomus 2016) todetaan mahdollisuuksien tasa-arvosta muun muassa seuraavasti: ”Yksilöiden vapaus ajatella ja toimia itsenäisesti sekä vähemmistöjen oikeudet ovat vapausaatteiden ydinasioita. Kokoomuksessa uskotaan mahdollisuuksien tasa-arvoon ja valinnanmahdollisuuksiin. Yksilöt tekevät päätöksiä ja valintoja yhteiskunnassa.” Kokoomuksen periaateohjelmasta juontuen voidaan tehdä päätelmä, että Sipilän hallituksen ohjelman kirjaus viittaa tässä nimenomaan yksilökohtaiseen ja yksilölliseen tasa-arvoon, johon linkittyä esimerkiksi valinnanvapaus.

Sipilän hallitusohjelmassa tasa-arvoa konstruoidaan myös toisella kirjauksella tasa-arvokysymykset yhdistyvät oppimiseen ja oppimisympäristöjen kehittämiseen (esimerkki 24).

(24) Päivitetään perusopetuksen oppimistapoja ja -ympäristöjä kehityksen haasteita vastaaviksi sekä painotetaan tulevaisuuden taitopohjaa. Hankkeen **tavoitteena on parantaa oppimistuloksia sekä kaventaa niissä syntyneitä eroja.**

Sipilän hallituksen ohjelma

Kirjauksen ensimmäisessä virkkeessä indefiniittiverbi muodostaa materiaalisen prosessin *päivitetään oppimistapoja ja -ympäristöjä*. Koska verbi on lauseen alussa, voidaan tehdä tulkinta, että puhuja on osana toimintaa (ks. Shore 1986, esimerkki 7). Tekstin puhuja siis osallistuu itse päivittämistoimintaan, ehkä ohjaa sitä. Toisessa lauseessa konstruoidaan tasa-arvodiskurssia yhdistettynä oppimiseen ja oppimisessa syntyvien erojen kaventamiseen. Relationaalista prosessia indikoiva verbiliitto *tavoitteena on* luo suhteen *hankkeen ja oppimistulosten parantamisen ja niissä syntyneiden erojen kaventamisen* välille. Hankkeen tavoitteena on siis jossain määrin tasa-arvon edistäminen, jos tasa-arvoksi lasketaan oppimistuloksissa syntyneiden erojen kaventaminen. Näin oppiminen – ja eritoten oppimistulokset – näyttäytyy yhtenä tasa-arvon elementtinä tai mittarina. Koulutuksellinen tasa-arvo on siis myös oppimisen tasa-arvoa.

7 SYRJÄYTYMISDISKURSSI

7.1 Yleisiä huomioita syrjäytymiskirjauksista

Syrjäytymisestä puhutaan tasa-arvoa pienemmässä mittakaavassa hallitusohjelmissa, ainakin niiden koulutus- ja tiedepolitiikan alaluvuissa. Syrjäytyminen näyttäytyy osana tasa-arvodiskurssia. Tausta-ajatuksena näyttää kantavan se, että kun koulutusta tarjotaan tasa-arvoisesti kaikille, se pitää nuoret koulutuksessa ja yhteiskunnassa kiinni. Koulutuksen on myös sanottu edistävän *aktiivista kansalaisuutta*. Näin tasa-arvo- ja syrjäytymisdiskurssit kytkeytyvät toisiinsa. Syrjäytymistä konstruoidaan myös hieman eri tavalla, joskin yhteisenä tekijänä on ilmiön tarkasteleminen osallistujaroolien kautta.

Syrjäytymisen konstruoinnissa on kaksi pääilmiötä: ensinnäkin syrjäytyminen liitetään aina *syrjäytyneiden* tai *syrjäytymisvaarassa olevien* ryhmään. Ryhmää ei kuitenkaan tarkenneta sen enempää. Usein syrjäytyneet esitetään myös toiminnan kohteina, joihin muun muassa *kiinnitetään huomiota*. Toinen tapa on ilmiön lähestyminen presuppositioiden ja ideologisten ilmausten kautta. Syrjäytyminen esitetään aina jo olemassa olevana ilmiönä. Lisäksi se esitetään ilmiönä, johon puuttumisen ja vaikuttamisen kerrotaan olevan välttämätöntä. Syrjäytymistä *ehkäistään* ja *lievennetään*, ja nämä tavoitteet esitetään aina yhteisesti jaettuna tavoitteena. Seuraavissa alaluvuissa pureudun tarkemmin syrjäytymisen konstruointiin erityisesti osallistujaroolien näkökulmasta.

7.2 1990-luku: Lipposen 1. ja 2. hallitus

1990-luvun syrjäytymisteemoja käsittelevissä hallitusohjelmakirjauksissa syrjäytymisen ehkäiseminen esitetään kyllä yhtenä koulutuksen tavoitteista, mutta vastuuta syrjäytymisen ehkäisemisestä ei anneta peruskoulutukselle, vaan vapaalle sivistystoimelle ja vapaa-aikapalveluille, kuten esimerkki 25 osoittaa.

(25) Moniarvoisen ja uusiutuvan kulttuuritoiminnan edistämiseksi korostetaan kulttuuri- liikunta- ja vapaa-aikatoiminnassa vapaan kansalaistoiminnan edellytyksiä. Veikkausvoittovarot kohdennetaan edelleen liikuntaan, taiteeseen, tieteeseen ja nuorisotoimintaan. **Erityistä huomiota kiinnitetään syrjäytymisvaarassa olevien ja syrjäytyneiden nuorten aseman parantamiseen.**

Lipposen 1. hallituksen ohjelma

Kirjauksen ensimmäisessä kahdessa virkkeessä kerrotaan *kulttuuri-, liikunta- ja vapaa-aikatoiminnasta*, mikä toimii viimeisen virkkeen tulkinnan kontekstina: ensinnäkin se on virkkeen tekstikonteksti, mutta toisaalta se kertoo siitä, miten syrjäytymisen konstruointi liitetään laajemmin. Kirjauksen viimeisessä virkkeessä otetaan suoraan kantaa siihen, että *erityistä huomiota kiinnitetään juuri syrjäytymisvaarassa olevien ja syrjäytyneiden nuorten aseman parantamiseen*. Lauseenalkuinen ja intransitiivinen prosessiverbi *huomiota kiinnitetään* on luonteeltaan materiaalisen ja mentaalisen prosessin yhdistelmä. Toisaalta kyse on mentaalisesta toiminnasta, huomion ohjaamisesta johonkin kohteeseen, toisaalta se voidaan tulkita materiaaliseksi tekemiseksi tässä asiayhteydessä. Shoren (2012, 166) mukaan inhimillistä käyttäytymistä kuvaavat prosessit ovat usein ”sekä että”-tyyppisiä, ja *huomion kiinnittäminen* on tulkintani mukaan inhimillistä toimintaa, vaikka se tässä tarkoittaakin muun muassa rahojen kohdentamista.

Esimerkin 25 prosessiverbiä tai verbirakennetta on syytä tarkastella itse prosessin lisäksi tarkemmin osallistujaroolien näkökulmasta. Tulkitsen *kiinnittää huomiota* samanlaiseksi merkitykseltään kuin *huomioida*-verbin. *Huomioida*-verbillä tarkoitetaan huomaamista, tarkkailua tai havaintojen tekemistä (KS s.v. *huomioida*). Kun predikaatti on lauseen alussa, lauseessa olennaiseksi nousee itse toiminta, ja voidaan olettaa, että puhuja on itse mukana toiminnassa. Tämä vaikuttaa merkittävästi roolien syntymiseen: lauseesta voidaan päätellä, että tekstin puhuja on se, joka kiinnittää huomiota *syrjäytyneisiin ja syrjäytymisvaarassa olevien nuorten asemaan*. Näin tullaan asettaneeksi kaksi roolia: tekijä ja tekemisen vastaanottaja. Toisaalta tekemisellä ei ole vastaanottajaa ollenkaan: puheena on kyllä *syrjäytyneet ja syrjäytymisvaarassa olevat nuoret*, mutta toimenpiteet eivät kohdistu suoraan heihin, vaan heidän *asemaansa*. Syntyy mielikuva, jossa joku, ehkä hallitus, tekee jotain jonkun ryhmän asioiden parantamiseksi koskaan ryhmää kohtaamatta. Huomionarvoinen asetelma on esimerkiksi siksi, että näin tulkiten kirjauksessa ei tähdätä suoraan syrjäytymisen ehkäisemiseen, vaan tietyn ryhmän aseman parantamiseen.

Kuten edellä huomattiin, Lipposen 1. hallituksen ohjelmassa syrjäytymisen ehkäiseminen ja vastuu syrjäytymisvaarassa olevista nuorista kohdennettiin vapaaseen sivistystyöhön, kulttuuritoimintaan ja veikkausvarojen jakamisperusteisiin. Kuten koulutuspolitiikassa yleisesti, myös syrjäytymisdiskurssissa näkyy 1990-luvun tietoteknistyminen. Lipposen 2. hallituksen ohjelmassa tietotekniikan kehitys nähdään yhtenä keinona myös syrjäytymisen ehkäisemiseen, kuten esimerkki 26 osoittaa.

(26) **Kansalaisten ja alueiden syrjäytymistä ehkäistään tuomalla tietoyhteiskunnan palvelut tasapuolisesti kaikkien ulottuville.** Parannetaan julkisten palveluiden saumattomuutta ja kustannustehokkuutta tieto- ja viestintätekniikan avulla huolehtien samalla tietoturvallisuudesta.

Lipposen 2. hallituksen ohjelma

Lauseen alussa on indefinittimuotoinen ja intransitiivinen verbi *ehkäistään*. *Ehkäistä-*verbillä tarkoitetaan estämistä tai torjumista (KS s.v. *ehkäistä*). Koska indefinittimuotoinen predikaatti on P-prototyyppiä (ks. esimerkki 7), se kohdentaa huomion itse tekemiseen eli tässä *syrjäytymisen ehkäisemiseen* (ks. Shore 1986). Tavoitteen keino ilmenee lauseen adverbiaalimääritteestä *tuomalla tietoyhteiskunnan palvelut*. Adessiivimuotoinen MA-infinitiivi ilmaisee jonkin toiminnan tapaa tai keinoa. Jos MA-infinitiivi esiintyy osana lausetta, jossa ei ole selkeästi tulkittavaa subjektia, infinitiivirakenne voi esiintyä ilman ”subjektin samastusta” (VISK § 494, § 515, § 520). Vaikka hallitseva verbi tässä lauseessa on epäagentiivinen, voidaan Shoren tulkintaa soveltaen kuitenkin todeta, että lauseen predikaatin viitatessa lähinnä tekstin puhujaan myös keinot infinitiivirakenne yhdistyy tekstin puhujaan. Tekstin puhuja, eli tässä hallitus, asettaa tavoitteeksi *ehkäistä kansalaisten ja alueiden syrjäytymistä*, ja omaksi keinokseen se asettaa *tietoyhteiskunnan palveluiden tuomisen tasapuolisesti kaikkien ulottuville*.

Verbirakenteiden lisäksi on syytä kiinnittää huomiota niihin osallistujarooleihin, joita lihavoidussa virkkeessä luodaan. Suoraan puheena olevia osallistujia koko virkkeessä on kaksi: *kansalaiset* ja *alueet*, joista molempiin liittyy virkkeen lopussa oleva *kaikkien*. *Syrjäytymisen ehkäisemisen* kohteena on ihmisryhmään viittaava *kansalaiset* ja abstraktio *alueet*. Lauseen lopussa on universaalinen kvanttoripronomini *kaikki*. *Kaikki*-pronomini ilmaisee sitä, että aiemmin sanottu koskee koko puheena olevaa joukkoa (VISK § 750). Lauseyhteydestä voidaan päätellä, että *kaikki* viittaa tässä lauseen alussa puheeksi otettuihin *kansalaisiin* ja *alueisiin*. *Kansalainen*-sanana tulkinta tässä on helpompi: sen voi olettaa viittaavan joko pelkästään Suomen kansalaisiin, mutta todennäköisempänä tulkintana pidän sitä, että *kansalainen* on tässä retorisisessa käytössä varmistamassa aiemmin annettua lupaa syrjäytymisen ehkäisemisestä. Monitulkintaisempi tulkinnaltaan on jonkinlaiseen rooliin viittaava sana *alue*. Sanalla *alue* voidaan viitata johonkin rajattuun maanpinnan osaan. Alue voi siis olla esimerkiksi kaupungin alue, viheralue, kielialue tai hallintoalue. (KS s.v. *alue*) Oletettavasti puheena on hallinnollinen *alue*, jolloin *alueella* on esimerkiksi oma koulu ja terveydenhoito. Kiinnostavampi on kuitenkin se, että *alueita* ei tarkenneta sen kummemmin eli lukija ei tiedä, tarkoitetaanko joitakin tiettyjä alueita vai alueita yleisesti. On kuitenkin

aika epätodennäköistä, että esimerkiksi pääkaupunkiseutu *alueena* olisi vaarassa syrjäytyä. Potentiaalisempina syrjäytyvinä alueina voisi ajatella esimerkiksi haja-asutusalueita.

Kirjauksessa syrjäytymisen ehkäiseminen yhdistyy näin *tietoyhteiskuntaan* eli kyseisen ajan kontekstia pohtien tietokoneiden ja matkapuhelinten tarjoamiin mahdollisuuksiin. Kun ne tarjotaan *tasapuolisesti kaikkien ulottuville*, syrjäytymisen ehkäisemiseen liittyy myös tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuus.

7.3 2000-luku: Jätteenmäen hallitus, Vanhasen 1. ja 2. hallitus

2000-luvulle tultaessa syrjäytymisen ehkäiseminen tehtävä yhdistyy sekä vapaa-aikapalveluihin, vapaaseen sivistystoimeen että peruskoulutukseen. Keinona syrjäytymisen ehkäisemiseen esitetään muun muassa tuki- ja erityisopetusta, kuten esimerkissä 27, joka on Jätteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelmasta.

(27) **Varhaisen puuttumisen ja ennaltaehkäisevien toimenpiteiden edistämiseksi lisätään tukiopetusta sekä vahvistetaan erityisopetusta ja oppilashuoltoa.** Korostetaan koulun ja kodin yhteistyötä.

Jätteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelma

Kirjauksessa ei eksplisiittisesti puhuta syrjäytymisestä, mutta termit *varhainen puuttuminen* ja *ennaltaehkäisevät toimenpiteet* ovat ammattislangin ilmauksia ja indikoivat näin erityis- tai ongelmatilanteita. Virkkeessä on kaksi verbirakennetta, jotka yhdistyvät tarkoitusta ilmaisevaan adverbiaalirakenteeseen *varhaisen puuttumisen ja ennaltaehkäisevien toimenpiteiden edistämiseksi*. Määritteen tehtävässä olevat translatiiviadverbiaalit ovat merkitykseltään finaalisia: niiden tehtävä on ilmaista, ”miksi tai mihin tarkoitukseen jokin on, annetaan tai saadaan” (VISK § 978). Tästä lauseesta voidaan siis tulkita, että *tukiopetuksen lisääminen ja erityisopetuksen ja oppilashuollon vahvistaminen* ovat tarkoituksia, jotka liittyvät *varhaisen puuttumisen ja ennaltaehkäisevien toimenpiteiden edistämiseen*.

Molempien verbilausekkeiden prosessiverbit ovat intransitiivisia ja indefiniittimuotoisia. Molemmat predikaatit ovat P-prototyyppisiä, jolloin korostuu itse toiminta ja voidaan ajatella, että tekstin puhuja on osana toimintaa (ks. Shore 1986, esimerkki 7). *Lisätä*-verbillä tarkoitetaan enentämistä tai vahvistamista (KS s.v. *lisätä*), ja

vahvistaa-verbillä puolestaan ilmaistaan jonkin vahvemaksi tekemistä jollakin keinolla (KS s.v. *vahvistaa*). Molemmilla prosessiverbeillä on jossain määrin samanlainen merkitys, sillä molemmat viittaavat nykytilanteen parantamiseen, vahvistamiseen ja ehkä resurssien lisäämiseen. Resurssien lisäämisen merkityksen voi päätellä ilmauksista itsestään: Kun *lisätään tukiopetusta*, voidaan tarkoittaa, että annettavia tukiopetustuntien määriä korotetaan. Jos tuntimääriä korotetaan, voidaan vetää johtopäätös, että tukiopetukseen kohdennetaan lisäresursseja vähintäänkin ajallisesti ja rahallisesti. Tämän lisäksi *vahvistetaan erityisopetusta ja oppilashuoltoa*, minkä voi olettaa liittyvän niin ikään henkilöresursseihin. *Erityisopetus* ja *oppilashuolto* ovat institutionaalisia abstraktioita, joihin lauseen tekeminen viittaa. Syrjäytymisen ehkäisemisen keinoiksi muodostuvat siis koulutukseen liittyvien instituutioiden *tukiopetuksen, erityisopetuksen ja oppilashuollon* vahvistaminen.

Jäätteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelmassa nostetaan ensimmäistä kertaa, ainakin tässä aineistossa, toisen asteen opinnot osaksi syrjäytymisen ehkäisemisen keinopakettia (esimerkki 28).

(28) Jokaiselle peruskoulun päättävälle **taataan jatko-opintopaikka**. Hallitus tehostaa toimia, joilla **peruskoulun jälkeen opintonsa keskeyttäviä ohjataan mielekkään, räätälöidyn opetuksen piiriin**. Koulutuksen **nivelvaiheisiin ja keskeyttämisen vähentämiseen kiinnitetään erityistä huomiota**. **Jatketaan toimia nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi**. Nuorten työpajat vakinaistetaan ja työkoulutoimintaa kehitetään.

Jäätteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelma

Ensimmäisessä lauseessa oleva indefiniittimuotoinen predikaatti on lauseen loppupuolella, jolloin lauseen tehtävän on kuvata puheena olevaa asiaa (ks. esimerkki 8). Prosessiverbinä *taataan* on perusmerkitykseltään materiaallinen, mutta tässä, kuten aiemmissa esimerkeissäkin, sen tulkinta on enemmän takeen tai lupauksen antaminen. Lauseessa merkitykselliseksi nousee asetettu osallistujarooli *jokainen peruskoulun päättävä* (ks. esimerkki 10). Puheena olevassa lauseessa viitataan siis kaikkiin *peruskoulunsa päättäviin*, joille *taataan opintopaikka*. Kvanttoripronomini ja *jokainen peruskoulun päättävä* muodostavat yhdessä lausekkeen, jossa merkitykselliseksi nousee pronominin lisäksi määrite *peruskoulun päättävä*. Jokainen yksittäinen peruskoulun päättävä oppilas muodostuu tässä merkitykselliseksi, ja syrjäytymisen yhtenä merkittävänä tekijänä esitetään siis nivelvaihe peruskoulun ja sitä seuraavien jatko-opintojen välillä – nivelvaiheisiin vedotaan myös jäljempänä kirjauksessa.

Toisessa virkkeessä hallitus ottaa aktiivisen toimijaroolin, kun se *tehostaa toimia*, joiden tavoitteena on saattaa opintonsa keskeyttäneet räätälöidyn opetuksen piiriin. Tulkinnan kannalta merkityksellisempi on relatiivilause päälauseen jäljessä. Sivulause on luonteeltaan epärestriktiivinen, jolloin sen tehtävä on kuvata edellä olevaa sanaa (VISK § 1069). Näin ollen sivulause tarkoittaa siis *hallituksen toimia*. Sivulauseessa prosessiverbi *ohjataan* on luonteeltaan materiaallinen, sillä *ohjata*-verbillä kuvataan esimerkiksi kulkusuunnan säätämistä (KS s.v. *ohjata*). Lause- ja tekstikontekstista voidaan kuitenkin päätellä, että kyseessä ei ole fyysinen ohjaaminen, vaan *ohjaaminen* liittyy aiemmin puheena oleviin *hallituksen toimiin*.

Kolmannessa virkkeessä oleva predikaatti on infinitiivimuotoinen, ja se sijoittuu lauseen loppuun, jolloin predikaatin tehtäväksi muodostuu puheena olevan asian kuvaaminen. *Kiinnittää huomiota* on merkitykseltään materiaallisen ja mentaalisen prosessin sekä että -muoto, sillä se viittaa toisaalta mentaaliseen tekemiseen, huomion kiinnittämiseen, ja toisaalta konkreettiseen huomiointiin (ks. esimerkki 25). Virkkeessä toiminnan kohteet ovat olennaiset. Substantiivilausekkeet *koulutuksen nivelvaiheet* ja *keskeyttämisen vähentäminen* kuvataan kehitettävänä prosesseina. *Koulutuksen nivelvaiheet* esitetään perusmuodossaan, mutta *keskeyttämisen vähentäminen* on nominaalistunut ilmaus eli *keskeyttäminen*-sana on johdettu verbistä *keskeyttää*. Shore (1992, 288) toteaa, että nominaalistuksessa on kyse tutun tiedon esittämisestä. Nominaalistuksella ikään kuin todetaan asia yhdessä ymmärretyksi. Tässä yhteydessä nominaalistus luo sen mielikuvan, että *keskeyttäminen* on yhdessä tiedostettu ja jaettu ongelma, ja sen *vähentäminen* on yhteinen tavoite.

Kirjauksen neljäs virke alkaa indefiniittimuotoisella predikaatilla *jatketaan*. Koska predikaatti on lauseen alussa, se korostaa puheena olevaa tekemistä ja sisällyttää tekstin puhujan itseensä (ks. Shore 1986, esimerkki 7). Hallitus siis esittäytyy aktiivisessa roolissa, kun *jatketaan toimia*. Aktiivisuudella en tässä viittaa aktiiviseen toimintaan vaan enemmänkin siihen, että hallitus tekee aktiivista ajatus- ja hallintotyötä tavoitteen edistämiseksi. Puheena esitetään olevan tarkentamaton joukko *nuoret*, ja *nuorista* puhutaan massana, sillä ilmauksessa ei esiinny ikään tai muuhun ominaisuuteen liittyviä tarkenteita. *Toimien* tavoite esitetään partisiippilausekkeen muodossa olevalla translatiivadverbiaalilla *syrjäytymisen ehkäisemiseksi*. Kuten edellisen esimerkin käsittelyssä todettiin, määritteenä toimivat translatiivadverbiaalit ilmaisevat jonkin asian tai toiminnan tarkoitetta tai tehtävää (VISK § 978). Neljättä virkettä ja siten *toimia syrjäytymisen ehkäisemiseksi* täydentää

viimeinen virke, jossa puhutaan *nuorten työpajojen vakinaistamisesta ja työkoulutoiminnan kehittämisestä*.

Edellä käsittelin Jäätteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelmia, joissa muun muassa peruskoulutus ja koulutuksen nivelvaiheet näyttäytyivät merkityksellisinä syrjäytymisen ehkäisemisessä. Vanhasen 2. hallitusohjelmaan siirryttäessä peruskoulutuksen ja toisen asteen koulutuksen merkitys syrjäytymisen ehkäisemisessä kasvavat verrattuna edelliseen hallitusohjelmaan, mikä käy ilmi esimerkeistä 29 ja 30.

(29) Oppilaitosverkkoa sopeutetaan väestökehitykseen koulutuksen saatavuus maan kaikissa osissa turvaten. Jokaiselle perusopetuksen päättävälle nuorelle **turvataan koulutuspaikka sekä riittävä opintojen ohjaus ja tukitoimet. Koulupudokkuutta vähennetään** kiinnittämällä huomiota erityisesti nivelvaiheisiin. Varmistetaan integroinnin riittävät tukitoimet. Erityiskoulut ja –luokat säilytetään vaihtoehtoina. Maahanmuuttajien kotoutumista ja työllistymistä edistetään koulutuksen keinoin.

Vanhasen 2. hallituksen ohjelma

Kirjausta taustoittavana elementtinä toimii kirjauksen ensimmäinen virke, jossa *oppilaitosverkkoa sopeutetaan*. Käytännössä *sopeuttaminen* tarkoittaa *mukauttamista* (KS s.v. *sopeuttaa*), mutta koulutuspoliittisessa keskustelussa *sopeuttaminen* on yleensä tarkoittanut vähentämistä. Ensimmäisen virkkeen voi siis tulkita sanovan, että koulutusta tarjoavien toimipisteiden määrää vähennetään, kun *oppilaitosverkkoa sopeutetaan*. Olennaisimmat tulkinnan kannalta ovat kuitenkin kirjauksen toinen ja kolmas virke.

Toisessa virkkeessä jälleen *turvataan koulutuspaikka jokaiselle peruskoulun päättävälle nuorelle*. Kirjaus on lähes identtinen esimerkin 28 kanssa. Uutena lisäyksenä virkkeeseen on kuitenkin tullut substantiivilauseke *riittävä opintojen ohjaus ja tukitoimet*. Substantiivilauseke yhdistyy prosessiverbiin *turvataan*, jolloin lupauksen alle sisältyvät niin *koulutuspaikka* kuin *riittävä opintojen ohjaus ja tukitoimet*. Edelliseen samanlaiseen virkkeeseen verrattuna vaikuttaa siis siltä, että tässä asiassa syrjäytymisen ehkäisemiseen panostetaan entistä enemmän.

Toisessa virkkeessä esitetään tavoite *koulupudokkuuden* vähentämisestä. Lauseessa strategiaksi on valittu puhua ilmiöstä sen sijaan, että puhuttaisiin ihmisryhmästä tai sellaisen toiminnasta. *Koulupudokas* tarkoittaa ihmistä, jolla peruskoulun oppimäärä on jäänyt tai jää mahdollisesti suorittamatta (KS s.v. *koulupudokas*). Tavoitteeksi näin kirjoittautuu vähentää peruskoulun keskeyttäneiden määrää. Tavoitteen saavuttamiskeino esitetään adessiivimuotoisella adverbiaalitäydennyksellä *kiinnittämällä huomiota*. MA-infinitiivin

adessiivimuodolla ilmaistaan sitä, miten ”hallitsevan verbin ilmaisema tilanne toteutuu” (VISK §494, § 515).

Huomionarvoista tässä kirjauksessa on se, millaiset osallistujaroolit tai -ryhmät liitetään osaksi syrjäytymispuhetta. Edellä on puhuttu *koulupudokkuudesta* ja *koulutuksen nivelvaiheista*, jolloin on luotu mielikuva syrjäytymisen ehkäisemisestä ja siihen liittyvistä toimista. Kirjauksen viimeisessä kahdessa virkkeessä puhutaan *integroinnista, erityiskouluista ja -luokista* sekä *maahanmuuttajista*. *Integroinnin* ja *erityiskoulujen ja -luokkien* voi jo kansantajuisesti ymmärtää liittyvän erityisoppilaisiin tai erityistä tukea tarvitseviin oppilaisiin. Kun samaan syssyyn asetetaan vielä tavoite, jossa *maahanmuuttajien kotoutumista ja työllistymistä edistetään*, tullaan yhdistäneeksi maahanmuuttajat osaksi erityislasten ja -nuorten ryhmää ja siten osaksi syrjäytymispuhetta. Näin ollen edellä mainitut ilmaukset konnotoituvat väkisinkin syrjäytymispuheeseen, jolloin tullaan luoneeksi mielikuva siitä, että erityislapsen ja -nuoren sekä maahanmuuttajat olisivat potentiaalisia syrjäytyjiä.

Kuten aiemmin olen todennut, samassa hallitusohjelmassa asetetaan myös perusopetus ja koulutuksen laatu yhdeksi syrjäytymistä ehkäiseväksi tekijäksi (esimerkki 30).

(30) Ikäluokkien pienentymisestä vapautuvat voimavarat käytetään koulutuksen laadun kehittämiseen. **Perusopetuksen voimavaroja vahvistamalla ehkäistään ja lievennetään lasten ja nuorten syrjäytymistä.**

Vanhasen 2. hallituksen ohjelma

Kirjauksen ensimmäisessä virkkeessä kerrotaan, kuinka *ikäluokat pienenevät* ja sitä myöten *vapautuu voimavaroja koulutuksen laadun kehittämiseen*. Toisessa virkkeessä syrjäytymisen ehkäiseminen liittyy *perusopetuksen voimavarojen vahvistamiseen*. Virkkeen verbirakenne *ehkäistään ja lievennetään lasten ja nuorten syrjäytymistä* yhdistyy virkkeen alussa olevaan adverbiaalimääritteeseen. Adessiivimuotoinen adverbiaalimäärite *vahvistamalla*, joka on MA-infinitiivin muodossa, kuvaa tekemisen keinoa (VISK § 494, § 515). *Vahvistamalla siis ehkäistään ja lievennetään*.

Kirjauksessa näkyy kahdenlaisia puheena olevia osallistujarooleja. Ensimmäinen osallistujarooli on aivan lauseen alussa, kun tavoitteeksi asetetaan *vahvistaa perusopetuksen voimavaroja*. Sanalla *voimavarat* viitataan muun muassa henkisiin voimavaroihin (KS s.v. *voimavarat*), jolloin sananvalinnan inhimillinen ulottuvuus tulee ilmi. *Perusopetuksen* rooli on institutionaalinen, joskin roolissa on inhimillinen vivahde. Toinen osallistujaroolien

indikaatio on ilmaus *lapset ja nuoret*. Rooli käy ilmi substantiivilausekkeesta *lasten ja nuorten syrjäytyminen*, joka toimii lauseen objektina. *Lasten ja nuorten* rooli yhdistyy paitsi *syrjäytymiseen* myös *perusopetuksen voimavaroihin*, kun aiemmin keinona esitetty *voimavaroja vahvistamalla* yhdistyy hallitsevaan verbirakenteeseen *ehkäistään ja lievennetään*.

Kolmannessa hallitusohjelman syrjäytymiskirjauksessa vapaa sivistystyö valjastetaan osaksi syrjäytymiskeskustelua, kun siinä asetetaan tavoite syrjäytymisvaarassa olevien sivistysmahdollisuuksista (esimerkki 31).

(31) Vapaan sivistystyön toimintaedellytykset turvataan. **Kehitetään maahanmuuttajien ja syrjäytymisvaarassa olevien aikuisten sivistysmahdollisuuksia.** Kansalais- ja työväenopistojen painopisteet määritellään paikallisella tasolla.

Vanhasen 2. hallituksen ohjelma

Ensimmäisessä virkkeessä indefiniittimuotoinen verbi *turvataan* kuvaa puheena olevaa tilannetta eli *vapaan sivistystyön toimintaedellytyksiä* sekä niiden *turvaamista*. Ensimmäinen virke toimii pohjana toiselle virkkeelle, joka on tässä yhteydessä tulkinnan kannalta merkityksellisin.

Lauseen alussa on sen predikaatti *kehitetään*. Verbi on indefiniittimuotoinen ja intransitiivinen, ja merkitykseltään se ilmaisee muun muassa muokkaamista ja muovaamista (KS s.v. *kehittää*). Koska predikaatti on lauseen alussa, se korostaa puheena olevaa toimintaa, tässä siis *sivistysmahdollisuuksien kehittämistä*. Konkreettinen liitos syrjäytymisen konstruointiin syntyy osallistujaroolien kautta. Puheena on kaksi ryhmää *maahanmuuttajat* ja *syrjäytymisvaarassa olevat aikuiset*, mikä ilmenee substantiivilausekkeesta *maahanmuuttajien ja syrjäytymisvaarassa olevien nuorten sivistysmahdollisuuksia*, joka on myös lauseen objekti. Kun nämä kaksi osallistujaroolia esiintyvät samassa lausekkeessa *ja*-konjunktiolla yhdistettynä, syntyy mielikuva kahdesta rinnasteisesta ryhmästä: *maahanmuuttajat* ja *syrjäytymisvaarassa olevat aikuiset*. Rinnasteisuus vaikuttaa kahdella tavalla: toisaalta ryhmät yhdistyvät *sivistysmahdollisuuksiin*, toisaalta syntyy mielikuva samalla tavalla näyttäytyivistä ryhmistä. Maahanmuuttajat näyttäytyvät siis potentiaalisesti *syrjäytyvinä aikuisina*. Rinnastus on erityisesti kyseisen mielikuvan vuoksi merkityksellinen, sillä kuten aiemmin olen todennut, kielelliset valinnat, representaatiot ja niiden kautta syntyvät diskurssit konstruoivat ympäröivää maailmaa.

7.4 2010-luku: Kiviniemen hallitus, Kataisen hallitus ja Sipilän hallitus

2010-luvulle tultaessa syrjäytymistä käsittelevissä kirjauksissa otetaan uudenlaisia teemoja käsittelyyn. Esimerkiksi työelämä ja nimenomaan työelämästä syrjäytyminen näyttävät isommassa roolissa. Syrjäytyminen teemana yhdistyy edelleen vahvasti esimerkiksi toisen asteen koulutuksen suorittamiseen.

Kiviniemen hallituksen ohjelmassa, kuten aiemmin totesin, ei ole suoraan koulutukselliseen tasa-arvoon liittyviä kirjauksia. Ohjelmassa puhutaan kuitenkin syrjäytymisestä, ja syrjäytyminen esitetään suhteessa työelämään, mikä näkyy esimerkiksi 32.

(32) **Nuorten varhaista syrjäytymistä työmarkkinoilta ehkäistään.** Hallituksen tavoitteena on **varmistaa koulutuspaikka jokaiselle perusopetuksen päättävälle nuorelle.** Työvoimapolitiikan toimissa otetaan huomioon kasvanut nuoriso- ja pitkäaikaistyöttömyys.

Kiviniemen hallituksen ohjelma

Ensimmäisessä lauseessa lauseen predikaattiverbi *ehkäistään* on K-prototyyppiä, jolloin lauseen tehtäväksi muodostuu puheena olevan tilanteen tai asian kuvaaminen (ks. Shore 1986, esimerkki 8). Lauseen objektina on substantiivilauseke *nuorten varhainen syrjäytyminen*, jolloin *nuoret* esiintyvät osana objektia omassa roolissaan. Huomionarvoista tässä kirjauksessa on muutos syrjäytymisen konstruoinnissa: puheena ensimmäisessä lauseessa on *varhainen* syrjäytyminen. Adjektiiviattribuutti *varhainen* täydentää pääsanaa *syrjäytyminen*. Iso suomen kielioppi ei tunnusta adjektiiviattribuuttia lauseenjäsenenä, vaan ISK:n mukaan on lausekkeen sisällä olevia pääsanana määritteitä tai täydentäviä ilmauksia (VISK § 867). En tulkitse adjektiiviattribuuttia erillisenä lauseenjäsenenä, mutta terminä se on tässä tarkoituksessa spesifimpi ja perustellumpi kuin pelkkä ”määrite”. *Varhainen*-sana viittaa aikaisuuteen (KS s.v. *varhainen*), jolloin syrjäytymisen puuttumisen yhdeksi tavoitteeksi muodostuu puuttua siihen sen alkuvaiheessa.

Kirjauksen toisessa virkkeessä hallitus esittää oman *tavoitteensa*. Essiivinsijaisena adverbiaalina yleensä abstraktin merkityksen saavan substantiivin kanssa (VISK § 976), kuten tässä *tavoitteena on*. Tavoite on merkitykseltään abstrakti, mutta lauseyhteydestä voi päätellä sen viittausuhteet ja merkityksen. Kirjauksen toisessa virkkeessä *tavoite*-sanaa täydennetään kahdesta suunnasta: tavoitteen kuvataan olevan *hallituksen*, ja tavoitteena on *varmistaa koulutuspaikka*. On kuitenkin huomioitava, että edellisiin kirjauksiin verrattuna

saman teeman ilmaisussa on tapahtunut sekä leksikaalinen että semanttinen muutos. Aiemmissa kirjauksissa hallitus on *taannut* tai *turvannut* koulutuspaikan, jolloin ilmauksessa on korostunut lupaus tai tae (ks. esim. esimerkit 28 ja 29). Käsittelyssä olevassa kirjauksessa sanotaan, että on *tavoite*, mutta samassa yhteydessä ei esitetä takeita sen toteutumisesta.

Kirjauksen osallistujaroolit ovat hyvin samanlaiset kuin aiemmissa kirjauksissa: ensimmäinen virke puhuu *nuorten* varhaisesta syrjäytymisestä, ja toisessa virkkeessä puheena on *jokainen perusopetuksen päättävä nuori*. Näin syrjäytyminen liittyy tässä asiayhteydessä nuoriin ja koulutuksen nivelvaiheisiin samaan tapaan kuin esimerkeissä 28 ja 29. Kirjauksen viimeinen virke korostaa osallistujarooleja, kun siinä puhutaan *nuoriso- ja pitkäaikaistyöttömyydestä*.

Edellä olen käsitellyt Mari Kiviniemen hallituksen ohjelman syrjäymistä konstruoivaa kirjausta, jossa syrjäytyminen yhdistyi työelämään sekä koulutuksen nivelvaiheisiin. Kataisen hallituksen ohjelmassa syrjäytymisen ehkäiseminen esitetään paitsi suhteessa koko koulutuspolkuun myös muista ohjelmista poiketen päivähoiton asiana (esimerkki 33).

(33) Päivähoito säilyy subjektiivisena oikeutena. Päivähoitojärjestelmää kehitetään tarjoamaan perheille mahdollisuuksia päivähoiton joustavampaan käyttöön. Varmistetaan lasten päivähoiton turvallisuus ja korkea laatu. **Päivähoitoa syrjäytymistä ennaltaehkäisevänä palveluna kehitetään.** Päivähoito säilytetään maksuttomana pienituloisille perheille eivätkä maksut muodosta työllistymiskynnystä.

Kataisen hallituksen ohjelma

Päivähoito syrjäytymistä ehkäisevänä palveluna tulee ilmi vasta kirjauksen neljännessä virkkeessä. On kuitenkin syytä tarkastella aiempia virkkeitä, jotta neljäs virke saa ymmärrettävän kontekstin. Ensimmäisessä virkkeessä aktiivimuotoisella verbillä *säilyy* muodostetaan relationaalinen prosessi *päivähoiton ja subjektiivisen oikeuden* välille. Lause asettaa presupposition, jonka mukaan päivähoito on nykyisellään subjektiivinen oikeus, sillä *säilyä*-verbillä kuvataan olemista tai pysymistä (KS s.v. *säilyä*).

Seuraavassa kahdessa virkkeessä en tartu kovinkaan syvällisesti rakenteellisten valintojen tuomaan merkityksen muodostukseen, vaan keskityn enemmän siihen, mihin teemoihin *päivähoito* liittyy, sillä teemojen ja kontekstin ymmärtäminen on tässä olennaisempaa. Toisessa virkkeessä *päivähoito* yhdistyy työelämän teemoihin, mikä ilmenee lauseenvastikkeesta *tarjoamaan perheille mahdollisuuksia päivähoiton joustavampaan käyttöön*. Osallistujaroolissa esitetään *perheet*, jolloin voidaan olettaa, että puhutaan ryhmästä, joissa on ainakin yksi aikuinen ja lisäksi ainakin yksi lapsi (ks. KS s.v.

perhe). Ilmauksen *joustavampaan käyttöön* voisi olettaa liittyvän päivähoidon mahdollisuuksien käyttämiseen, kuten esimerkiksi perheen työssä käymisen mahdollisuuksien parantamiseen. Kolmannessa virkkeessä puhutaan päivähoidon *turvallisuudesta* ja *laadusta*, jotka kytkeytyvät päivähoitodiskurssin osaksi kirjauksessa.

Neljännessä lauseessa indefiniittimuotoinen predikaatti on K-prototyyppiä (ks. Shore 1986, esimerkki 8). Näin ollen lauseessa korosteiseksi nousee substantiivilauseke ja lauseen objekti *päivähoito syrjäytymistä ennaltaehkäisevänä palveluna*. Adjektiiviattribuutti *ennaltaehkäisevä* luo mielikuvan siitä, että päivähoidolla voidaan vaikuttaa syrjäytymiseen ennen kuin varsinaista syrjäytymistä tapahtuu. Tähän viittaa erityisesti sananvalinta *ennaltaehkäisevä*. Yhdyssanan alkuosa *ennalta* tarkoittaa 'ennalta, ennakolta' (KS s.v. *ennalta*), jolloin merkitykseksi muodostuu ikään kuin "ennen syrjäytymistä". Tämä liittyy *päivähoidon* osaksi syrjäytymisen ehkäisemisen konstruointia. Tulkinnanvaraista on kuitenkin se, millaisena *päivähoidon ennaltaehkäisevyys* näyttää: Yhtäältä sen voi olettaa viittaavan subjektiiviseen päivähoito-oikeuteen, jolloin potentiaalisena syrjäytyjänä esiintyisi päivähoitoa saava lapsi. Toisaalta sen voisi yhdistää aiemmissa virkkeissä implisiittisenä ilmi tullut viittaus työelämään. Kun lapsen päivähoito on järjestetty, vanhemman tai vanhempien on mahdollista käydä töissä. Työelämäviitteistä tulkintaa tukee se, että työttömyyden on katsottu olevan yksi syrjäytymisen riskitekijöistä (ks. luku 1.2). Lisäksi on huomioitava, että kirjauksen viimeisessä virkkeessä puhutaan *maksuttomasta päivähoidosta pienituloisille* sekä siitä, että päivähoitomaksut eivät muodosta *työllistymiskynnystä*. Nämä molemmat tukevat ajatusta siitä, että päivähoidon järjestäminen syrjäytymisen ehkäisemiseksi on vahvasti työelämäkysymys.

Kataisen hallituksen ohjelmassa koulutuspolkuajattelu näkyy tasa-arvodiskurssin lisäksi myös syrjäytymisen ehkäisemisen konstruoinnin keinoissa, kuten esimerkki 34 osoittaa.

(34) Kehitetään opiskelijahuoltoa yhdessä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa. **Moniammatillinen oppilashuolto ennaltaehkäisee lasten ja nuorten syrjäytymistä kaikilla koulutusasteilla.** Erityis- ja tukiopetuksen riittävä tarjonta turvataan.

Kataisen hallituksen ohjelma

Esimerkissä 35 toinen virke on kokonaisuudessaan tulkinnan kannalta oleellisin, joten keskityn kirjauksen kohdalta lähinnä siihen. Toki on hyvä huomioida myös ensimmäinen ja kolmas virke, sillä ne toimivat keskimmäisen virkkeen lähikontekstina.

Toisessa virkkeessä aktiivimuotoinen verbi *ennaltaehkäisee* saa ympärilleen materiaalisen prosessin sekä erilaisia osallistujaryhmiä. Ensimmäinen osallistuja on institutionaalinen *moniammatillinen oppilashuolto*. Roolin instituutiolle luo yksikön kolmannessa persoonassa esitetty lauseen predikaatti – *oppilashuolto* on siis kuin aktiivinen toimija. Tekstin kontekstista voidaan kuitenkin päätellä, että *oppilashuolto* ei yksin tee mitään, vaan oppilashuollon *moniammatillinen* yhteisö todennäköisesti vaikuttaa *ennaltaehkäisevään* toimintaan. Toinen osallistujarooli on *lapset ja nuoret*, joka esiintyy osana substantiivilauseketta, joka on lauseen objekti. Näin ollen aktiivisena toimijana esiintyvä institutionaalinen *moniammatillinen oppilashuolto* vaikuttaa *lasten ja nuorten* ryhmän *syrytyymiseen*.

Aiemmin puheena ollut koulutuspolkuajattelu tulee ilmi materiaalisen prosessin olosuhteiden kuvauksesta. Halliday (1994, 151) kuvaa termillä olosuhteet (*circumstances*) niitä rakenteen ilmauksia, jotka jollain tavalla laajentavat verbiprosessia. Olosuhteet voivat tarkoittaa lauseessa esimerkiksi aikaa, tapaa, paikka tai toiminnan syytä. Tässä kirjauksessa olosuhteita kuvaa ilmaus *kaikilla koulutuksen tasoilla*. Syrytyymisen ehkäisemisen jonkinlaisena tapahtumapaikkana siis esitetään *kaikki koulutuksen tasot*, jolloin syrytyminen osaksi tasa-arvodiskurssissa esiin tullutta ajatusta koulutuksesta polkuna.

Kataisen hallitusohjelma jatkaa niin ikään aiempien hallitusohjelmien tavoitetilaa siinä, että peruskoulun päättäneille tarjotaan jokin jatko-opintopaikka tai muu etenemispolku (esimerkki 35).

(35) Jokaiselle peruskoulun päättäneelle taataan koulutuspaikka **lukioissa, ammatillisissa oppilaitoksissa, oppisopimuksessa, työpajassa, kuntoutuksessa tai muulla tavoin**.

Kataisen hallituksen ohjelma

Kataisen hallitusohjelmassa hallitus asettaa aiempien hallitusohjelmien, pl. Kiviniemen hallituksen ohjelma, tapaan takeen tai lupauksen koulutuspaikan tarjoamisesta. Huomionarvoista tässä kirjauksessa on kuitenkin se, että aiempiin verrattuna mahdollisten etenemisväylien kirjo on esitetty laajempaan kuin aiemmin. Jos aiemmin puhuttiin pelkästään *koulutuspaikasta*, tässä kirjauksessa niitä esitetään olevan merkittävästi enemmän. Esimerkiksi toisen asteen muodollisen koulutuksen tarjoamat mahdollisuudet on purettu kolmeen osaan: *lukio, ammatillinen oppilaitos ja oppisopimus*. Näiden lisäksi tarjolle esitetään *työpaja ja kuntoutus*, jotka sanoina eivät viittaa muodolliseen koulutukseen vaan kevyempään, harrastusmaisempaan toimintaan, jonka tavoitteet ovat oletettavasti muualla.

Koulutuksen jatkaminen ei kuitenkaan ole mahdollista, vaan esimerkiksi elämänhallintaan tai sairauteen liittyvät tekijät vaikuttavat siten, että *kuntoutus* tai *työpaja* ovat soveltuvimmat vaihtoehdot (Nuorisotakuu 2016a). Näin syrjäytymiskurssiin tulevat mukaan myös ne nuoret, joille taattu *koulutuspaikka* ei ole vaihtoehto.

Edellä syrjäytyminen yhdistyi osaksi sekä muodollista koulutusta että vapaamman toiminnan, kuten työpajojen ja kuntoutuksen, teemoja. Kuten esimerkistä 36 ilmenee, myös vapaa sivistystyö valjastetaan osaksi syrjäytymisen ehkäisemisen kulkua.

(36) Hallitus edistää vapaata sivistystyötä **vastaamaan muutoin koulutustarjonnan ulkopuolelle jäävien ryhmien sivistyksellisiin tarpeisiin ja edistämään maahanmuuttajien kotoutumista**. Vapaa sivistystyön yhteiskunnallisen koulutuksen osuutta lisätään.

Kataisen hallituksen ohjelma

Hallitus esitetään aktiivisessa roolissa, joka edistää vapaata sivistystyötä. Tämä käy ilmi lauseen aktiivimuotoisesta predikaatista *edistää*. Lauseessa on kaksi MA-infinitiivilauseketta, jotka täydentävät lauseen predikaatin lisäksi objektilauseketta *vapaata sivistystyötä*. Molemmat MA-infinitiivilausekkeet ovat illatiivimuotoiset, ja ne liittyvät liikettä tai siirtämistä ilmaisevaan verbiin, joka tässä lauseessa on *edistää*. Kun infinitiivilausekkeet liittyvät verbiin, muodostuu ”siirtämis- tai asettamismuotti”. Siirtämis- tai asettamismuotilla ilmaistaan transitiivisen lauseen osalta sitä, mitä objektin tarkoitteelle tapahtuu. (VISK § 121, § 470, § 479.) Ensimmäisessä lauseessa infinitiivilausekkeet täydentävät siis objektilauseketta *vapaa sivistystyö*, jolle siis ”tapahtuu” se, että se *vastaa muutoin koulutustarjonnan ulkopuolelle jäävien ryhmien sivistyksellisiin tarpeisiin ja edistää maahanmuuttajien kotoutumista*.

Verbiin liittyvien lausekkeiden sisällä on syytä tarkastella myös lausekkeissa esitettyjä osallistujarooleja. Ensimmäisessä infinitiivilausekkeessa puheena on *muutoin koulutustarjonnan ulkopuolelle jäävät ryhmät*. Ryhmän koostumusta tai laatua ei tarkenneta, vaan ryhmästä syntyy mielikuva henkilöimättömänä massana. Luonnehdinta on ajatukseltaan sama kuin Pällin kuvaama jako sisä- ja ulkoryhmiin (ks. Pälli 2003). Tekstin puhuja ei luo itsensä ympärille sisäryhmää, mutta kun ilmausta tutkii tarkemmin, siinä presupponoidaan kaksi ryhmää. Merkittävin ilmaus presupposition luomisessa on *ulkopuolelle jäävät ryhmät*. *Ulkopuolella*-sana viittaa jo merkitykseltään ulko-osassa tai poissa jonkin piirissä olemista (KS s.v. *ulkopuoli*). *Ulkopuolen* vastakohta on luonnollisesti *sisäpuoli*, jolloin syntyy ryhmien vastakkainasettelu. *Jäädä*-verbillä taas ilmaistaan jossakin

pysymistä tai lähtemättä jättämistä (KS s.v. *jäädä*). Kun joku tai jokin jää *ulkopuolelle*, syntyy mielikuva staattisesta tilasta, jossa joku tai jokin on sisäpuolella ja jokin toinen ulkopuolella. Presuppositioksi muodostuu siis se, että on olemassa jokin sisäryhmä, jonka ulkopuolelle osa jää, ja sisäryhmää ovat koulutuksen piirissä olevat ryhmät. Tämän ajatuksen kautta syrjäytyminen yhdistyy näin koulutukseen ja koulutuksen piirissä olemiseen, mikä on myös yksi syrjäytymistä ehkäisevä tekijä (ks. luku 1.2).

Toinen huomio osallistujarooleista on se, että jälleen kerran *koulutuksen ulkopuolelle jäävien*, ja siten potentiaalisesti syrjäytyvien, yhteydessä ja rinnasteiseksi syrjäytyneiden joukkoon asetetaan *maahanmuuttajat*. Toisessa infinitiivilausekkeessa, joka niin ikään viittaa pääverbiin *edistää*, edistämistoiminta liittyy *maahanmuuttajien kotoutumiseen*. Kotoutumisen edistäminen yhdistyy näin *vapaan sivistystyön edistämiseen*, joka on hallituksen tavoite. Samalla se kuitenkin yhdistyy *koulutustarjonnan ulkopuolelle jääviin ryhmiin*, sillä ne esiintyvät samassa virkkeessä, joskin eri lausekkeissa. Huomionarvoista on toki sekin, että *koulutustarjonnan ulkopuolelle jäävillä ryhmillä* esitetään olevan *sivistyksellisiä tarpeita*, kun taas *vapaa sivistystyö* maahanmuuttajien kohdalla liittyy *kotoutumisen edistämiseen*.

Edellä käsitellyssä Kataisen hallitusohjelmassa syrjäytymisen ehkäiseminen yhdistettiin eri koulutustasoille käsitellen eri toimijaryhmiä. Sipilän hallitusohjelmassa syrjäytymiskysymykset yhdistyvät niin ikään koulutukseen ja työelämään, joskin näkökulma on enemmän rakenteissa ja prosesseissa. Työelämä nostetaan kahdessa kirjauksessa esiin (esimerkit 37 ja 38).

(37) Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten määrä on vähentynyt. Koulutuksen keskeyttäneiden määrä on laskenut.

Sipilän hallituksen ohjelma

Muista hallitusohjelmista poiketen Sipilän hallituksen ohjelmassa asetetut tavoitteet on ilmaistu perfektimuodossa, mikä sinänsä on jo kielen rakenteeseen liittyvä muutos. Kirjaus esiintyy hallitusohjelmassa *Hallituskauden tavoitteet* -otsikon alla, mikä selittänee perfektimuodon valintaa. Perfektimuotoisissa lauseissa on ikään kuin implisiittisesti ilmaistuna se, että hallituskauden loppuun mennessä puheena olevat asiat ovat tapahtuneet. Perfektimuodolla voidaan viitata myös tulevaisuuteen. Perfektillä voidaan viitata tulevaan aikaan siten, että verbin tarkoitteen ajankohtaa siirretään myöhemmäksi esimerkiksi jollakin ajan ilmauksella, kuten *pian* tai *siihen mennessä*. (VISK § 1547.) Sipilän hallitusohjelman

perfektimuodoissa ei ole eksplisiittisesti ilmaistu ajankohtaa tai muuta, joka siirtäisi puheena olevan toiminnan tulevaisuuteen. Otsikko *hallituskauden tavoitteet* ilmentää kuitenkin jonkinlaista ajanmäärettä, joten kontekstista voidaan tehdä tulkinta, että perfektimuodot viittaavat tässä yhteydessä tulevaisuuteen.

Ensimmäisessä lauseessa verbiliiton *on vähentynyt* ympärille muodostuu prosessi, joka on relationaalisen ja materiaalisen prosessin ”sekä että”-muoto. Prosessi on relationaalinen siksi, että se kuvaa kahden ilmiön suhdetta toisiinsa: on instituutiot *koulutus* ja *työelämä*, joiden *ulkopuolella* on joukko *nuoria*. Näiden ilmiöiden keskinäisen suhteen kehittymistä kuvataan verbiliitolla *on vähentynyt*. Mutta koska relationaalinen prosessi kuvaa suhteita staattisessa tai lähes staattisessa muodossa, prosessi saa materiaalisia piirteitä (relationaalisen prosessin luonteesta ks. luku 5.2.3). Prosessin kautta kirjauksessa tulee ilmi myös osallistujaryhmä *koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret*. Samaan tapaan kuin esimerkissä 36, lauseessa rakennetaan kahdenlaista ryhmää: ne, jotka ovat sisäpuolella ja ne, jotka ovat ulkopuolella. Lauseessa annetaan siis ymmärtää, että on kahdenlaisia *nuoria*.

Toisessa virkkeessä syntaktinen ja semanttinen rakenne on hyvin samanlainen kuin ensimmäisessä virkkeessä. Erona ensimmäiseen virkkeeseen on siinä, että toisessa virkkeessä luodaan toinen osallistujaryhmä, *koulutuksen keskeyttäneet*. Ryhmän ilmaus rakentuu adjektiivistuneen, monikkomuotoisena ilmenevän partisiipin *keskeyttänyt* ympärille. Adjektiivistumisessa on kyse siitä, että partisiippimuoto leksikaalistuu. Adjektiivistunut partisiippi saa adjektiivin käyttömuotoja esimerkiksi taipumisen suhteen. (VISK § 521, § 630.) On syytä kiinnittää huomiota siihen verbiin, josta adjektiivistuminen on leksikaalistunut. *Keskeyttää*-verbissä toimijalla on aktiivinen rooli, toimiva subjekti siis itse *keskeyttää*. Tämä luo ilmaukseen ja siten osallistujarooliin näkökulman, jossa puheena olevan joukon edustajat ovat itse koulutuksensa *keskeyttäneet*. Tällöin koulutuksen kesken jättäminen näyttäytyy helposti yksilön omana valintana. Ilmauksessa ei kuitenkaan ole selkeää pääsanaa, johon partisiippimuotoinen *keskeyttänyt* viittaisi, jolloin avoimeksi jää, millaisena *koulutuksen keskeyttäneet* näyttäytyvät (vrt. edellä kuvatut *nuoret*). Ainoaksi ryhmää määrittäväksi tekijäksi muodostuu *koulutuksen keskeyttäminen*.

Ohjelman toisessa syrjäytymistä käsittelevässä kirjauksessa syrjäytyminen yhdistyy toistamiseen työelämäteemoihin. Aiemmistä poikkeavana nostona samassa yhteydessä puhutaan muun muassa mielenterveyspalveluista ja nuorten palkkatuesta (esimerkki 38).

(38) Kaikille peruskoulun päättävälle taataan koulutus-, työ- tai kuntoutuspaikka. **Vahvistetaan etsivää nuorisotyötä ja työnetsijätoimintaa sekä nuorten mielenterveyspalveluita. Kehitetään nuorten palkkatukea ja Sanssi-korttia työntekoon kannustavampaan suuntaan.**

Sipilän hallituksen ohjelma

Aiempien ohjelmien tapaan myös Sipilän hallitusohjelmassa *peruskoulun päättävälle taataan koulutus-, työ- tai kuntoutuspaikka*. Toisessa lauseessa materiaallinen prosessi rakentuu lauseen predikaatin *vahvistetaan* ympärille. Koska indefiniittimuotoinen predikaatti on lauseen alussa, lauseessa korostuu puheena oleva toiminta. Samalla tekstin puhuja tulee osaksi toimintaa (ks. Shore 1986). Lauseessa on kolme objektia: *etsivä nuorisotyö, työnetsijätoiminta ja nuorten mielenterveyspalvelut*. Etsivällä nuorisotyöllä tarkoitetaan ”erityisnuorisotyötä, jonka tehtävänä on auttaa alle 29-vuotiaita nuoria, jotka ovat koulutuksen ja työmarkkinoiden ulkopuolella tai jotka tarvitsevat tukea saavuttaakseen tarvitsemansa palvelut”. Etsivä nuorisotyö perustuu vapaaehtoisuuteen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016c.) Työnetsijätoiminta puolestaan on osa nuorisotakuuta (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016d). Näin ollen tae *koulutus-, työ- tai kuntoutuspaikasta* yhdistyy myös rakenteisiin, jotka tukevat ensimmäisessä virkkeessä asetettua lupausta. Toisaalta syrjäytymisen ehkäiseminen yhdistyy rakenteisiin, malleihin ja prosesseihin, kun tavoitteeksi asetetaan *vahvistaa* opetus- ja kulttuuriministeriön luomia instituutioita, kuten etsivä nuorisotyö.

Toisessa lauseessa työelämä yhdistyy palkkatukeen ja Sanssi-korttiin. Lauseen alussa on indefiniittimuotoinen verbi, jolloin tässäkin lauseessa huomio kiinnittyy puheena olevaan toimintaan eli *nuorten palkkatukeen ja Sanssi-korttiin*. Voidaan myös olettaa, että tekstin puhuja on osana toimintaa (ks. Shore 1986). Lauseen objekteina ovat *nuorten palkkatuki* sekä *Sanssi-kortti*. Nuorten palkkatuki ja Sanssi-kortti ovat molemmat työnantajalle maksettavaa tukea, jotta nuoren palkkaaminen olisi pienempi riski työnantajalle. Sanssi-kortti on suunnattu alle 30-vuotiaalle työttömälle työnhakijalle, ja palkkatukea hakee työnantaja, ei työnhakija. (TE-palvelut 2016.) Tässä kontekstissa on kiinnitettävä huomiota materiaallisen prosessin olosuhteisiin, joita ilmentää ilmaus *työntekoon kannustavampaan suuntaan*. Hallidayn (1994, 151) mukaan termillä *olosuhteet* kuvataan lauseessa olevia ympäristötekijöitä, kuten paikkaa, toimintatapaa tai keinoa. Ilmaus *työntekoon kannustavampaan suuntaan* on toiminnan tavoitteen määrite ja toiminnan raami, eli se kertoo sen, millä ehdoilla *kehitetään nuorten palkkatukea ja Sanssi-korttia*. Kun ottaa huomioon, että palkkatuki ja Sanssi-kortti ovat työnantajalle maksettavaa tukea, *työntekoon*

kannustavampaan suuntaan saa tässä yhteydessä erikoisen kaiun. Sanana *työnteko* tarkoittaa työn tekemistä tai työskentelyä (KS s.v. *työnteko*). Tulkitsen *työnteko*-sanana merkityksen yksilön työskentelyyn viittaavaksi enkä siis abstraktiksi käsitteeksi, jolla viitataan yleisesti työhön, jota joku tekee. Näin olleen olosuhteena toimiva määräite luo mielikuvan siitä, että työn tekemisen vähyys on *nuorista* itsestään kiinni. Palkkatukea tulisi kehittää siis siihen suuntaan, että nuori tekisi enemmän töitä sen sijaan, että työnantajat palkkaisivat nuoria herkemmin. Huolimattomalta vaikuttavalla sananvalinnalla tullaan luoneeksi varsin negatiivinen konnotaatio työttömiin, ja siten syrjäytymisvaarassa oleviin, nuoriin.

8 PÄÄTÄNTÖ

8.1 Ikäluokkien tasa-arvosta kohti yksilöllistä koulutuspolkua

Edellä olen tarkastellut tasa-arvon sekä koulutuksen ja syrjäytymisen diskurssien rakentumista valtioneuvoston hallitusohjelmissa vuosina 1995–2015. Olen esittänyt havaintoni hallitusohjelma kerrallaan kronologista järjestystä noudattaen. Tässä päätäntöluvussa esittelen merkittävimmät havainnot ja tulokset ja pohdin niiden laajempaa, yhteiskunnallista merkitystä koulutus- ja syrjäytymiskurssien kannalta.

Pietikäisen (2000, 192–193) mukaan lingvistisellä analyysillä voidaan päästä käsiksi sosiaalisten ilmiöiden diskursiiviseen luonteeseen ja siten laajemmin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Kielitieteellisen diskurssianalyysin lähtökohtana onkin tarkastella sosiaalisia ja yhteiskunnallisia ilmiöitä kielestä käsin. Näkökulmani on lingvistisen diskurssianalyysin mukainen: tarkastelen sitä, miten kieli konstruoi ja merkityksellistää ympäröivää maailmaa. Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt selvittämään paitsi diskurssien syntymistä myös niiden yhteen kietoutumista ja keinoja rakentaa ympäröivää maailmaa, sillä se, miten asioista puhutaan, vaikuttaa näkemykseni mukaan merkittävästi siihen, millaiseksi yhteiskunta muodostuu ja toisaalta millaisia ilmiöt näyttäytyvät yhteiskunnassa. Siksi koulutuksellisen tasa-arvon ja syrjäytymisen diskurssien konstruointia hallitusohjelmissa on ollut kiinnostavaa tarkastella – ohjaajan se muuta koulutuspoliittista diskurssia omalta osaltaan.

1990-luvulla, aineistojakson ensimmäisen laman aikaan, tasa-arvokysymykset näyttäytyivät ryhmien ja ihmismassojen kysymyksinä. Koulutuksen esitetään kuuluvan *kaikille*, ja koulutuksen kehittämistoimia suunnataan *koko ikäluokalle*. Tällaiset osallistujaroolit kertovat siitä, miten tasa-arvo koskee koko ryhmää, ikäluokkaa tai *lasten ja nuorten* joukkoa. 1990-luvulla ei vielä näy juurikaan merkkejä kansainvälistymisestä, ainakaan monikulttuurisuutta tai maahanmuuttajien joukkoa ei tuoda osalliseksi tasa-arvokysymyksissä. Tasa-arvokirjauksia on myös verrattain vähän, vain 1–2 hallitusohjelmaa kohden. Syitä voi hakea yhteiskunnallisesta tilanteesta tai siitä, että tasa-arvodiskurssi on voinut olla vähäisempää tai liittyä johonkin muuhun kuin koulutusdiskurssiin.

2000-luvulle siirryttäessä osallistujarooleissa tapahtuu joitakin muutoksia. Tasa-arvo näyttäytyy edelleen *ihmisten välisenä* tasa-arvona, ja lisäksi tasa-arvoa konstruoidaan erityisryhmien, kuten *erityistä tukea tarvitsevien lasten* kautta. Yhtenä erityisryhmänä

esiintyy myös *maahanmuuttajat*, ja huomionarvoista on se, että *maahanmuuttajat* niputetaan aineistossa yhdeksi homogeeniseksi ryhmäksi, jota puhutellaan yksilöimättömänä massana.

Ihmisyhmien lisäksi tasa-arvoa konstruoidaan esimerkiksi kansainvälisyyden ja alueellisuuden teemojen kautta. Vastakkainasettelu – tai vähintäänkin rinnakkainasettelu – kieli ehkä yhteiskunnan muutoksen nopeudesta tai siitä, ettei olla täysin sopeuduttu tulevaan. Kansainvälistyminen ja siihen liittyvä tasa-arvoisuus esitetään kaksisuuntaisena ilmiönä: toisaalta tavoitellaan asemaa johtavana tietoyhteiskuntana, mutta toisaalta on tarpeen huomauttaa, että kansainvälinen kehitys ei ole pois kotimaisesta tasa-arvosta tai paikallisuudesta. Näin paikallisuus saadaan näyttämään ikään kuin tasapainottajana tai tasa-arvoa turvaavana tekijänä. Ikään kuin koulutuksen tai yhteiskunnan toiminnan paikallisuus olisi vaakalaudalla, ellei sitä erikseen mainittaisi.

Toinen ilmiö 2000-luvun hallitusohjelmissa on aluepoliittisten kysymysten nouseminen osaksi tasa-arvodiskurssia. Esimerkiksi Jäätteenmäen ja Vanhasen 1. hallitusten ohjelmissa tavoitteeksi asetetaan edistää *ihmisten yhdenvertaisuutta ja alueiden välistä tasa-arvoa*, ja koulutuksessa ja tutkimuksessakin tulisi huomioida *alueiden vahvuudet ja ominaispiirteet*. Alueelliset kysymykset tulevat osaksi tasa-arvodiskurssia prosessityypeissä, joissa ne ilmenevät tekemisen tavoitteina tai kohteina. Syitä aluepoliittisen diskurssin liittämistä tasa-arvodiskurssiin voidaan kuitenkin hakea kaupungistumisesta ja yhteiskunnallisesta muutoksesta: 1990-luvulla puhuttiin digitalisaatiosta ja matkapuhelimista, ja olihan niin, että Lipposen 2. hallituksen ohjelmassa digitalisaation eväin haluttiin parantaa esimerkiksi asiointia ja julkisia palveluita. Siinä kontekstissa toistuvat aluepolitiikkaan viittaavat toiminnan tavoitteet 2000-luvulla näyttävät korostuneina. Ikään kuin aiempi digi-intoilu olisi johtamassa siihen, että syrjäseudut tyhjentyisivät täysin ja ihmiset ja palvelut keskittyisivät lähinnä kasvaviin kuntiin.

Yksi tasa-arvon konstruoinnin muutoksista 2000-luvun alussa on se, että aluepoliittisten kysymysten rinnalla ensimmäistä kertaa nousee esiin yksilökohtainen tasa-arvoisuus muihin nähden. Jäätteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelmassa mainitaan muun muassa, kuinka ”jokaisella on tasavertainen oikeus saada edellytystensä mukaista koulutusta elinikäisen oppimisen periaatteen mukaan”. Kvanttoripronominilla *jokainen* ilmaistaan yksilöllisyyttä osana ryhmää. Ilmiön, jossa yksilön tasa-arvoisuus osana laajempaa ryhmää, ymmärrän osaksi toista diskurssia, jota nimitän tässä tutkimuksessa *koulutuspolkudiskurssiksi*. Koulutuspolkudiskurssilla tarkoitan sitä koulutuspoliittista keskustelua, jossa yksilön kouluttautuminen nähdään polkuna. Yleensä polku mielletään

alkavaksi varhaiskasvatuksesta ja jatkuvan sen jälkeen peruskoulutukseen ja toiselle asteelle. Osan koulutuspolku vie korkeakoulutukseen. Koulutuspolkudiskurssissa näyttää olevan kyse siitä, miten koulutus ja koulutuskeskustelu yleisesti ymmärretään: koulutuspoluista ovat puhuneet muun muassa opetus- ja kulttuuriministeriö (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016e), Opettajien ammattijärjestö (OAJ) ja Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) vuoden 2014 julkaisullaan *Erkanevat koulutuspolut – Koulutuksen tasa-arvon tila 2010-luvulla*. Ajatus koulutuspolusta nivoutuu siihen hallitusohjelmissa ilmenevään diskurssiin, jossa tasa-arvo on yksilökohtainen ja yksilöllinen ilmiö, jota ilmennetään muun muassa kvanttoripronominen ja sananvalinnoin, kuten *yksilöllinen* ja *henkilökohtainen*.

2010-luvulle tultaessa tasa-arvodiskurssi rakentuu entistä enemmän kahden ilmiön varaan: yksilökohtaisen mahdollisuuksien tasa-arvon ja koulutuspolun varaan. Osallistujarooleja ilmennetään aiempien vuosikymmenten tapaan ryhmäidentiteettien kautta, joskin huomio näyttää olevan enemmän rakenteissa ja prosesseissa. Merkittävin tasa-arvodiskurssin rakentaja aineistossa on Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma, jossa tasa-arvoa konstruoidaan lukuisin kirjauksin ja jossa tasa-arvo liitetään useisiin eri konteksteihin, kuten eri koulutustasoihin ja erilaisiin koulutuksen tarjoajiin. Kataisen hallituksen ohjelmassa koulutuksellista tasa-arvoa rakennetaan osaksi koulutuspolkudiskurssia siten, että tasa-arvo liitetään osaksi jokaista koulutuspolun vaihetta lähtien varhaiskasvatuksesta edeten peruskoulutuksen kautta aikuiskoulutukseen ja korkeakoulutukseen. Näin tasa-arvoisuus näyttäytyy yksilöllisenä ilmiönä, joka liittyy yksilön matkaan jokaisella etapilla. Tausta-ajatuksena näyttää olevan se, että lähtökohdat tulisi olla jokaiselle yksilölle yhdenvertaiset muihin nähden. Koulutuksen rakenteilla, kuten rahoituksella tai maksuttomuudella, voidaan järjestää puitteet, joissa yksilökohtainen yhdenvertaisuus toteutuu ja jokainen voi kulkea valitsemaansa koulutuspolkua pitkin.

8.2 Koulutus ja työelämä ovat syrjäytymisen mittareita

Jokisen (2004, 76) mukaan syrjäytymisessä on kyse marginaalistumisesta eli siitä, että ihmiset tai ihmisryhmät jäävät marginaaliin. Marginaali ei ole ehdoton tai pysyvä, ja marginaalin sisälläkin on vaihtelua ja rajankäyntiä. Syrjäytyneet ihmiset ovat siis ulkokehällä tai reunalla, kun keskellä ovat ne, jotka ovat esimerkiksi työelämässä tai koulutusjärjestelmässä kiinni (syrjäytymisen käsitteestä ks. luku 1.2). Syrjäytymisdiskurssi

näyttää rakentuvan Jokisen ilmi tuomalle ajatukselle: syrjäytyminen on kirjaimellisesti syrjään ajautumista pois järjestelmistä ja yhteisöistä. Syrjäytymisvaarassa tai jo syrjäytyneet esitetään läpi aineiston osallistujaroolissa, joka on toiminnan kohteena. Heihin *kiinnitetään huomiota*, ja heitä *ohjataan*. Syrjäytymistä ilmiönä tai toimintona *ehkäistään* tai *lievennetään*.

1990-luvun hallitusohjelmissa syrjäytyminen ei näy merkittävästi tekstissä, vaan syrjäytyminen tai sen ehkäiseminen mainitaan yhdellä tai kahdella lauseella osana jotain suurempaa kokonaisuutta. Esimerkiksi Lipposen 1. hallituksen ohjelmassa syrjäytymisen ehkäiseminen liitetään osaksi veikkausvoittovarojen jakamista. Lipposen 2. hallituksen ohjelmassa digitalisaatio ja uudet tietotekniset ratkaisut nähdään keinona vähentää syrjäytymistä. Puhe tietoyhteiskunnasta heijastelee ajan henkeä, jolloin Nokia ja tietotekniikan murros oli juuri meneillään.

Seuraavalla vuosikymmenellä syrjäytyminen näyttää liittyvän edelleen kulttuuri- ja vapaa-aikatoimintaan sekä vapaaseen sivistystoimeen. Uutena instituutiona esiin astuu kuitenkin perusopetus ja sen tukipalvelut, kuten oppilashuolto sekä peruskoulutuksen jälkeen tarjottava toisen asteen koulutus. Jääteenmäen ja Vanhasen 1. hallituksen ohjelmassa syrjäytyminen rakentuu vahvasti osaksi koulumaailmaa ja -järjestelmää ensimmäistä kertaa aineiston aikana. Samassa ohjelmassa tuodaan ensimmäistä kertaa esille myös toimintatapa, joka myöhemmin sai nimen Nuorisotakuu. Ohjelmassa nimittäin esitetään, että jokaiselle peruskoulun päättävälle nuorelle taataan jatko-opintopaikka, minkä voi olettaa tarkoittavan koulutuspaikkaa lukiossa, ammatillisessa koulutuksessa tai esimerkiksi oppisopimuskoulutuksessa (ks. Nuorisotakuu 2016b).

Aineiston viimeinen vuosikymmen, 2010-luku, on syrjäytymisdiskurssin luomisessa leimallisesti omanlaisensa. Myös 2010-luvulla toisen asteen koulutuspaikan tai muun jatkopolun tarjoamista pidetään edelleen syrjäytymisen ehkäisemisen kannalta tärkeänä, sillä se nousee esiin kaikissa kolmessa 2010-luvun hallitusohjelmassa. Vuosikymmenen isoin muutos on kuitenkin siinä, että puheenaiheeksi nousee työelämä ja siitä syrjäytyminen. Koulutus on aiemmin näyttäytynyt toisaalta yhtenä syrjäytymisen ehkäisemisen keinona mutta myös syrjäytymisen ympäristönä tai kohteena, josta syrjäydytään. 2010-luvulla työelämä näyttää samantyyppisessä roolissa kuin koulutus.

Aineistossa osallistujaroolin tarkastelu on erityisen kiinnostava. Syrjäytyviä tai syrjäytyneitä ihmisiä ryhmitellään samaan joukkoon. Ryhmään saatetaan liittää jokin tarkentava elementti, kuten fyysiseen ikään viittaava *nuoret*. Yhtenevästä tekijänä esitetään kuitenkin olevan syrjäytyminen, jolloin yhtenevästä tekijästä muodostuu ryhmän määrite ja

siten koko ryhmän kuvaus. Syrjäytyneistä puhutaan usein henkilöimättömänä massana, ja toimenpiteet kohdistetaan itse ilmiöön, syrjäytymisen ehkäisemiseen.

Syrjäytyvinä tai syrjäytyneinä esitetään lähes poikkeuksetta *nuoret*. Puheena olevan joukon nuoruus tulee ilmi myös ilmauksista, kuten *peruskoulun päättävä*. Sille, että nuoret näyttäytyvät aineiston pääasiallisena osallistujaryhmänä tai -roolina, voidaan löytää useita syitä. Ensinnäkin aineisto koostuu koulutus- ja tutkimuspolitiikkaa käsittelevistä osista, jolloin lapset ja nuoret ovat yliedustettuja, sillä kyseiset ryhmät ovat niitä, jotka pääasiallisesti ovat muodollisen koulutuksen piirissä. Toiseksi syrjäytyminen ja sen ehkäiseminen linkittyvät vahvasti perus- ja ammatilliseen koulutukseen, jolloin puhe siirtyy opiskelijoihin eli nuoriin. Kolmas, ja ehkä analyysin kannalta merkittävin, syy on se, että syrjäytymisen ehkäiseminen konstruoidaan *varhaiseksi puuttumiseksi*, ja syrjäytymiskehitykseen pyritään puuttumaan kasvatuksen ja koulutuksen eri vaiheissa.

Osallistujarooleista on kuitenkin huomioitava se, että nuorten lisäksi toisena ryhmänä esitetään useampaan otteeseen *maahanmuuttajat*. *Maahanmuuttajat* esitetään jopa samassa lauseessa syrjäytymisvaarassa olevien ihmisten kanssa. Tämä on merkityksellistä siksi, että samassa yhteydessä tai jopa samassa lauseessa esiintyvät ryhmät rinnastuvat herkästi toisiinsa. Kun puhutaan syrjäytymisvaarassa olevista ja maahanmuuttajista siten, että heihin yhdessä kohdistuu tavoitteita tai toimenpiteitä, tullaan luoneeksi mielikuva tai yhteys ryhmien välille. Ja kuten edellä toin ilmi, syrjäytyneistä konstruoidaan aineistossa ulkoryhmä, erillinen joukko. Maahanmuuttajat liitetään osaksi jonkinlaista ulkopuolisten tai erillisten joukkoa samaksi massaksi syrjäytyneiden kanssa. Tässäkin yhteydessä on tarpeen nostaa esiin tekstien ideationaaliset metafunktiot ympäröivän maailman jäsentäjinä ja lisäksi diskurssien rooli samassa jäsenystehtävässä ja yhteiskunnan muokkaajina. On realistista, että maahanmuuttajista puhutaan siten kuin heidän koulutus- tai työllisyystilanteensa yhteiskunnassa ilmenee. Toisaalta edellä kuvatulla tavalla pidetään yllä sitä diskurssia, jossa maahanmuuttaja on potentiaalinen syrjäytyjä. Tässä tulee ilmi diskurssien kahtalainen rooli: toisaalta ne esittävät representaatioita ympäröivästä maailmasta, toisaalta ne muokkaavat ja jäsentävät sitä uusien tekstein. On loogista, että syrjäytymisdiskurssissa merkityksiä luodaan prosesseilla ja sananvalinnoilla, joista tulee ilmi sisä- ja ulkoryhmät ja jonkin keskiön ulkopuolella oleminen. On kuitenkin syytä miettiä, mitä syrjäytymisen määrittelemisen tai puheeksi ottamisen jälkeen tapahtuu: esitetäänkö syrjäytyneet senkin jälkeen toiminnan kohteina?

8.3 Tasa-arvo- ja syrjäytymiskurssit yhdessä: yksilöllisten mahdollisuuksien ja vastuiden maailma

Edellisessä luvussa vedin yhteen sitä, miten tasa-arvo- ja syrjäytymiskurssit rakentuvat aineistossa ja millaisia muutoksia diskurssin luomisen keinoissa tapahtuu vuosien mittaan. Olen esittänyt havaintoni kronologisesti analyysijärjestyssä mukailleen, minkä lisäksi olen tehnyt nostoja merkittävimmistä tuloksista. Seuraavaksi pohdin sitä, miten analysoidut diskurssit pelaavat yhteen. Kuten luvussa 1.2 totesin, tasa-arvo- ja syrjäytymiskursseja voidaan analysoida erillisinä, mutta niitä on mahdoton erottaa toisistaan, sillä aineistossa ne linkittyvät vahvasti yhteen. Tarkastelen linkityksiä sekä sitä, miten diskurssien rakentaminen kulkee aineistossa yhdessä eri tasa-arvo- ja syrjäytymiskurssien välillä. Käsittelen yhteenliittymiä ja eroavaisuuksia ilmiöistä käsin, jotta kehityskulku ja diskurssien yhteen pelaaminen tulisi parhaiten ilmi.

Kaiken kaikkiaan havaintoni ja diskurssin rakentuminen näyttäisivät pääpiirteittäin olevan lähtöisin muutamasta ilmiöstä. Yksi niistä on ideationaalinen metafunktio. Ideationaalisella metafunktiolla kuvataan sitä, miten tekstin avulla kuvataan ja jäsennetään ympäröivää maailmaa (ks. luku 5.2.2). Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut sitä, millaisena koulutuksellinen tasa-arvo ja syrjäytyminen ja sen ehkäiseminen näyttäytyvät ja miten molempia diskursseja konstruoidaan. Diskurssit kertovat siitä, millaisena ilmiöt näyttäytyvät, mutta ne kertovat myös siitä, miten kyseisiä ilmiöitä luodaan. Toinen ilmiö on prosessit ja niihin liittyvät rakenteelliset ja semanttiset osallistujaroolit. Kun puhutaan koulutuksesta ja syrjäytymisestä, puhutaan ihmisistä ja ihmisten elämää koskettavista, isoista asioista. Silloin se, miten ihmisiä kuvataan ja millaisia rooleja heille jaetaan, on merkityksellistä. Tasa-arvopuheessa näytetään huomioivan erilaiset ominaisuudet, taustat ja ryhmät, mutta syrjäytymiskurssissa se välillä unohtuu. Syrjäytyneistä luodaan kuva yhtenä homogeenisena joukkona. Mitä itse prosesseihin tulee, paljon liittyy lupaamiseen, kehittämiseen ja edistämiseen. Aineistossa merkittävä enemmistö predikaateista on passiivimuotoisia, ja noilla predikaateilla kuvataan ilmiötä tai luodaan aktiivisuutta teemasta ja lauseyhteydestä riippuen. Prosessityypit ja verbirakenteet ovat toki hallitusohjelman tekstilajille tyypillisiä, mutta omalta osaltaan ne rakentavat diskursseja, joita tässä tutkimuksessa tarkastelen.

Diskurssien yhteisen kehityskulun kaari on pääpiirteissään sellainen, että diskurssit liittyvät toisiinsa yhä enemmän, mitä lähemmäs nykyaikaa siirrytään. 1990-luvulla, aivan aineiston alkuvaiheessa, koulutuksellinen tasa-arvo ja syrjäytymisen ehkäiseminen eivät

keskustele juuri ollenkaan: tuolloin koulutuksellinen tasa-arvo näyttäytyi pääasiallisesti tavoitteina ja yhteisenä arvopohjana, mutta syrjäytymisen ehkäisemiseen vastuutettiin kulttuuri- ja vapaa-aikatoiminta. 2000-luvulta alkaen koulutus ja syrjäytymisen ehkäiseminen keskustelevat paremmin keskenään, mikä ilmenee muun muassa puheena koulutuksen tarjoamista tukitoimista sekä erityisryhmistä, kuten eri kieliryhmistä sekä erityistä tukea tarvitsevista oppilaista. Koulutuksen piirissä olevien lasten ja nuorten heterogeenisyys huomioidaan ja se tuodaan osaksi tasa-arvodiskurssin rakentamista.

Yksi merkittävästä tasa-arvo- ja syrjäytymisdiskurssien yhteen kietoutumista on se, että koulutus ajatellaan polkuna. Koulutuksellisen tasa-arvon diskurssin rakentumisen analyysissa kävi ilmi, että koulutus ajatellaan poluksi, jonka pohjana on tasa-arvoinen koulutusjärjestelmä. Koulutus on ikään kuin pohja, jonka päälle yksilölliset ratkaisut rakentuvat. Syrjäytymisdiskurssi seuraa niin ikään tätä kehitystä. Yksi indikaatio tästä on se, että syrjäytymisen ehkäisemisen keinoksi esitetään koulutuspaikan takaaminen yhdeltä koulutusasteelta toiselle, kun perusopetuksen päättävillä nuorilla taataan jatkokoulutus- tai kuntoutuspaikka. Syrjäytymisen ehkäiseminen liittyy näin ollen rakenteiden luomiseen, ja luodut rakenteet tukevat koulutuspolulla etenemistä.

Kataisen hallitusohjelmassa ajatus koulutuspolusta on kaikista selkein. Tasa-arvoa ja syrjäytymisen ehkäisemistä konstruoidaan eri koulutustasot huomioiden. Tasa-arvo liittyy varhaiskasvatukseen, samoin kuin syrjäytymisen ehkäiseminen, ja päivähoito esitetäänkin yhtenä syrjäytymisen ehkäisemisen keinona. Päivähoidosta eteenpäin koulutuspolun ajatusta rakennetaan koulutustaso kerrallaan, ja syrjäytymisen ehkäisemisen konstruointi kulkee samaa reittiä, kun muun muassa oppilashuoltoa halutaan kehittää *kaikilla koulutusasteilla*.

Yksilökohtaisuus ja katseen kohdistuminen nuoreen itseensä saavuttaa huippunsa Sipilän hallituksen ohjelmassa. Kyseisessä ohjelmassa tasa-arvoa konstruoidaan oppimistulosten ja mahdollisuuksien tasa-arvon kautta. Tämä luo kontekstin ja pohjan myös syrjäytymisdiskurssin konstruoinnin tarkastelulle, sillä esimerkiksi *mahdollisuuksien tasa-arvo* on ilmaisuna ideologinen ja yksilöllisyyttä korostava (ks. esimerkki 23). Kun tasa-arvo rakentuu yksilölliseksi, syrjäytymisdiskurssiinkin tulee väistämättä samanlaista ajatusmaailmaa kuvastava sävy. Syrjäytymisen ehkäisemisessä pidetään edelleen kiinni koulutuspaikan tarjoamisesta perusopetuksen jälkeen, mutta esimerkiksi sananvalinnoissa tapahtuu hienoisia muutoksia, joiden tulkitsen heijastavan jonkinlaista ennakoasennetta. Sipilän hallitusohjelmassa puhutaan muun muassa koulutuksen *keskeyttäneistä* ja siitä, kuinka työnantajalle maksettavaa palkkatukea tulee kehittää *työntekoon kannustavampaan suuntaan*. Muutokset ovat ehkä koko aineiston mittakaavassa lopulta pieniä, mutta pidän

niitä merkityksellisiä esimerkiksi osallistujaroolien ja siten tekstin sävyn rakentumisen myötä.

Se, missä diskurssit näyttävät eroavan toisistaan, on osallistujaroolien luonnehtiminen. Tasa-arvotutkimuksissa tulee ilmi välillä erityisryhmiä, kuten *eri kieliryhmät, erityistä tukea tarvitsevat lapset* tai *6-vuotiaiden ikäluokka*. Syrjäytymiskurssissa näin ei enää ole, vaan syrjäytymistä konstruoidaan laajemmista, henkilöimättömistä ryhmistä käsin. Usein puheena ovat *syrjäytyneet* tai *syrjäytymisvaarassa olevat, jokainen peruskoulun päättävä*. Ilmaukset luovat mielikuvan isoista ja hahmottomista ryhmistä, kun ryhmän määritelmäksi ei tarjota yhtä tarkkoja määritteitä iän tai ominaisuuksien suhteen. Yksi tarkimmista ryhmämääritelmistä on *peruskoulun päättävä*, joskin on hyvä huomioida, että kyse ei todennäköisesti ole kovinkaan pienestä ihmisryhmästä vaan oletettavasti kymmenistätuhansista. Ilmiötä tuntuu korostavan myös se, että usein syrjäytymiseen puututaan puuttamalla prosessiin, joka on *syrjäytymisen ehkäiseminen*. Ryhmät ovat osana prosessia, mutta eivät ole aktiivisena osallistujana siinä.

Lopulta kaikki näyttäisi palautuvan tutkimuksen alussa esitettyyn Eskelisen ja Sorsan (2012) ajatukseen siitä, että ilmiö on se, mikä ilmiöksi tehdään – tasa-arvoa on se, mikä tasa-arvoksi tehdään ja syrjäytyminen sitä, mikä syrjäytymiseksi tehdään. Jos tasa-arvoksi ja syrjäytymiseksi tehdään yksilölliset ratkaisut ja mahdollisuudet, niistä tulee sellaisia diskurssin kautta. Yksi tutkimuksen motiiveista oli löytää ratkaisu siihen, onko suomalainen koulutuksellisen tasa-arvon ja syrjäytymisen diskurssi muuttunut. Havaintojeni perusteella uskallan sanoa, että diskurssi on muuttunut, ja sehän on diskurssille luontevaa. Mutta jos sitä haluaa muuttaa, se muuttuu vain diskurssia itseään muuttamalla.

8.4 Tutkimuksen onnistumisen arviointi

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää sitä, miten tasa-arvo- ja syrjäytymiskurssit konstruoidaan valtioneuvoston hallitusohjelmissa vuosina 1995–2015. Teoreettisena viitekehyksenä toimi kriittinen diskurssianalyysi, jonka avulla voi tarkastella esimerkiksi vallan konstruktioita ja kyseenalaistaa tekstin luomia valtarakenteita. Teoriataustana ja metodologisena pohjana toimi Hallidayn systeemifunktionaalinen kieliteoria ja erityisesti prosessityyppien sekä metafunktioiden tarkastelu. Teoriataustaa sekä analyysia olen pyrkinyt yhdistämään myös yhteiskuntatieteisiin, jotta kriittiselle diskurssianalyysille

tyypillinen monitieteisyys toteutuisi ja yhteiskunnalliset tekstit, joita hallitusohjelmat ovat, saisivat luonnollisen kontekstin.

Ennakolta yritin kiinnittää huomiota tutkimuksen ja havaintojen objektiivisuuteen. Tutkimuksen tekemisen aikana pohdin usein sitä, mistä diskurssintutkijoita usein parjataan: tekstistä löytää sen, mitä haluaakin löytää. Tein töitä sen eteen, että tutkimukseni olisi objektiivinen, enkä omilla sananvalinnoillani tai ilmauksillani tulisi edistäneeksi sellaista tulkintasuuntaa, joka ei olisi perusteltavissa valitsemieni analyysitapojen ja -metodien kanssa.

Näkemykseni mukaan pääsin tutkimuksessa käsiksi niihin ilmiöihin, joihin oli tarkoituskin ja tavoite päästä. Teoria- ja metoditausta pelasivat hyvin yhteen ja niiden avulla pystyin tarkastelemaan ilmiötä moniulotteisesti. Yksi näkökulma analyysin tekemiseen olisi voinut olla syvempi keskittyminen ideologioihin ja valtarakenteisiin, mutta tässä tutkimuksessa koin mielekkäämmäksi purkaa ilmiötä ihmisistä, prosesseista ja ympäristöistä käsin. Niiden avulla toki voi löytää ideologioitakin, vaikka analyysissä sitä ei eksplisiittisesti todetakaan.

Yksi merkittävimmistä avoimista kysymyksistä on kuitenkin se, miten paljon hallitusohjelmat kertovat ja mitä jättävät kertomatta. Hallitusohjelman luonteeseen ymmärrykseni mukaan kuuluu se, että siihen kirjataan kyseisen hallituskauden tavoitteet ja näkökulmat. Tekstissä ei ole siis tarkoitukseen kertoa aivan kaikkea, vaan kuvata arvopohja sekä asettaa tavoitteet. Koska tekstit eroavat toisistaan, heräsin pohtimaan, ovatko kaikki havaintoni niin yleistettävissä kuin esitin niiden olevan. Pohdin myös sitä, että jos jotain ei ole erikseen sanottu, tarkoittaako se, että teema tai asiakokonaisuus on sivuutettu. Tavallaan teksti on tulkittava sellaisenaan, onhan se aikansa ja paikkansa ilmentymä ja kertoo sen, mikä siinä hetkessä on katsottu olennaiseksi kertoa. On kuitenkin hyvä miettiä sitä, kuinka paljon tekstin rajauksen antaa vaikuttaa esimerkiksi tulkinnassa, jotta välttyttäisiin ylitulkinnoilta ja liian mustavalkoisilta linjanvedoilta. Nykyistä moniulotteisempi ja monipuolisempi ja ehkä monitieteisempikin lähestymistapa voisi antaa hedelmällistä lisätietoa siitä, millaisena tasa-arvo ja syrjäytyminen yhteiskunnassa laajemmin näyttäivät.

LÄHTEET

- Bhatia, V. K. 2004: *Worlds of Written Discourse*. Lontoo: Continuum.
- Brunila, Kristiina & Ikävalko, Elina 2012: Vallan tunnistaminen siihen lamaantumatta: näkökulmia diskursiivis-dekonstruktiiiviseen lukutapaan. – *Politiikka* 54 (4) s. 285–301.
- Çalışkan, Koray & Callon, Michel 2009: Economization, part 1: shifting attention from the economy towards processes of economization. – *Economy and Society* 38 (3) s. 369–398.
- Chouliaraki, Lilie & Fairclough, Norman 1999: *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dunmire, Patricia L. 2005: Preempting the future: rhetoric and ideology of the future in political discourse. – *Discourse & Society* 16 (4) s. 481–513.
- Edelman, Murray 1971: *Politics as Symbolic Action: Mass Arousal and Quiescence*. Chicago: Markham.
- Eggins, Suzanne & Martin, J. R. 1997: *Genres and registers of discourse*. – Van Dijk, Teun (toim.), *Discourse as structure and process* s. 230–257. Lontoo: SAGE.
- Eskelinen, Teppo & Sorsa, Veli-Pekka 2012: Institutionaalisten faktojen tuotanto talouspuheessa. – *Politiikka* 54 (3) s. 169–187.
- Fairclough, Norman & Kress, Gunter 1993: *Critical discourse analysis*.
- Fairclough, Norman & Wodak, Ruth 1997: Critical discourse analysis: an overview. – Van Dijk, Teun (toim.), *Discourse analysis: A multidisciplinary introduction* s. 258–284. Lontoo: SAGE.
- Fairclough, Norman 2004: *Analysing discourse: textual analysis for social research*. Lontoo: Taylor & Francis.
- Firth, J. R. 1957: *Papers in Linguistics 1934–1951*. Lontoo: Oxford University Press.
- Foucault, Michel 1978: Wahrheit und Macht, Interview mit Michel Foucault von Alessandro Fontana und Pasquale Pasquino. – Foucault, Michel (toim.), *Dispositive der Macht. Über Sexualität, Wissen und Wahrheit* s. 21–54. Berlin: Merve.
- Foucault, Michel 1984: The order of discourse. – Shapiro, Michael (toim.) *The Language of Politics*. Oxford: Blackwell.
- Gramsci, Antonio 1971: *Selections from the Prison Notebooks*. Lontoo: Lawrence & Wishart.
- Hall, Stuart 1992: *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Tampere: Vastapaino.
- Halliday, M. A. K. 1992: New ways of analysing meaning. The challenge to applied linguistics. – Püts, Martin (toim.), *Thirty years of linguistic evolution. Studies in honour of René Dirven on the occasion of his sixtieth birthday* s. 59–95. Amsterdam: Benjamins.
- Halliday, M. A. K. 1994: *An Introduction to Functional Grammar*. Lontoo: Edward Arnold.

- Halliday, M. A. K. & Hasan, Ruqaiya 1976: *Cohesion in English*. Lontoo: Longman.
- Halliday, M. A. K. & Matthiessen, Christian M.I.M 2014: *Halliday's introduction to functional grammar*. Abingdon: Routledge.
- Heikkinen, Vesa 2001: Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet. – Heikkinen, Vesa; Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla (toim.), *Teksti työnä, virka kielenä*. s. 116–214. Gaudeamus: Helsinki
- Heikkinen, Vesa 2012: Ideologia. – Heikkinen, Vesa; Voutilainen, Eero; Lauerma, Petri; Tiililä, Ulla & Lounela, Mikko (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 112–119. Gaudeamus: Helsinki.
- Helsingin Sanomat 2015a: *Miten käy opintien? HS selvitti leikkausten vaikutukset peruskoulusta yliopistoon*. – <http://www.hs.fi/kotimaa/a1442895487383> . 28.10.2016
- Helsingin Sanomat 2015b: *Hallitus leikkaa "kaikilta" – eniten sosiaalietuuksista ja koulutuksesta*. – <http://www.hs.fi/politiikka/a1432695626255> . 28.10.2016
- Helsingin Sanomat 2016: *Michael Moore puolustaa jämerästi Suomen koulujärjestelmää: "Ottakaa ne sakset nyt äkkiä pois poliitikkojen käsistä."* – <http://www.hs.fi/kulttuuri/a1460602706753>. 27.10.2016
- Herneaho, Irina 2016: *Maahanmuuttodiskurssit eduskuntapuolueiden vuoden 2015 vaalimateriaaleissa*. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos. – <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201608253866> 22.11.2016
- Hiidenmaa, Pirjo 2001: Poimintoja virkakielen rekisteristä. – Heikkinen, Vesa; Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla (toim.), *Teksti työnä, virka kielenä*. s. 35–62. Gaudeamus: Helsinki
- Jokinen, Arja 2004: Asuntola kulttuurisella kartastolla. – Jokinen, Arja; Huttunen Laura & Kulmala, Anna (toim.), *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. s. 74–97. Gaudeamus: Helsinki.
- Jokinen, Arja 2016: Poliitikkojen puheet puntarissa: Kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka. – Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.), *Diskurssianalyysi: teorit, peruskäsitteet ja käyttö* s. 179–212. Tampere: Vastapaino.
- Jäger, Siegfried 2001. *Discourse and Knowledge: Theoretical and Methodological Aspects of a Critical Discourse and Dispositive Analysis*. – Wodak, Ruth & Meyer Michael (toim.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. s. 32–62. Käännös: Iris Bünger & Robert Tonks. Lontoo: SAGE.
- Kress, Gunther 1990: *Critical discourse analysis*. – Grabe, William (toim.), *Annual Review of Applied Linguistics*. s. 84–100. Lontoo: Cambridge: Cambridge University Press.
- Kokoomus 2016: *Säännöt ja periaateohjelma*. – <https://www.kokoomus.fi/periaateohjelma/> 22.11.2016
- Kupiainen, Sirkku; Hautamäki, Jarkko & Karjalainen, Tommi 2009: *The Finnish Education System and PISA*. – *Opetusministeriön julkaisuja, nro 49*.
- KS = Kielitoimiston sanakirja. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 166. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone 2016. – <https://mot-kielikone-fi.ezproxy.jyu.fi/mot/jyu/netmot.exe?motportal=80> 5.11.2016

Lahtinen, Mikko 2002: *Ihminen, poliittinen eläin*. Tampere: Vastapaino.

Leckie-Tarry, Helen 1995: *Language & context. A functional linguistic theory of register*. Pinter: London.

Maaniemi, Marja 2004: *Passiivin persoona ja funktiot yleisönosastokirjoituksissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kielten laitos. – <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-2005427> 22.11.2016

Mintz, Alex; Geva, Nehemia; Redd, Steven B ja Carnes, Amy 1997: The Effect of Dynamic and Static Choice Sets on Political Decision Making: An Analysis Using the Decision Board Platform. – *The American Political Science Review* 91 (3) s. 553–566.

Mykkänen Antti 2009: Esipuhe. – Wiberg, Matti, *Hallitseeko hallitus? – Kunnallisalan kehittämissäätiön Polemia-sarjan julkaisu nro 72*. Sastamala: Vammalan kirjapaino Oy.

Nieminen, Sakari & Wiberg, Matti 2015: Periaatteessa kyllä, hieman käytännössäkin: Periaateohjelma-analyysi. – *Politiikka* 57 (1) s. 54–63.

Nuorisotakuu 2016a: *Jotain muuta?* – http://nuorisotakuu.fi/jotain_muuta 31.10.2016

Nuorisotakuu 2016b: *Nuorisotakuu auttaa eteenpäin.* – http://www.nuorisotakuu.fi/tietoa_takuusta 2.11.2016

Opetusalan Ammattijärjestö 2016: *Nyt pois juoksuhaudoista.* – <https://www.oaj.fi/cs/oaj/OllinBlogi&contentID=1408910944598&> 27.10.2016

Opetushallitus 2016: *Opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteet.* – http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet. 22.10.2016

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016a: *Mihin Suomen menestys perustuu?* – <http://www.minedu.fi/pisa/taustaa.html?lang=fi> 28.10.2016

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016b: *Esitys uudesta liikuntalaista* – http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2014/Esitys_uudesta_liikuntalaista.html?lang=fi 21.11.2016

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016c: *Etsivä nuorisotyö* – http://www.minedu.fi/OPM/Nuoriso/nuorisotyoen_kohteet_ja_rahoitus/etsiva_nuorisotyö/ 1.11.2016

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016d: *Nuorisotakuu -kärkihankkeelle johtoryhmä* – http://www.minedu.fi/OPM/Tiedotteet/2016/05/nuorisotakuu_johtoryhma.html?lang=fi 1.11.2016

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016e: *Maahanmuuttajien koulutuspolut ja integrointi – kipupisteet ja toimenpide-esitykset.* – http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2016/maahanmuuttajien_koulutuspolut_integrointi.html 27.10.2016

Pietikäinen, Sari 2000: Kriittinen diskurssintutkimus. Sajavaara, Kari & Piirainen-Marsh, Arja (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s. 191–217. Jyväskylän yliopistopaino: Jyväskylä.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Vastapaino: Tampere.

Pulkkinen, Suvi 2014: Koulutuksen tasa-arvon tila 2010-luvulla. – Pulkkinen, Suvi & Roihuvuo, Johanna (toim.), *Erkanevat koulutuspolut – koulutuksen tasa-arvon tila 2010-luvulla*. s. 12–19. Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL): Helsinki.

Pälli, Pekka 2003: *Ihmisyryhmä diskurssissa ja diskurssina*. Väitöskirja. Tampereen yliopiston kieli- ja käänntieteen laitos. – <http://uta32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/67265/951-44-5580-0.pdf?sequence=1>
22.11.2016

Searle, John 1979: *Expression and meaning: studies in the theory of speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, John 2001: Social ontology and the philosophy of society. – Lagerspetz, Eerik; Ikäheimo, Heikki & Kotkavirta, Jussi (toim.), *On the nature of social and institutional reality*. s. 15–38. Jyväskylä: SoPhi.

Shore, Susanna 1986: *Onko suomessa passiivia*. Gummerus Oy: Jyväskylä.

Shore, Susanna 1992: *Aspects of a Systemic-Functional Grammar of Finnish*. Väitöskirja. School of English and Linguistics, Macquarie University, Sydney, N.S.W. – <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.129.1396&rep=rep1&type=pdf>
22.11.2016

Shore, Susanna 2012. Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemis-funktionaalisessa teoriassa. Heikkinen, Vesa; Voutilainen, Eero; Lauerma, Petri; Tiililä, Ulla & Lounela, Mikko (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 158-185. Gaudeamus: Helsinki.

Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) 2014: *Erkanevat koulutuspolut -julkaisu tarkastelee koulutusjärjestelmämme tasa-arvon nykytilaa*. – <http://www.syl.fi/banners/erkanevat-koulutuspolut-julkaisu-tarkastelee-suomen-koulutusjarjestelman-tasa-arvon-nykytilaa/>
27.10.2016

SYL 2016 = Suomen ylioppilaskuntien liitto (SYL) 2016: *Opiskelijan oikea elämä*. – <http://www.syl.fi/2016/10/04/opiskelijan-oikea-elama/?lan=finnish> 28.10.2016

Terveys- ja hyvinvoinnin laitos 2016: *Nuorten syrjäytyminen*. – https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/nuorten-syrjaytyminen
28.10.2016

TE-palvelut 2016: *Työllisty nuorten Sanssi-kortilla!* – http://te-palvelut.fi/te/fi/tyonhakijalle/nuoret/toihin/nuorten_sanssi_kortti/index.html 5.11.2016

Tilastokeskus 2015: *Kuntien koulutustasoissa huomattavia eroja 2014*. http://www.stat.fi/til/vkour/2014/vkour_2014_2015-11-05_tie_001_fi.html. 11.7.2016

- Valomerkki 2016: *Maria Ohisalo ei hyväksy, että jotkut tippuvat kelkasta.* – <http://www.valomerkki.fi/aiheet/kaupunki/maria-ohisalo-ei-hyvaksy-etta-jotkut-tippuvat>. 27.10.2016
- Valtioneuvosto 2015: *Hallitusneuvottelujen loppuinfo 27.5.2015.* – <http://valtioneuvosto.fi/live?v=/vnk/government/hallitusneuvottelujen-loppuinfo>-22.11.2016
- Valtioneuvosto 2016: *Historiaa.* – <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa>. 6.7.2016
- VISK = Hakulinen Auli; Vilkuna, Maria; Korhonen, Riitta; Koivisto, Vesa; Heinonen Tarja-Riitta & Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. – <http://scripta.kotus.fi/visk> 21.11.2016
- Wiberg, Matti 2009: *Hallitseeko hallitus? – Kunnallisan alan kehittämässätiön Polemia-sarjan julkaisu nro 72.* Sastamala: Vammalan kirjapaino Oy.
- Wodak, Ruth 2001: *What CDA is About – a Summary of its History, Important Concepts and Its Developments.* – Wodak, Ruth & Meyer Michael (toim.), *Methods of Critical Discourse Analysis.* s. 1–13. Lontoo: SAGE.
- YLE 2015: *Koulutusleikkauksia vastaan osoitettiin mieltä Helsingissä ja Oulussa.* – <http://yle.fi/uutiset/3-8076459> 28.10.2016

LIITE

Käsitellyt hallitusohjelmakirjaukset ohjelmittain

Paavo Lipposen 1. hallituksen ohjelma

Hallitus pitää lähtökohtana koulutuksen perusturvan takaamista kaikille asuinpaikasta, kielestä ja taloudellisesta asemasta riippumatta. Hallitus takaa koko ikäluokalle maksuttoman peruskoulun ja sen jälkeisen lukio- tai ammatillisen koulutuksen. Koulutuksen laadusta ja reagoitiherkkydestä yhteiskunnan muutoksiin huolehditaan mm. jatkuvalla arvioinnilla ja koulutuksen määrällinen sääntelyjärjestelmä uudistamalla.

Hallitus panostaa tietoverkkojen ja tiedon valtatie antamien mahdollisuuksien hyväksikäyttöön. Tietoyhteiskunnan perustaidot tulee antaa kaikille suomalaisille. Koulutusjärjestelmä saatetaan tietoverkkojen piiriin sekä turvataan oppilaitosten mahdollisuudet näiden palvelujen käyttöön. Kirjastolaitoksen edellytykset turvataan osana tietoyhteiskuntastrategiaa.

Moniarvoisen ja uusiutuvan kulttuuritoiminnan edistämiseksi korostetaan kulttuuri-, liikunta- ja vapaa-aikatoiminnassa vapaan kansalaistoiminnan edellytyksiä. Veikkausvoittovarot kohdennetaan edelleen liikuntaan, taiteeseen, tieteeseen ja nuorisotoimintaan. Erityistä huomiota kiinnitetään syrjäytymisvaarassa olevien ja syrjäytyneiden nuorten aseman parantamiseen.

Paavo Lipposen 2. hallituksen ohjelma

Koulutus, tiede ja tasa-arvo (otsikko)

Suomi haluaa olla edelläkävijä ihmisystävällisen ja kestäväen tietoyhteiskunnan toteuttamisessa. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sähköisten palvelujen sekä kulttuuri- ja tietosisältöjen kehittämistä helppokäyttöisiksi ja turvallisiksi kaikkien ihmisten käyttöön yhtäläillä mikrotietokoneen, digitaalisen television ja matkaviestimen avulla.

Eri politiikan lohkoilla varmistetaan yhteiskunnassa tiedon saatavuus, osaamisen kehittyminen, innovaatiojärjestelmän toimivuus, yritystoiminnan edellytykset ja kilpailu, alueellinen tasapaino, ihmisten perusoikeuksien toteutuminen ja yhteiskunnallinen tasa-arvo, luottamus sekä turvallisuus.

Kansalaisten ja alueiden syrjäytymistä ehkäistään tuomalla tietoyhteiskunnan palvelut tasapuolisesti kaikkien ulottuville. Parannetaan julkisten palveluiden saumattomuutta ja kustannustehokkuutta tieto- ja viestintätekniikan avulla huolehtien samalla tietoturallisuudesta.

Yhtäläiset koulutusmahdollisuudet kuuluvat jokaiselle kansalaiselle asuinpaikasta, iästä, kielestä ja taloudellisesta asemasta riippumatta elinikäisen oppimisen periaatteen mukaisesti. Koulutuspolitiikalla ehkäistään syrjäytymistä ja vastataan ikääntymisen asettamiin haasteisiin.

Lasten ja nuorten oikeus maksuttomaan opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen turvataan kaikkina koulupäivinä.

Hallitus toteuttaa maksuttoman esiopetuksen 6-vuotiaiden ikäluokalle. Uudistus käynnistetään 1.8.2000. Tähän osoitetaan lisärahoitusta. Oikeus esiopetukseen ja kattava järjestämisvelvollisuus kunnille säädetään 1.8.2001 alkaen.

Anneli Jäätteenmäen ja Matti Vanhasen 1. hallituksen ohjelmat

Suomi yhteiskuntana rakentuu osaamisen, tiedon ja luovuuden varaan. Sen arvoihin kuuluvat ihmisten yhdenvertaisuus, suvaitsevaisuus, kansainvälisyys, vastuu ympäristöstä ja sukupuolten välinen tasa-arvo. Koulutuksella edistetään sivistyksellisiä oikeuksia ja aktiivisen kansalaisuuden valmiuksia.

Suomen asemaa vahvistetaan yhtenä maailman johtavista tietoyhteiskunnista. Kansainvälistymisen rinnalla korostetaan alueellisuutta ja paikallisuutta. Huomioidaan monikulttuurisuus ja eri kieliryhmien tarpeet.

Jokaisella on tasavertainen oikeus saada edellytystensä mukaista koulutusta elinikäisen oppimisen periaatteen mukaan. Syrjäytymisen ehkäisemiseksi painotetaan lasten ja nuorten oikeutta henkisesti ja fyysisesti turvalliseen kasvuympäristöön.

Ihmisten yhdenvertaisuutta ja alueiden välistä tasa-arvoa vahvistetaan. Koulutusta ja tutkimusta kehitetään alueiden vahvuuksia ja ominaispiirteitä tukien tavoitteena työllisyysasteen nostaminen.

Lasten ja nuorten oikeus maksuttomaan opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen turvataan kaikkina koulupäivinä. Terveellisen ja turvallisen oppimisympäristön takaamiseksi on tärkeää lisätä koulurakentamisen, erityisesti peruskorjauksen määrärahoja.

Varhaisen puuttumisen ja ennaltaehkäisevien toimenpiteiden edistämiseksi lisätään tukiopetusta sekä vahvistetaan erityisopetusta ja oppilashuoltoa. Korostetaan koulun ja kodin yhteistyötä.

Erityistä tukea tarvitsevien lasten mahdollisuutta integroitua tavalliseen kouluopetukseen edistetään kaikilla varhaiskasvatuksen ja koulutuksen tasoilla. Valtion erityiskouluja hyödynnetään erityisopetuksen osaamis- ja resurssikeskuksina. Hallitus edistää eri etnisiin ryhmiin kuuluvien lasten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia. Maahanmuuttajaoppilaiden äidinkielen säilyttämistä tuetaan tavoitteena toimiva kaksikielisyys.

Jokaiselle peruskoulun päättävälle taataan jatko-opintopaikka. Hallitus tehostaa toimia, joilla peruskoulun jälkeen opintonsa keskeyttäviä ohjataan mielekkään, räätälöidyn opetuksen piiriin. Koulutuksen nivelvaiheisiin ja keskeyttämisen vähentämiseen kiinnitetään erityistä huomiota. Jatketaan toimia nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Nuorten työpajat vakinaistetaan ja työkoulutoimintaa kehitetään.

Turvataan vapaan sivistystyön toimitaedellykset. Parannetaan puutteellisten oppimisvalmiuksien sekä heikon sosiaalisen ja taloudellisen aseman vuoksi syrjäytymässä olevien aikuisten sivistysmahdollisuuksia. Vapaan sivistystyön ja muun aikuiskoulutuksen välistä yhteistyötä vahvistetaan.

Matti Vanhasen 2. hallituksen ohjelma

Suomalaisten korkea sivistystaso sekä laadukas ja maksuton koulutus ovat hyvinvointiyhteiskuntamme perusta. Hallitus turvaa tasapuoliset mahdollisuudet laadukkaaseen koulutukseen varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen.

Oppisopimuskoulusta järjestämismuotona vahvistetaan. Ryhdytään toimiin koulutuksen keskeyttämisen vähentämiseksi.

Hallitus sitoutuu edistämään luovuutta, erilaista lahjakkuutta ja innovatiivisuutta varhaiskasvatuksesta alkaen. Ympäristökasvatuksen asemaa vahvistetaan.

Oppilaitosverkkoa sopeutetaan väestökehitykseen koulutuksen saatavuus maan kaikissa osissa turvaten. Jokaiselle perusopetuksen päättävälle nuorelle turvataan koulutuspaikka sekä riittävä opintojen ohjaus ja tukitoimet. Koulupudokkuutta vähennetään kiinnittämällä huomiota erityisesti nivelvaiheisiin. Varmistetaan integroinnin riittävät tukitoimet. Erityiskoulut ja –luokat säilytetään vaihtoehtoina. Maahanmuuttajien kotoutumista ja työllistymistä edistetään koulutuksen keinoin.

Ikäluokkien pienetymisestä vapautuvat voimavarat käytetään koulutuksen laadun kehittämiseen. Perusopetuksen voimavaroja vahvistamalla ehkäistään ja lievennetään lasten ja nuorten syrjäytymistä.

Hallitus turvaa perusopetuksen saavutettavuuden lähipalveluna. Madalletaan esteitä käydä koulua yli kuntarajojen.

Korkeakoulutuksen kansainvälistymiselle luodaan kansallinen strategia, jolla opiskelijoiden, opettajien ja tutkijoiden kansainvälistä liikkuvuutta lisätään. Ulkomaille suuntautuva tilauskoulutus tehdään mahdolliseksi. Käynnistetään kokeilu, jossa yliopistot ja korkeakoulut voivat hakea yksittäisille maisteriohjelmille lupaa kerätä maksua EU/ETA-alueen ulkopuolelta tulevilta opiskelijoilta. Kokeiluun kuuluu stipendijärjestelmä ulkomaisille vähävaraisille opiskelijoille. Kokeilun tulokset arvioidaan ennen järjestelmän muutoksia.

Vapaan sivistystyön toimintaedellytykset turvataan. Kehitetään maahanmuuttajien ja syrjäytymisvaarassa olevien aikuisten sivistysmahdollisuuksia. Kansalaisjatyöväenopistojen painopisteet määritellään paikallisella tasolla.

Varmistetaan koulu- ja opiskeluterveydenhuollon, erityisesti mielenterveyspalvelujen sekä muiden opiskelupalveluiden tasa-arvoinen saatavuus.

Mari Kiviniemen hallituksen ohjelma

Nuorten varhaista syrjäytymistä työmarkkinoilta ehkäistään. Hallituksen tavoitteena on varmistaa koulutuspaikka jokaiselle perusopetuksen päättävälle nuorelle. Työvoimapolitiikan toimissa otetaan huomioon kasvanut nuoriso- ja pitkäaikaistyöttömyys.

Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma

Suomen koulutus- ja kulttuuripolitiikan tarkoituksena on taata kaikille, syntyperän, taustan ja varallisuuden rajoittamatta, yhtäläiset mahdollisuudet ja oikeudet sivistykseen, laadukkaaseen maksuttomaan koulutukseen sekä täysivaltaisen kansalaisuuden edellytykset. Kaikessa koulutuksessa, tieteessä, kulttuurissa, liikunnassa ja nuorisotyössä on toteutettava yhdenvertaisuusperiaatetta. Palveluiden on oltava tasa-arvoisesti ja tasalaatuisesti kaikkien saatavilla.

Hallituksen tavoitteena on nostaa suomalaiset maailman osaavimmaksi kansaksi vuoteen 2020 mennessä. Suomi sijoittuu OECD-maiden kärkijoukkoon keskeisissä nuorten ja aikuisten osaamisvertailuissa, koulupudokkaiden vähydessä sekä nuorten ja työikäisten korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden väestöosuudessa vuoteen 2020 mennessä. Sukupuolten välisiä eroja osaamistuloksissa, koulutukseen osallistumisessa ja koulutuksen suorittamisessa kavennetaan ja koulutuksen periytyvyyttä vähennetään.

Oppilaitosverkkoa sopeutetaan väestökehitykseen koulutuksen saatavuus ja sivistyksellinen yhdenvertaisuus maan kaikissa osissa turvaten. Kehittämisessä kiinnitetään erityistä huomiota henkilöstön ja opiskelijoiden osallistamiseen.

Vahvistetaan opinto-ohjausta kaikilla koulutusasteilla. Laaditaan hyvän opinto-ohjauksen kriteerit lukioihin ja ammatilliseen koulutukseen. Elinikäisen oppimisen tieto-, neuvonta- ja ohjauspalvelut ovat tarjolla kaikille yhden luukun periaatteen mukaisesti.

Suomalainen sivistys ja koulutus ovat avoimesti kansainvälisiä. Maahanmuuttajien kotoutumista ja työllistymistä sekä kulttuurienvälisyyttä ja rasisminvastaisuutta edistetään koulutuksen keinoin. Erityistä huomiota kiinnitetään niihin maahanmuuttajanuoriin, jotka saapuvat Suomeen oppivelvollisuusiän loppupuolella tai oppivelvollisuusiän jälkeen. Maahanmuuttajien jo olemassa olevan osaamisen, kielitaidon ja ammattitaidon tunnustamista kehitetään.

Laadukas ja saavutettavissa oleva varhaiskasvatus ja esiopetus taataan koko ikäluokalle. Säädetään laki varhaiskasvatuksesta. Selvitetään esiopetuksen muuttamista velvoittavaksi tavoitteena varmistaa koko ikäluokan osallistuminen varhaiskasvatukseen. Esiopetusta ja perusopetusta kehitetään koko ikäluokalle yhteisenä, tasavertaiset edellytykset turvaavana opetuksena.

Päivähoito säilyy subjektiivisena oikeutena. Päivähoitojärjestelmää kehitetään tarjoamaan perheille mahdollisuuksia päivähoidon joustavampaan käyttöön. Varmistetaan lasten päivähoidon turvallisuus ja korkealaatu. Päivähoitoa syrjäytymistä ennaltaehkäisevänä palveluna kehitetään. Päivähoito säilytetään maksuttomana pienituloisille perheille eivätkä maksut muodosta työllistymiskynnystä.

Perusopetuksen järjestämisen lähtökohtina ovat laadukas ja turvallinen lähikoulu sekä yhtenäinen peruskoulu. Vahvistetaan jokaisen yksilön mahdollisuutta oppimiseen sekä luovuuden, osaamisen ja erilaisten lahjakkuuksien kehittämiseen. Koulujen eriytyminen estetään. Parannetaan avohoidossa olevien oppivelvollisten oikeutta osallistua perusopetukseen sekä turvataan huostaan otettujen ja sijoitettujen lasten oikeus perusopetukseen.

Osana valtiosuusjärjestelmän uudistamista selvitetään perusopetuksen valtiosuuden perusteet tavoitteena tasa-arvoisen ja tasalaatuisen perusopetuksen saatavuuden varmistaminen myös jatkossa. Uudistuksen tavoitteena on, että perusopetuksen rahoitus jatkossa perustuisi nykyistä enemmän perusopetuksen toimintaympäristöä kuvaaviin indikaattoreihin, esimerkiksi kunnan maahanmuuttajien väestöosuuteen, aikuisväestön koulutustasoon sekä työttömyysasteeseen.

Kehitetään opiskelijahuoltoa yhdessä sosiaali- ja terveysministeriön kanssa. Moniammatillinen oppilashuolto ennaltaehkäisee lasten ja nuorten syrjäytymistä kaikilla koulutusasteilla. Erityis- ja tukiopetuksen riittävä tarjonta turvataan.

Jokaiselle peruskoulun päättäneelle taataan koulutuspaikka lukioissa, ammatillisissa oppilaitoksissa, oppisopimuksessa, työpajassa, kuntoutuksessa tai muulla tavoin.

Korkeakoulutuksen laatua, tehokkuutta, vaikuttavuutta ja kansainvälistymistä vahvistetaan. Eri väestöryhmien välisiä eroja korkeakoulutukseen hakeutumisessa kavennetaan.

Opiskelijat valitaan pääsääntöisesti nykyistä laajempiin koulutusalakokonaisuuksiin, alakohtaiset erot huomioiden. Luodaan joustavia siirtymämahdollisuuksia korkeakoulujen sisällä ja välillä mm. erillisvalintoja kehittämällä. Näillä keinoin puretaan hakijasuma vuosikymmenen loppuun mennessä. Opiskelijavalintojen uudistamisen vaikutukset sukupuolten tasa-arvoon ja koulutukseen periytyvyyteen arvioidaan. Arvioidaan ns. pakkohaun tarkoituksenmukaisuus.

Aikuiskoulutus on tasa-arvoisesti tarjolla koko aikuisväestölle. Hallitus selvittää aikuiskoulutuksen julkisen rahoituksen uudistamista tavoitteenaan tukea kansalaisten yksilöllisiin koulutustarpeisiin vastaamista siirtymällä kansalaisten henkilökohtaisiin koulutustileihin.

Hallitus edistää vapaata sivistystyötä vastaamaan muutoin koulutustarjonnan ulkopuolelle jäävien ryhmien sivistyksellisiin tarpeisiin ja edistämään maahanmuuttajien kotoutumista. Vapaan sivistystyön yhteiskunnallisen koulutuksen osuutta lisätään.

Juha Sipilän hallituksen ohjelma

Suomalaisten osaamis- ja koulutustaso on noussut, mikä tukee suomalaisen yhteiskunnan uudistumista ja mahdollisuuksien tasa-arvoa.

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten määrä on vähentynyt. Koulutuksen keskeyttäneiden määrä on laskenut.

Päivitetään perusopetuksen oppimistapoja ja –ympäristöjä kehityksen haasteita vastaaviksi sekä painotetaan tulevaisuuden taitopohjaa. Hankkeen tavoitteena on parantaa oppimistuloksia sekä kaventaa niissä syntyneitä eroja.

Kaikille peruskoulun päättävälle taataan koulutus-, työ- tai kuntoutuspaikka. Vahvistetaan etsivää nuorisotyötä ja työnetsijätoimintaa sekä nuorten mielenterveyspalveluita. Kehitetään nuorten palkkatukea ja Sanssi-korttia työntekoon kannustavampaan suuntaan.